

La construcció d'un retorn després de la foscor.

La tornada de Josep Tarradellas a través de les imatges i els símbols ideats per Pere Portabella.

Gerard Gil Obradors

Treball Final de Màster

Tutor: Dr. Andreu Mayayo

Curs 2024-2025

Màster Universitari en Història Contemporània i Món Actual

Universitat de Barcelona

Resum: L'octubre de 1977, el president de la Generalitat de Catalunya a l'exili va tornar al país, en un acte carregat de simbolisme i ambició política. El cineasta Pere Portabella en va dirigir la posada en escena, aprofitant l'ocasió per mostrar, a través de les imatges i del guió dels actes, el canvi polític que s'estava produint. Aquest treball analitza com es va construir audiovisualment i escènicaament aquest retorn, i com es va reconstruir la identitat d'una institució abolida durant la dictadura franquista. També es qüestiona quin pes hi va tenir la memòria republicana en aquesta reconstrucció i si les noves institucions (i els seus mitjans de comunicació) prodemocràtiques es basaven en el passat o apostaven per una mirada cap al futur.

Paraules clau: Tarradellas, Portabella, Transició, audiovisual, Suárez.

Abstract: *In October 1977, the president of the Generalitat of Catalonia in exile returned to the country in an event charged with symbolism and political ambition. Filmmaker Pere Portabella directed its staging, seizing the opportunity to reflect the ongoing political shift through images and the script of the official acts. This paper analyzes how this return was constructed both audiovisually and scenically, and how the identity of an institution abolished during Franco's dictatorship was reconstructed. It also examines the role that memory for the republican era may have played in this reconstruction, and whether the emerging pre-democratic institutions (and media) drew from the past or looked toward the future.*

Key words: Tarradellas, Portabella, Spanish Transition, audiovisual, Suárez.

L'acció de veure precedeix la paraula. L'infant mira i reconeix abans de parlar.

John Berger a Maneres de mirar.

*Per tal de facilitar la lectura s'aporta un **glossari** de vocabulari audiovisual:*

- **Pla general:** Mostra un espai ampli on el personatge no és el centre principal; serveix per situar l'escena.
- **Primer pla:** Enfocament proper d'un personatge (normalment la cara) per destacar emocions.
- **Detonant:** Esdeveniment que inicia l'acció o el conflicte principal de la història.
- **Antecedents:** Fets previs que ajuden a entendre la situació actual de la narració.
- **Zoom-in:** Aproximació de la imatge mitjançant la lent, sense moure la càmera.
- **Travelling:** Moviment de la càmera desplaçant-se físicament en l'espai.
- **Seguiment:** Tipus de travelling en què la càmera acompanya un personatge o objecte en moviment.

Taula de continguts

- 1. Introducció i justificació: la importància dels símbols i del (semblar que tens) poder.**
- 2. Estat de la qüestió.**
- 3. Metodologia.**
- 4. Els antecedents: saber d'on venim.**
 - a. La Generalitat Republicana i la figura de Companys i Tarradellas.
 - b. La Generalitat a l'exili. La vida política i cultural a la Catalunya interior.
 - c. La repressió franquista de les institucions republicanes a Catalunya.
 - d. Una mirada a la comunicació política del règim i de la Transició.
- 5. El referent més immediat. Anàlisi formal del retorn de Lluís Companys el 1936.**
- 6. Els símbols en el retorn de Josep Tarradellas. La influència de Pere Portabella.**
 - a. Els preparatius del retorn i la Catalunya política del moment.
 - b. El detonant: les eleccions de juny del 1977.
 - c. L'arribada a Madrid i la trobada amb Suárez: dominar el relat de la conversa encara sense imatges.
 - d. La generació de les expectatives: les diferents entrevistes a França i a Espanya.
 - e. L'inici: l'arribada a l'aeroport.
 - f. El recorregut: connectar amb la població.
 - g. La visió de Portabella: fer cinema en directe.
 - h. Anàlisi formal de la retransmissió de RTVE: un President per tots els *ciutadans de Catalunya*.
 - i. Anàlisi formal de la cobertura del NO-DO n.1814.
 - j. Impacte social del moment de retorn del president de la Generalitat.
- 7. Epíleg: del retorn a la formació del primer govern de la Generalitat. De la persona al col·lectiu.**
- 8. Conclusions: com construir un relat des de les imatges i perdurar en el temps.**
- 9. Bibliografia.**
- 10. Annexos.**

1.Introducció i justificació: la importància dels símbols i del (semblar que tens) poder.

Recordo perfectament el moment, fa uns anys, en què es va voler revestir d'un fort simbolisme la decisió de posar nom als dos aeroports més importants de l'Estat Espanyol amb els noms de dues figures cabdals de la seva història recent: Josep Tarradellas, en el cas de l'aeroport de Barcelona-El Prat, el 2018, i Adolfo Suárez, en el cas de Madrid-Barajas, el 2014. Aquell gest es presentava com un intent de teixir ponts entre dues trajectòries polítiques marcades pel diàleg i la voluntat d'acord, malgrat les diferències de procedència i context. Aquí va ser el primer cop que vaig interessar-me per les relacions entre els dos personatges. Suposo que aquest treball beu d'aquell primer *per què*.

Tanmateix, no era la primera vegada (pensava jo) que aquests dos noms quedaven units per un simbolisme compartit. Durant la Transició, el seu retrobament institucional va esdevenir una de les imatges icòniques del pas de la dictadura a la democràcia. Sempre dins de *la ley a la ley*, tot sigui dit. Però per a la majoria de la població, aquella acció de reanomenar aeroports va passar gairebé desapercebuda, diluïda en la quotidianitat i, probablement, en una certa indiferència envers els símbols polítics. I aquí s'hi insereix una opinió personal que em costa no expressar: mai no he acabat d'entendre la necessitat de reanomenar un lloc quan ja té un nom socialment assumit, reconeixible i arrelat, com és el cas d'El Prat o Barajas.

Entenc perfectament el valor d'un canvi de nom quan respon a una voluntat clara de ressignificar, de deixar enrere una etapa fosca de la història. Sense aquests gestos, el nomenclàtor encara conservaria noms associats al franquisme o a valors autoritaris. Valors que cal esborrar, ara, del nostre passat. No cal recordar el cas de l'estàtua d'Antonio López i López a Barcelona. Però en el cas dels aeroports, es va voler fer parlar el gest en lloc de fer parlar la memòria. I aquest és, per mi, el problema de fons: la feblesa de la memòria col·lectiva que s'intenta forçar des de l'oficialitat, però que no arrela si no es treballa amb profunditat i continuïtat. En part, aquesta és la justificació d'aquest treball. Parlar amb els llenguatges actuals dels fets del passat, per explicar la història recent dels nostres dies. Aportar una nova mirada a una etapa històrica rica en bibliografia, com veurem més endavant, l'anomenada *Transició* espanyola.

No cal dir, tot i que és pertinent posar-ho en context, que aquests canvis simbòlics es van produir en un moment polític especialment convuls¹, en què es buscava recalcar, amb una

¹ Com he mencionat, el primer va ser proposat pel mateix president del Govern central Mariano Rajoy el 2014, per retre homenatge a Adolfo Suárez, que havia mort aquell mateix any. El segon, ja proposat pel president Pedro Sánchez, va ser el

gestualitat carregada d'intencions, la necessitat de recuperar l'esperit de consens i entesa que havien encarnat Tarradellas i Suárez. Dues figures, sí, molt diferents, però que van saber (o millor dit, voler) escoltar-se i entendre's en un moment clau. De fet, en aquells anys algunes figures destacades de l'acadèmia reclamaven obrir una nova transició (Navarro, 2012). El problema és que el simbolisme imposat, i continu amb una opinió personal, sovint no genera record, sinó oblit (o en els nostres temps, polarització), perquè no emergeix de la societat sinó que li és projectat des de les institucions. Genera un cert efecte rebot, on el fet imposat és vist com un atac. Els símbols que són manifestos, aconsegueixen perdurar en la memòria de diverses generacions. Una de les preguntes que aquest treball intenta posar sobre la taula, és justament, com ens arriben els records dels dies històrics. Per poder anomenar-lo *històric* cal posar en perspectiva, deixar que ho esdevinguin. Més de quaranta anys després, com ens ha arribat el retorn del president de la Generalitat, quines reaccions genera. Sovint pensem que ara és quan es generen més imatges, més material, i que en altres moments no se'n feien. És un error. Perquè, com menciona Canals (2023) el que *ara ha canviat és la quantitat, la naturalesa i la ubiqüitat d'aquestes imatges*. Per tant, ara és més complicat que una imatge del present perduri en la nostra memòria més immediata, però quin recorregut fan, i més amb l'aparició de la intel·ligència artificial (IA) que les fa més manipulables, les imatges que ja van esdevenir icòniques, com la del balcó al Palau de la Generalitat aquell octubre del 1977. D'aquella època, sovint en parlem en la historiografia de forma molt extensa, però en la societat actual, en les generacions que no hem viscut de primera mà aquells moments, quina és la percepció d'aquells dies? Alguns estudis, com els de Sánchez Agustí et al. (2019) ens diuen que sí que existeix un coneixement de com aquell període *va ser una necessària frontissa entre la dictadura i la democràcia*, però, com identifiquem aquelles persones que van esdevenir rellevants en aquell moment. Podem ser capaços d'identificar la importància d'un període històric, fins i tot, ser capaços d'enumerar una cronologia més o menys reeixida dels fets concrets, però quin valor té si no podem identificar una imatge o un vídeo quan el tenim davant? D'això també va aquest treball, de valorar el poder les imatges audiovisuals com a font històrica en un moment en què les imatges són més i més presents.

El pas del temps i la perspectiva històrica ens ajuden a reubicar les figures i els episodis en el seu lloc, no m'atreveixo a dir si just. Però aquest exercici d'ordenació històrica només és complet si ens atrevim a mirar també aquells que van restar a l'ombra. Si bé les grans biografies de la Transició (i molt especialment la de Suárez) han estat àmpliament estudiades, queda pendent una lectura més visual, més simbòlica i més coral de tot aquell

2018 en un Consell de Ministres celebrat a Barcelona, després dels fets relacionats amb l'intent de referèndum d'autodeterminació que el Govern de la Generalitat de Catalunya havia fet l'octubre de 2017.

procés. No només cal analitzar els discursos o les estructures polítiques, sinó també les imatges que es van construir (i descobrir si es van voler construir cap a una direcció) i les figures que van quedar invisibilitzades: aquells col·laboradors, tècnics, activistes o gestors que van sostenir els líders, que van fer possible l'escenificació del canvi, però que no apareixen als titulars ni a les commemoracions oficials. O que han quedat en el més absolut oblit. Aquest treball fa valdre una d'elles: el cineasta Pere Portabella. Però en té en compte d'altres, com Manuel Ortínez, o el negociador per part d'Adolfo Suárez: Sánchez Terán.

Aquest gest de reanomenar infraestructures, acabo amb aquest tema, pot ser llegit com un símptoma: la necessitat de recuperar, per la via del gest, allò que no s'ha cuidat per la via del record viu i crític. Si hem de recórrer a aquest gest, potser és que aquella etapa s'està transmetent d'una forma incorrecta a la nova societat. Teixir ponts entre passat i present no hauria de ser un exercici purament nominal, sinó un treball constant de transmissió, contextualització i revisió de la memòria. Una memòria que no exclogui, que no redueixi la història a noms propis de gran format, sinó que doni espai a les veus silenciades, als rostres difuminats, a les figures secundàries que, paradoxalment, van fer possible el protagonisme dels altres. Només així, més enllà dels símbols i dels noms inscrits a les façanes, podrem fer una lectura completa i justa del que realment va significar sortir de la foscor. Però, per sortir-ne, calia retornar. I el fet de retornar ens remet, sens dubte a la cultura: la literatura, la filosofia, l'antropologia, la política i el cinema, han begut de la idea del retorn. Del retorn a la pàtria fins al retorn a la casa de joventut.

Aquests paral·lelismes no són nous. Jordi Balló i Xavier Pérez² ja van explorar com els relats o arguments universals van impactar en les històries que el cinema, des de la seva creació el 1895 amb els germans *Lumière*, han explicat. En el llenguatge popular, podríem dir que totes les imatges estan ja explicades, el que canvia (i aquí és on està el repte) és com s'expliquen i el moment en què es fa. Recupero aquí la cita de Canals: tota imatge és la imatge d'una altra imatge. La imatge, doncs, del líder polític que retorna a la seva terra després d'un període d'exili ha estat, al llarg dels segles, una poderosa metàfora de renovació, legitimitat i, fins i tot, esperança col·lectiva. Analitzem, però, d'on ve el terme retorn, ja que en la filosofia i la tragèdia gregues, el retorn (*nóstos*) no era només un viatge físic, sinó un procés profundament simbòlic: el retorn d'Ulisses a Ítaca, per exemple, representava la restauració de l'ordre, la reconciliació amb el passat i la reocupació del lloc que li corresponia per dret. A Plató, la figura del filòsof-rei que torna a la caverna per

² En el seu llibre de referència Balló, J., & Pérez, X. (2015). *La llavor immortal: Els arguments universals en el cinema*. Anagrama.

alliberar els altres reflecteix també la tensió entre exili i responsabilitat pública, entre visió i acció.

Amb el pas dels segles, aquesta imatge ha continuat sedimentant-se en l'imaginari polític occidental. El retorn de líders polítics (ja sigui Cèsar travessant el Rubicó, Napoleó desembarcant a Elba, o figures contemporànies com Lenin tornant a Rússia o De Gaulle a la França ocupada) ha estat sovint escenificat com un acte fundacional, on el líder no només es refà un espai geogràfic, sinó que es presenta com a catalitzador d'un nou ordre polític o moral. Un nou temps, fins i tot. Aquestes escenes de retorn, és cert que solen anar acompanyades d'una forta càrrega emocional i simbòlica: el líder exiliat és percebut com a víctima i redemptor alhora, algú que porta amb ell (o ella) tant la memòria d'un passat trencat com la promesa d'un futur diferent.

Aquesta genealogia ens permet entendre per què el retorn del president de la Generalitat de Catalunya l'octubre de 1977 no pot ser llegit només com un esdeveniment històric, sinó com una construcció escènica i audiovisual carregada de significats. Una construcció que ha estat llegida molt sovint des de la paraula, des dels gestos i les declaracions d'aquells temps, però poc vista des de la dimensió audiovisual, quan justament aquella societat també es regenerava i s'explicava en aquesta vessant. No cal mencionar com la Televisió Espanyola d'aquell moment va ser motor de canvi en els seu espais d'entreteniment (tot i que també usada de forma partidista, com veurem). En un context de transició, aquest treball vol aprofundir de quina manera la figura de Josep Tarradellas emergia com a pont entre la legalitat republicana i les noves institucions democràtiques tot just en gestació. I, també, analitzar com es va representar aquest retorn (i amb quins codis visuals, narratius i simbòlics) fet que ens permetrà explorar fins a quin punt la memòria, la nostàlgia i la voluntat de futur van donar forma a un moment clau de la història política catalana contemporània. Per fer-ho explorarem com el poder es representava en aquell moment on semblava absent de competències. Com dialogava amb el retorn del president Companys, si és que ho feia, després de la victòria del Front Popular (d'Esquerres a Catalunya) i com va influir, o no, que un cineasta com Pere Portabella estigués implicat en la litúrgia audiovisual d'aquells dies. Per fer-ho, cal, però, dedicar una mirada a com es representa el poder polític en les nostres societats. Perquè, el poder i les seves demostracions les tenim plenament integrades en els nostres dies, des de les notícies que llegim al mòbil fins a situacions quotidianes que podem observar als nostres carrers.

I, és que, al llarg de la història, el poder polític no s'ha expressat únicament a través de lleis o decrets, sinó també (i de manera fonamental) mitjançant símbols. Aquests objectes, imatges i rituals han servit per fer visible el poder, legitimar-lo davant del poble i inscriure'l

dins una narrativa històrica i sovint transcendent. Des de les primeres civilitzacions fins a les democràcies contemporànies, el poder ha necessitat codis simbòlics que reforcin el seu prestigi, la seva autoritat i, molt sovint, la seva sacralitat. I, és justament d'aquí, d'on venim.

Ja a l'antic Egipte, el faraó era representat amb atributs de poder com el ceptre (*heqa*), el fuet (*nekhakha*) i la corona doble que simbolitzava la unificació de l'Alt i el Baix Egipte. Aquestes insígnies no només marcaven el seu rang, sinó que el vinculaven amb la divinitat. El mateix es pot dir dels emperadors xinesos, que utilitzaven segells imperials i vestimentes codificades segons un sistema ritual estricte, on els colors, les formes i fins i tot el nombre de dracs o núvols tenien un significat polític i còsmic. Ja en aquella època, el poder es transmetia amb l'ajut d'uns objectes exclusius.

A l'Occident, l'herència grecoromana va marcar profundament la visualitat del poder. M'atreviria a dir que ens segueix marcant. A Roma, els emperadors es representaven amb togues porpres, corones de llorer i bàculs (*virga*), i se'ls atribuïen títols semidivins com *divus* o *pater patriae*. En la tradició cristiana, l'Edat Mitjana fusiona el poder polític i religiós a través de símbols com la corona, el ceptre, l'orbe i el tron, que apareixen en cerimònies de coronació i retrats reials. La teoria dels "dos cossos del rei", desenvolupada per Ernst H. Kantorowicz (1957), resumeix perfectament aquest enllaç entre el poder material i el simbòlic: el rei tenia un cos físic i un cos polític, que transcendia la seva vida individual i es perpetuava a través de la institució.

Aquests símbols no només representaven el poder; el constituïen. Com afirma Clifford Geertz (1980), els rituals de poder no són només afegits cerimonials, sinó formes essencials mitjançant les quals el poder es presenta com a natural, inevitable i legítim. Per això, el poder no pot prescindir mai del seu "teatre": la litúrgia laica que transforma una autoritat administrativa en una autoritat culturalment reconeguda.

Amb el pas del temps, la modernitat va reformular aquests símbols, però no els va eliminar. No s'ho podia permetre. Durant l'època moderna, les monarquies absolutistes europees van codificar el poder visual mitjançant l'art cortesà, les cerimònies d'estat i l'ús d'icones repetides: espases, escuts d'armes, corones, medalles, el so de les trompetes, els canons cerimonials... En paral·lel, es desenvolupava una cultura del retrat oficial que immortalitzava el poder en figures com Lluís XIV o Carles V, envoltats de símbols que remetien a l'ordre, la glòria i la transcendència. En aquest sentit, els colors daurat o vermell van estar molt vinculats al poder reials, però també eclesiàstics, va esdevenir una gamma cromàtica exclusiva.

Amb l'arribada dels règims republicans i democràtics, molts d'aquests símbols es van laïcitzar, però sovint es van conservar. La vara de comandament, per exemple, present a molts sistemes municipals o regionals europeus encara avui, com el cas de Catalunya, deriva de tradicions monàrquiques i militars, però en contextos republicans esdevé símbol de sobirania popular i de representació institucional. Més endavant veurem, el cas de la presa de possessió de Josep Tarradellas, on es van usar elements simbòlics que legitimaven la institució amb el vincle republicà. O, com a mínim, ho semblava. Així mateix, la bandera, l'himne, el retrat oficial del cap d'estat o les cerimònies de presa de possessió continuen utilitzant elements simbòlics per conferir solemnitat al poder. El poder es traspasa sempre, si ens hi fixem, existeix un intercanvi. Ja sigui de les *carteres*, del bastó de comandament, dels diferents vestits o les corones. I, sobretot, per tenir poder, primer ha de semblar que el tens.

I, en aquest sentit, els règims dictatorials del segle XX a Europa, van tenir clara aquesta màxima al llarg de tota la seva existència, perquè van entendre que el poder no es sostenia (únicament) a través de la coerció i el control institucional, sinó també mitjançant la construcció d'un univers simbòlic que articulava rituals, gestos i objectes amb una forta càrrega ideològica. Aquesta dimensió performativa del poder va ser completament essencial per legitimar els règims i assegurar-ne la continuïtat. I veurem si es trenca, o no, amb aquesta herència en el retorn del 1977.

Un dels elements més visibles van ser, no cal dir-ho, els gestos col·lectius i rituals públics. La salutació feixista, amb el braç alçat, exemplifica la submissió individual davant del poder suprem del líder i la comunitat (nacional). Aquest gest, repetit massivament en desfilades i cerimònies, transformava la participació ciutadana en un acte de fe política. Igualment, les concentracions multitudinàries (els congressos del Partit Nazi a Nuremberg, les marxes a Roma o les desfilades del "Día de la Victoria" a Madrid) convertien la política en un espectacle coreografiat on la massa esdevenia representació visual de la unitat. I, el cinema, ho aprofitava a través de les noves formes audiovisuals que estaven emergint.

També els objectes i símbols van tenir un paper fonamental. La iconografia feixista i nazi va usar d'elements històrics i mítics: les àguiles imperials, les banderes amb l'esvàstica o el feix lític italià evocaven tant el poder antic com la idea de força col·lectiva i indestructible. Es renoven imatges que potser ja existien per vincular-les al nou món que ha arribat. A l'Espanya franquista, la creu, el jou i les fletxes dels Reis Catòlics reforçaven la identificació entre religió, tradició i nació. Aquests objectes, omnipresents en la vida pública i privada,

actuaven com a recordatori constant de la presència del règim. Colors com el negre o el blau, així com el vermell, esdevenen una policromia que s'alinea amb els tres règims totalitaris europeus.

No només amb això, sinó que l'ús de la monumentalitat arquitectònica i dels espais urbans també va servir per materialitzar el poder. Els projectes de Speer a Berlín, l'urbanisme de l'EUR a Roma o el Valle de los Caídos (dit, recentment, de Cuelgamuros) a Madrid no només eren construccions físiques, sinó representacions de l'eternitat i invencibilitat del règim. I donava una imatge de tot el que podia arribar a construir el nou poder. L'espai arquitectònic es convertia així en un instrument pedagògic, que inculcava als ciutadans la grandesa i permanència del sistema polític.

Finalment, de forma breu, cal assenyalar el paper de la indumentària i les uniformes. Tant les camises negres italianes com les camises blaves de la Falange o les SS alemanyes van esdevenir símbols de pertinença i jerarquia. L'uniforme no només distingia, sinó que anul·lava la individualitat en favor d'una identitat col·lectiva i disciplinada, que representava en si mateixa l'ordre i el poder del règim. Tot era pel nou rumb del país, per tant, els uniformes feien que tothom formés part d'un mateix objectiu.

En el segle XX, amb el desenvolupament dels mitjans de comunicació audiovisual, els símbols del poder esdevenen encara més centrals. La televisió, el cinema i la fotografia institucional creen un nou tipus d'escenografia política, on cada element, la posició del líder, el fons de l'escenari, el to de la veu, el gest, participa en la construcció d'una imatge d'autoritat. Tal com analitza Pierre Nora (1984), en una època en què la memòria col·lectiva ja no es transmet per tradició directa sinó per mitjans, els símbols visuals guanyen un pes cada cop més gran en la configuració del poder. I això, descobrirem com ho va captar Pere Portabella a la perfecció en la seva posada en escena del retorn.

En aquest sentit, el retorn del president de la Generalitat Josep Tarradellas a Catalunya el 1977 no es pot entendre fora d'aquesta genealogia simbòlica del poder. Perquè és justament amb aquest poder amb el qual es volia trencar. És a dir, veníem d'aquí. La seva reaparició pública, després de dècades d'exili, es va escenificar amb un ús acurat (o com a mínim, orquestrat) dels símbols institucionals: el balcó del Palau de la Generalitat com a espai de legitimitat històrica, la vara de comandament com a signe de continuïtat *legal*, i les imatges emeses per la televisió com a element de validació massiva. La frase *Ciutadans de Catalunya, ja sóc aquí* no només funcionava com una salutació política, sinó com un acte performatiu de restauració simbòlica d'una institució abolida pel franquisme. És en aquest encreuament entre símbol, escenografia i narrativa on el poder es (re)construeix. Perquè

tota imatge és la imatge d'una imatge prèvia i la promesa d'una imatge a venir (Canals, 2023). I és justament en la promesa, en allò que volem que vingui, on entra la figura de Pere Portabella. Les imatges tenen una capacitat anticipatòria, tal com recull l'antropologia visual. En la cultura popular podríem dir que la imatge fa el fet, o que per ser, també cal semblar. Veurem com l'escenificació del retorn va suposar una clara declaració d'intencions de cap a on havia de caminar la Catalunya que s'estava començant a imaginar. I que havia de trencar amb el passat, amb *la imatge mental* que ens remet el poder de la dictadura i que va associat a una litúrgia cromàtica, de vestuari o de procediment.

I aquí entrem en el territori del relat, on la història es comença a assemblar, inevitablement, al cinema. Com es construeix un dia històric? Aquí sostinc la meua hipòtesi, en què Portabella ho va entendre com una pel·lícula ben escrita: amb antecedents que generen tensió, un detonant que marca el punt d'inflexió i fa desencallar la història, protagonistes carismàtics, antagonistes amb poder, secundaris imprescindibles i, sovint, un retorn final (físic o simbòlic) a la pàtria, després d'un llarg exili o d'una espera carregada de sentit. Aquesta estructura narrativa no és casual: respon a una necessitat emocional i cultural de donar forma als fets, de fer-los comprensibles i memorables. El cinema patriòtic, com ja he mencionat fa unes línies, és un exemple clar d'aquest funcionament. Indubtablement, a l'Alemanya nacionalsocialista, Leni Riefenstahl³, en aquest sentit, ho tenia molt clar amb la voluntat de crear herois, de com dominar el llenguatge cinematogràfic, i no només recrear el passat: l'ensenya a sentir. El ritual del retorn de Tarradellas, per exemple, no pot deslligar-se del guió implícit que el fa llegible com a epifania col·lectiva. O, com a mínim, ho havia de semblar. Com va dir Tarradellas, *no havia de tornar a Catalunya com un simple ciutadà, perquè això em faria un més, havia de tornar com el que era, el president de la Generalitat*. I Portabella va ser cabdal en aquesta construcció audiovisual. És per aquest motiu que aquest treball s'articula, sovint, a nivell pràctic, amb el llenguatge cinematogràfic.

³ Recomano fer un visionat dels dos documentals que millor han recollit la figura de la directora de cinema (i amiga personal d'Adolf Hitler): Müller, R. (Director). (1993). *The wonderful, horrible life of Leni Riefenstahl* [Pel·lícula documental]. WDR/Arte. i Veiel, A. (Director). (2024). *Riefenstahl* [Pel·lícula documental]. ZDF/Arte.

2. Estat de la qüestió

L'estudi de la Transició espanyola i el retorn de la Generalitat de Catalunya amb Josep Tarradellas al capdavant ha estat objecte d'un corpus bibliogràfic ric, plural i transversal. No ho negarem, ara. En aquest sentit, aquest treball vol també fer una anàlisi d'allò que ja s'ha fet, per poder aprofundir en el que no. Aquesta bibliografia permet fer una aproximació multidisciplinària a una època marcada per la redefinició de la cultura política, la representació audiovisual del poder i la recuperació institucional. A continuació es presenten algunes principals obres agrupades per àmbits, amb una breu anàlisi crítica del seu contingut i les seves aportacions específiques que són (o han estat, millor dit) d'utilitat per aquest treball.

En primer lloc, dins l'àmbit de la Transició espanyola i la seva articulació institucional a Catalunya, trobem una sèrie d'obres fonamentals per entendre el paper de Josep Tarradellas. Una de les obres cabdals en aquest període i la figura de Tarradellas la signa Carles Santacana recollida en una col·lecció anomenada *Els documents de l'Arxiu Tarradellas (2015)*, formada per diversos volums agrupats per períodes (el govern republicà, l'exili i el retorn, entre d'altres). A través d'aquesta anàlisi es poden entendre en el seu conjunt les maneres d'entendre el món de la figura de l'expresident.

D'altra banda, una anàlisi de part, ja que formava part dels detractors de la figura de Tarradellas, el volum de J. Benet, *El president Tarradellas en els seus textos: 1954-1988* (1982), ofereix una recopilació documental important en el seu conjunt per entendre la trajectòria política del president a l'exili, així com els discursos i decisions preses en un període marcat per la resistència democràtica i la reconstrucció simbòlica de la Generalitat. És rellevant, com es destacarà més endavant, la rebuda que va tenir aquest volum per part de col·laboradors de Tarradellas com ara Manuel Ortínez. En aquest sentit, el recull *Ja soc aquí*, publicat de forma pòstuma pel mateix Josep Tarradellas, recull la dimensió discursiva i mediàtica d'un retorn que, més que administratiu, va ser altament representatiu, un veritable acte performatiu de poder institucional, com tocarem més endavant en aquest mateix escrit.

A aquests textos se sumen les aportacions, també de part, com un dels grans defensors de la figura de l'expresident, de Josep M. Bricall amb *Memòria d'un silenci. El govern Tarradellas (1977-1980)* (2003), on es fa una lectura crítica de la reinstauració institucional, les tensions internes del govern provisional, anomenat d'unitat, i els límits reals de la seva capacitat d'acció. Ortínez, a *Una vida entre burgesos* (1993), tot i tenir un to més memorialístic, aporta una mirada crítica sobre el paper de les elits catalanes durant la

Transició, traçant una genealogia de complicitats, silencis i transformacions. I tot des del silenci d'un home discret que sempre acompanyava la figura de Tarradellas. La biografia, més recent, d'Esculies, *Josep Tarradellas (1899-1936). Dels orígens a la República* (2012), completa aquest panorama amb una anàlisi detallada del període formatiu de Tarradellas, posant èmfasi en les seves conviccions ideològiques i la seva gestió política dins la Generalitat republicana, inclòs el seu paper clau com a conseller d'Economia i responsable de les indústries de guerra durant la Guerra Civil. És cabdal saber d'on venia Josep Tarradellas quan va esdevenir clau a la Transició, com havia actuat abans per poder entendre amb una major perspectiva el seu pensament. I això ho tindrà molt present aquest treball. Per entendre el *què*, moltes vegades cal mirar enrere amb el *perquè*.

En l'àmbit de la ciència política i la sociologia crítica, per exemple, Vicenç Navarro ha denunciat reiteradament el caràcter pactista i continuista de la Transició, destacant els límits reals del procés en termes de justícia social, memòria històrica i democratització econòmica. Aquest fet ens ajuda a entendre la importància del moment, generant opinions en més d'un sentit i trencant el relat únic que en aquella època es va voler imposar, sobretot des dels mitjans de comunicació, amb la figura de Suárez i el rei. En obres com *Bienestar insuficiente, democracia incompleta* (2002), posa en qüestió el relat canònic de la Transició com a èxit modèlic, tot assenyalant la persistència d'interessos oligàrquics i l'absència de depuració del franquisme. Al final, Navarro posa en paraules l'expressió *todo cambia y sigue igual*. Aquest enfocament contrasta amb les lectures més triomfalistes i aporta una visió materialista i estructural dels canvis polítics i institucionals. Aquest fet evidencia com la percepció historiogràfica de la Transició ha evolucionat amb el temps, tal com posa de manifest l'article de Navarro (2012), on es reivindica de manera explícita la necessitat d'una *segona transició*.

També des de la perspectiva cultural i crítica, autors com Gregorio Morán (*El precio de la Transición*, 1991) han subratllat la cooptació de les elits intel·lectuals i el paper de la cultura com a eina de normalització. Morán ofereix un retrat incòmode de com la cultura, lluny de ser només resistència, es va convertir en molts casos en part integrant del nou consens polític i mediàtic. I, en aquest sentit, cal posar en valor com es van constituir, i quan, les grans editorials del país. En una línia similar, Santos Juliá va aportar una mirada més institucional i cronològica, però amb voluntat de matís i context, a obres com *Transición. Historia de una política española (1937-2017)* (2017), on s'analitza la Transició com un procés llarg que arrenca abans del 1975 i s'estén fins a la crisi del model constitucional.

En l'àmbit català, cal mencionar clarament l'obra conjunta de Joan B. Culla i Borja de Riquer amb la seva obra *Història de Catalunya: El Franquisme i la Transició* (1989), que ofereix una

mirada específica sobre el cas català, destacant la complexitat de les relacions entre el catalanisme polític, l'Estat i el moviment popular. La figura de Tarradellas hi apareix com una baula entre el catalanisme institucional de la República i l'autonomia pactada de la Transició, però també com una figura discutida, especialment per les noves generacions polítiques emergents.

Des del món del periodisme i la comunicació, m'agradaria destacar la figura d'Enric Juliana, ja que ha contribuït a una lectura més introspectiva i cultural del període centrant-se sobretot en les històries de la repressió comunista, més personals, però carregades de contingut, mentre que autors com Josep Ramoneda han reflexionat sobre el paper dels intel·lectuals i la cultura pública en la construcció del relat democràtic. I, justament, aquest autor tenia una relació estreta amb Pere Portabella. D'altra banda, la crítica al discurs de la Transició com a mite fundacional ha estat desenvolupada per historiadors com Ferran Gallego amb el seu *El mito de la transición. La crisis del franquismo y los orígenes de la democracia (1973-1977)*, i també, des d'una mirada més contemporània, per Pablo Sánchez León o Germán Labrador, que han posat èmfasi en els imaginaris col·lectius i les formes de dissidència cultural.

I arribats fins aquest punt, deixem de banda la historiografia i ens centrem l'altra branca del treball: l'anàlisi audiovisual i narrativa. Pel que fa a les obres que analitzen el poder des d'una perspectiva estètica, simbòlica i narrativa, destaca *El viatge de l'heroi* de Joseph Campbell, obra clàssica en l'àmbit de l'antropologia i la narratologia, que permet llegir la figura de Tarradellas (i en general, dels actors clau de la Transició) com a herois que travessen llindars simbòlics, superen proves i tornen per restaurar un nou ordre. Aquesta estructura s'enllaça perfectament amb *El poder en escena* de Jordi Balló i Alan Salvadó, on es posa l'accent en com es representa el poder en les imatges públiques, els rituals i els escenaris que l'envolten. L'arribada de Tarradellas a l'aeroport, el gest a dalt del balcó on ja havia anat Macià i Companys, esdevenen en aquest sentit una dramatització planificada del retorn institucional.

En relació amb la narrativa audiovisual i la representació cultural del moment, destaca el volum editat per Manuel Palacio (un dels grans escriptors de la història de l'arribada de la televisió al nostre país, per exemple), *Las imágenes del cambio. Medios audiovisuales en las transiciones a la democracia* (2013), que ofereix una mirada comparada de diversos processos de transició a la democràcia, però amb una atenció especial a l'Estat espanyol. Aquest volum mostra com els mitjans van servir no només per informar sinó per configurar l'imaginari col·lectiu de la nova etapa. En aquest sentit, en el de l'imaginari col·lectiu, és

cabdal la figura d'Eva Heller, amb el seu estudi de les emocions que provoquen i com percebem els colors a *Psicología del color* (2000).

Finalment, el coneixement del context mediàtic i televisiu no es pot completar sense fer referència a títols com el de Porter Moix, *Història del cinema de Catalunya (1895-1990)*, que tot i centrar-se en el setè art, permet entendre l'evolució de les narratives visuals a Catalunya i la seva connexió amb els processos polítics. Aquest volum, sumat a la historiografia audiovisual dels últims anys, permet llegir el retorn de Tarradellas com un moment de codificació visual de la restauració institucional. En aquest sentit, la televisió pública va tenir un paper central tant en la posada en escena de la Transició com en la generació d'un consens emocional entorn de figures com la de Tarradellas. I és essencial per entendre la figura de Portabella en el panorama audiovisual català d'aquella època, els seus orígens i la seva trajectòria.

Aquest estat de la qüestió, doncs, revela que la Transició no pot entendre's només com un conjunt de fets polítics sinó com una construcció complexa en què conflueixen memòria, representació i discurs. Caldria, en treballs futurs, posar encara més l'accent en les figures secundàries, en les tensions entre centre i perifèria simbòlica, i en les ruptures que van quedar silenciades sota la retòrica del consens. Així mateix, les fonts visuals i els estudis culturals ofereixen una via encara poc explorada per enriquir la historiografia de la Transició des de la lectura dels rituals del poder, els imaginaris col·lectius i la producció de relat. I per aquest mateix motiu, aquest treball aporta una nova mirada, humilment, a les diverses aportacions que ja s'han fet sobre la qüestió.

3. Metodologia

a. Enfocament metodològic

Aquest treball ha adoptat un enfocament qualitatiu, basat en l'anàlisi de fonts documentals, audiovisuals i testimonials, amb l'objectiu d'estudiar la construcció dels símbols polítics i la comunicació política. Per a dur-lo a terme, s'ha emprat un disseny de recerca fonamentat en l'anàlisi de contingut i la triangulació de fonts.

b. Fonts i materials usats en la recerca

Per a desenvolupar la recerca, s'ha recorregut a diversos tipus de fonts:

- Arxius audiovisuals: s'han analitzat materials procedents dels fons de l'arxiu de RTVE, del NO-DO (dit l'any XXXV, núm. 1.814), així com d'altres arxius audiovisuals d'accés públic o privat, amb la finalitat d'identificar patrons en la representació mediàtica d'herois polítics i màrtirs. En aquest sentit, els arxius que han arribat per part de RTVE han estat limitats, ja en la seva gran majoria no han estat encara digitalitzats i, tampoc, es gravaven totes les emissions en directe, com les dels Telediaris Miramar, del qual no hem pogut consultar la seva cobertura. En aquest sentit, també s'han incorporat les cintes disponibles de l'arribada del president Companys.
- Arxius periodístics: s'han revisat bases de dades de premsa nacional, principalment l'hemeroteca dels diaris *La Vanguardia* i *El País* per estudiar la cobertura mediàtica de figures polítiques i el seu impacte en l'opinió pública. La diferència en les seves línies editorials ens permet copsar quin grau real de rebuda o impacte van tenir els diversos esdeveniments.
- Entrevistes: s'han realitzat entrevistes semiestructurades a experts rellevants en àmbits del periodisme i de l'antropologia, per tal de recollir testimonis directes de l'època, i també han aportat informació clau sobre els processos de construcció simbòlica d'aquestes figures.
- Revisió bibliogràfica: s'ha dut a terme una revisió exhaustiva de la literatura acadèmica existent sobre la construcció simbòlica en política i sobre els mecanismes discursius propis de la comunicació política.

c. Tècniques d'anàlisi

- Anàlisi de contingut, principalment audiovisual: s'ha aplicat una anàlisi de contingut a les fonts audiovisuals i periodístiques amb l'objectiu d'identificar patrons narratius, enquadraments mediàtics i estratègies discursives utilitzades en la representació de figures polítiques.
- Anàlisi del discurs: s'han examinat discursos polítics, entrevistes i articles d'opinió per comprendre com s'han construït i legitimat aquestes figures dins l'esfera pública.
- Triangulació de dades: s'han contrastat les diferents informacions procedents de les diferents fonts per tal de garantir la validesa i la fiabilitat dels resultats obtinguts. En aquest punt és rellevant destacar que per la naturalesa de la quantitat de dades, en un ampli període històric, aquest treball resulta insuficient per poder establir en un marc més extens.

d. Procediment:

El procediment que s'ha seguit en l'elaboració d'aquest treball ha estat el següent:

- Selecció de fonts: s'han definit criteris clars d'inclusió i exclusió per tal de seleccionar les fonts audiovisuals, periodístiques i bibliogràfiques més rellevants per a l'objecte d'estudi.
- Recopilació de dades: s'ha dut a terme la recopilació sistemàtica de materials audiovisuals, articles de premsa i entrevistes, que han constituït el corpus de l'anàlisi.
- Síntesi i elaboració de resultats: les dades recollides s'han integrat dins un marc teòric que ha permès interpretar i comprendre la construcció simbòlica i comunicativa del retorn polític, tot posant èmfasi en les estratègies de legitimació i representació mediàtica.

4. Els antecedents: saber d'on venim

En qualsevol relat cinematogràfic, els antecedents constitueixen una peça fonamental per comprendre plenament la trama. Sense aquest bagatge, els esdeveniments que es despleguen en pantalla poden aparèixer desconnectats, privats de la seva càrrega simbòlica i emocional. El cinema, mitjançant el recurs del *backstory*, situa l'espectador en un marc de referència que permet interpretar no només el que passa, sinó també el perquè i el com. Tanmateix, aquests antecedents sovint resten invisibles o desdibuixats, ja sigui perquè el públic no els coneix en profunditat o perquè, en el moment de la seva representació, no se'n percep la transcendència.

En aquest paral·lelisme entre cinema i història, es revela que el passat funciona com un pretext narratiu que dota de densitat al present. El fa complet, vaja. L'espectador (o en aquest cas el ciutadà) pot viure amb emoció l'escena del retorn, però és la consciència dels antecedents la que transforma aquell instant en símbol. És el que des de l'antropologia visual sovint s'interpreta com la simbiosi entre allò que saben i allò que veiem. Com diu Canals (2023) *contrastem intuïtivament la nostra experiència directa (allò que veiem) amb el bagatge visual que duem*. En no valorar-los prou en el seu moment, com sovint passa en la recepció cinematogràfica, es corre el risc de reduir la complexitat de la història a la força d'una imatge icònica.

a. La Generalitat Republicana i la figura de Companys i Tarradellas

Anem un moment a l'inici d'aquesta cronologia. Perquè com bé demostra el decret de restabliment de la Generalitat provisional del 1977, disponible a l'annex d'aquest treball, és justament aquesta institució republicana la que dialoga amb aquell present. Des dels inicis de la Segona República Espanyola, Catalunya va cercar un encaix institucional propi dins del nou règim democràtic. La restauració de la Generalitat de Catalunya, proclamada inicialment el 14 d'abril de 1931 com a República Catalana dins de la Federació Ibèrica⁴, va ser el *primer pas per recuperar un govern autònom que representés les aspiracions del catalanisme polític* (Vilar, 1987, volum IX). Amb la mediació entre el govern provisional de la República i la figura carismàtica de Francesc Macià, es va acordar la transformació d'aquella proclamació simbòlica en una Generalitat provisional amb competències limitades. És Josep Tarradellas (1989) qui menciona que va ser el mateix Fernando de los Ríos qui va

⁴ La font de consulta del diari La Vanguardia és només per a subscriptors, tot i que en aquest article es pot trobar una anàlisi extensa de com ho va narrar l'endemà aquell mateix diari, un dels que tenia més tirada en aquell moment. Enllaç: <https://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1931/04/15/pagina-6/33162334/pdf.html> (Consultat per darrera vegada el 17 d'agost de 2025).

proposar el nom de la Generalitat, tenint present que vinculava la institució històrica amb el nou present que estaven construint.

Resumint molt la cronologia d'aquell moment, aquest procés va culminar amb l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de 1932, conegut en el seu esborrany com l'Estatut de Núria, que va dotar Catalunya d'una estructura institucional pròpia (amb Parlament, Consell de Govern i un president elegit democràticament) i va reconèixer el català com a llengua oficial. No obstant això, l'Estatut aprovat per les Corts espanyoles no va respectar plenament l'avantprojecte redactat a Núria, ja que es van retallar competències significatives, fet que va provocar tensions des de l'inici⁵.

Josep Tarradellas, que havia nascut a Cervelló, però de jove va traslladar-se a Barcelona (on va començar a forjar la seva experiència política), militant d'Esquerra Republicana de Catalunya en aquell moment, es va integrar plenament en aquesta nova estructura institucional. Després de les eleccions autonòmiques, va ocupar diversos càrrecs, destacant com a conseller d'Economia i Serveis Públics, i, més endavant, com a conseller en cap. Cal destacar que aquesta figura és actualment com un equivalent a vicepresident, molt rellevant. El seu rol, però, com la resta de l'autonomia, es va veure interromput arran dels fets d'octubre de 1934, quan el president Lluís Companys, com a resposta a l'entrada de la CEDA al govern espanyol, va decidir proclamar simbòlicament l'Estat Català dins d'una hipotètica República Federal. Aquella declaració, breu i sense els efectes pràctics desitjats, va comportar la suspensió immediata de l'autonomia catalana, l'empresonament del govern i, per tant, dels consellers. És aquí, en aquest instant, quan es forja la imatge del govern de la Generalitat empresonat, una imatge que es pot consultar a l'annex d'aquest treball (figura 1). Era una espècie de penitència que el govern passava pel fet de ser el govern català, es mantenia sovint des del mateix discurs del govern. S'estava generant l'expectativa del retorn, del moment en què tornarien a governar. La Generalitat va entrar en una fase de pausa mentre tot just començava a caminar i a formar la seva acció de govern. Tarradellas (1989) manifestarà després que no estava a favor dels fets que van succeir el 1934, i que diferia de Companys en la manera en com va actuar. Diu Esculies (2018) que Tarradellas *no és que no estigués en contra de la idea de l'Espanya Federal; el que no compartia (...) era que l'aleshores president lligués el futur de l'autonomia catalana al suport a una determinada opció política, en aquest cas a la revolució socialista*. Josep Tarradellas era un

⁵ Un exercici interessant que no és objecte del treball, tot i que hi està relacionat, és comprovar quines referències a la sobirania es van eliminar al text original aprovat per les Corts. Enllaç: <https://www.cervantesvirtual.com/obra/estatuto-de-autonomia-de-cataluna-1932> (Consultat per darrera vegada el 17 d'agost de 2025).

home de pocs escarafalls, de poques sorpreses políticament parlant, volia l'autonomia, sí, però no era revolucionari. Quedem-nos amb aquest detall.

La victòria del Front Popular el febrer de 1936 va permetre l'alliberament dels presos polítics i la restauració de la Generalitat. Veurem en aquest treball el retorn del president Lluís Companys a Barcelona i com va complir (o no) l'expectativa d'aquell retorn. De la penitència. En aquest nou context, i un cop esclatada la Guerra Civil, després de l'aixecament del 18 de juliol, Tarradellas va tornar a assumir responsabilitats de govern. D'aquesta etapa, Manuel Ortínez (1993) escriu: (...) *va emergir la figura de Tarradellas, perquè era el polític que al moment de la insurrecció militar es va posar materialment a la disposició del President Companys. Companys no es refiava d'ell. Eren adversaris, però no disposava de cap altre polític a les seves ordres. La situació dels dos personatges durant els primers mesos va ser tremenda. Havien de formar govern –sense portar fusell ni pistola– amb els que en portaven.* Aquí tenim una primera pista, que seguiria després al llarg dels anys, sobre el que volia dir per Tarradellas el sentit de la responsabilitat per mantenir la institució. El seu paper, mesos després, va ser fonamental com a coordinador de la Comissió d'Indústries de Guerra, un organisme clau que transformà el teixit industrial català per tal de proveir l'exèrcit republicà de munició, armament i materials bèl·lics (Tarradellas, 2008). Es tracta d'una etapa en què Catalunya va assumir un autèntic paper de rereguarda militar, amb una capacitat de producció armamentística sense precedents dins l'Estat republicà (Cruells, 1976). Un exemple clau, a Barcelona, d'aquest canvi, és l'actual Escola dels Salesians de Sarrià, amb la redescoberta d'un dels majors refugis antiaeris que existien a la ciutat. Aquell indret va esdevenir clau en la fabricació de la munició. Tarradellas el visitava sovint, de fet. Igual que els fronts.

Els decrets impulsats per Tarradellas en aquest període no només regulaven la producció industrial de guerra, sinó que també tenien una clara intenció d'ordenar el procés de col·lectivitzacions espontànies que havien sorgit arreu del territori a partir de juliol de 1936. Tarradellas va ser nomenat conseller en cap i conseller de Finances de la Generalitat que es defensava de l'aixecament militar. L'octubre del 1936 es va aprovar un decret que donava plenes facultats de decisió al responsable financer de la institució republicana, és a dir, a Josep Tarradellas (Bricall, 1985) així com *“ulterior propuesta de las normas que habrían de conseguir la unificación financiera de Cataluña, el replanteamiento de las relaciones provisionales entre los gobiernos de la República y de la Generalidad, y la preeminencia de la guerra como criterio ordenador fundamental.”*

Amb l'avanç al front dels autoanomenats *nacionals*, la guerra canviava, i les necessitats així ho feien també. Després d'una etapa convulsa a l'interior de Catalunya a escala social i

política (que no s'acabaria), van seguir els coneguts com a decrets de S'Agaró (gener de 1937), que volien posar ordre i racionalitat a un procés revolucionari inestable. Tarradellas agafava el poder atorgat anteriorment i feia evident la voluntat, com a mínim, de liderar. Aquests elements són fonamentals per entendre que la figura de Tarradellas, com anys després dirien els dirigents de la Transició, *havia tocat un poder que ells encara no sabien el que era*.⁶

En conjunt, la figura de Tarradellas emergeix en aquest període com un polític més aviat pragmàtic, capaç d'equilibrar les tensions entre el radicalisme revolucionari i la necessitat de garantir la continuïtat institucional, així doncs, el seu lideratge durant els anys trenta és essencial per entendre la resistència institucional catalana. I, sobretot, d'on li vindrà, anys més tard, el pensament sobre la institució quan sigui ell qui la lideri. De fet, segons Martín Ramos (2018) Tarradellas (...) *va deixar de ser un simple diputat (...) per convertir-se juntament amb Companys en el dirigent més actiu i constant del republicanisme català*. Una institució catalana, que com va dir el president Macià a l'obertura del primer Parlament *faria lleis nostres, en llengua nostra*. Fidel a aquest estil, Josep Tarradellas va aguantar al Principat fins a gairebé l'últim instant abans que les tropes del futur règim franquista entressin a Barcelona. El 22 de gener de 1939 va traslladar la seva família a Olot, juntament amb la conselleria, i setmanes més tard, va emprendre el camí de l'exili. Com un vençut. Com tants d'altres.

b. La Generalitat a l'exili. La vida política i cultural a la Catalunya interior.

Després de la derrota republicana en la Guerra Civil, el franquisme va abolir totes les institucions d'autogovern, inclosa la Generalitat de Catalunya, mitjançant la Llei del 5 d'abril de 1938 i, posteriorment, altres de 1939. Malgrat això, el govern *legítim* català, amb el president Lluís Companys al capdavant, va continuar existint simbòlicament a l'exili. La seva detenció per part d'espies alemanys en territori de l'Estat Francès alineat amb l'Alemanya nacionalsocialista, lliurament i posterior afusellament per part del règim franquista el 15 d'octubre de 1940, va representar un punt d'inflexió tràgic per al catalanisme institucional (Culla, 2015). Marxava el referent polític més rellevant de la breu Generalitat republicana, juntament amb Macià, i tot i la poca repercussió aparent en els mitjans d'aquella setmana, va començar aquí la construcció de la figura de Companys com a president *màrtir*. El catalanisme polític es quedava sense referents, sense els líders que havien aconseguit liderar l'autonomia. Calia reestructurar, calibrar i mirar endavant. Tanmateix, la Generalitat a

⁶ La referència a aquesta afirmació és recurrent a nombrosos noms de l'etapa política de la Transició, però, concretament s'extreu d'unes declaracions d'Antoni Gutiérrez "Guti" al documental de Televisió de Catalunya de l'octubre de 2002 titulat *Operació Tarradellas: la trama d'un retorn*. Dirigit per Montserrat Besses i disponible a la plataforma 3Cat (enllaç disponible a l'apartat de bibliografia).

l'exili va resistir, amb estructures precàries, però amb la voluntat de preservar la legitimitat republicana catalana. I amb una dificultat imposada, la distància amb la Catalunya que estava començant a viure transformacions socials, culturals i econòmiques. I, en definitiva, amb la Catalunya que resistia i vivia el règim.

Els primers anys a l'exili després de l'afusellament de Companys van estar marcats per la desorganització institucional, la fragmentació de les forces catalanistes i la manca de reconeixement internacional. A França, on es va establir el nucli del govern, les condicions eren difícils, especialment durant l'ocupació nazi. Anys després, Jordi Pujol reconeixeria que quan hi va anar, uns anys més tard, *s'havia trobat amb una simple oficina*. Era just aquí l'inici d'aquesta feble organització. Els consellers dispersos arreu d'Europa i d'Amèrica mantenien una comunicació intermitent i feble, sovint a través de cartes o emissores clandestines (Fontana, 2005). Josep Irla, que havia estat l'últim dels presidents del Parlament de Catalunya, havia esdevingut el president de la Generalitat a l'exili, malgrat la seva edat i malgrat no veure clar que fos la persona més indicada pel seu estat (Ortínez, 1993).

Després d'uns anys d'inactivitat i de lideratge informal, es va iniciar un debat intern sobre la continuïtat de la institució i sobre qui n'havia d'assumir la responsabilitat. El president Josep Irla no volia seguir en el càrrec i es va voler triar la millor persona per seguir, segons Tarradellas (1989) es va fer tot segons l'ordre establert. Era una època complicada, perquè també segons ell (1986) *ningú no volia ser president de la Generalitat. Ser president en aquelles condicions quan no tenies ni una pesseta, ni un ral, quan havies de barallar-te amb tothom, i que la gent que feia política et discutia per què no havies fet un govern a l'exili, no era gaire atractiu*. El 1954, el consell de la Generalitat a l'exili va nomenar Josep Tarradellas com a president, després d'un procés tens i complex, en el qual, fins i tot, es va proposar la figura de consens de Pau Casals. La decisió es va fonamentar en diversos motius: d'una banda, la seva trajectòria com a conseller en cap durant la República (el poder que dialoga amb la tradició) i, de l'altra, el seu perfil moderat, negociador i de gestor (com hem vist anteriorment), que podia contribuir a reconstruir una certa unitat en el si del catalanisme exiliat. No obstant això, el seu nomenament no va ser exempt de dissidència: sectors del catalanisme més radical, així com alguns independentistes i comunistes, criticaren la seva manca de ruptura amb la legalitat republicana i el seu estil presidencialista. I encara era 1954, veurem que aquestes característiques l'acompanyen al llarg de la cronologia d'aquest treball.

Tarradellas, malgrat les condicions adverses, va estar capficat a mantenir viva la institució, i per aquest motiu va prioritzar no formar govern. Era conscient que no tenia funcions ni

competències i, en aquells moments de batalles internes i de refer el rumb que s'havia de seguir per combatre al general Franco, la manera de fer que la institució pervisqui era dir que *la institució soc jo*, tant simbòlicament com mitjançant actes de caràcter polític i diplomàtic. Una de les qüestions clau va ser la feble comunicació amb la Catalunya interior, sotmesa a la repressió franquista, però on persistien formes de resistència cultural i política. Tot i les dificultats per establir contactes directes, Tarradellas es comunicava amb dirigents catalanistes, intel·lectuals i membres de l'Església a través de missatges escrits, emissaris personals i col·laboradors que viatjaven entre França i Catalunya. Aquests canals informals permetien fer circular manifestos, declaracions i directives polítiques que, en alguns casos, arribaven a les organitzacions clandestines de l'interior (Vilanova, 1997).

Sovint s'ha parlat de les condicions precàries en les quals vivia Tarradellas. No entraré en aquest treball en aquests detalls, alguns sabuts i d'altres no tant, però el finançament de la Generalitat a l'exili constitueix un dels aspectes menys visibles però més determinants per entendre la seva pervivència institucional entre 1939 i 1977. Tal com ha remarcat Manuel Ortínez en les seves memòries, part dels recursos que sostenien Josep Tarradellas provenien de contribucions discretes de l'empresariat català establert a França i a Catalunya, sovint vinculats al sector tèxtil (Ortínez, 1993). Aquesta xarxa de suport responia tant a vincles personals com a la voluntat d'assegurar una mínima continuïtat simbòlica de les institucions catalanes. Al final, el simbolisme també comporta unes despeses. Ja ho deia Josep Pla: *i això qui ho paga*.

El mateix Tarradellas havia de recórrer a fórmules híbrides de finançament: aportacions privades, préstecs personals i, en moments puntuals, ajudes provinents de la mateixa diàspora republicana. Segons Jordi Amat (2017), l'economia del president era *fràgil* i sotmesa a tensions permanents, amb episodis en què la subsistència depenia de donatius puntuals de simpatitzants o de col·lectius professionals. Aquesta precarietat no era un cas aïllat: altres governs a l'exili, com el basc o el republicà espanyol, patien situacions similars, tot i que amb recursos institucionals més estructurats. En aquest sentit, apareix una figura rellevant: Jordi Pujol, qui comença a esdevenir una persona coneguda a la Catalunya interior i que acabarà demanant que Tarradellas recolzi l'acció directa (com els fets del Palau, que van propiciar els anys de presó de Pujol, uns anys que va usar per generar el seu personatge públic). Pujol tenia clar, que la presó esdevenia una penitència necessària per a la seva construcció política. Els seus estrets col·laboradors, també. Com Espar i Ticó (2012): *els Fets del Palau no haurien estat res si no haguessin estat la porta que va obrir la detenció de Jordi Pujol*. Tarradellas sempre s'hi va negar, a l'acció directa. Potser, per les situacions viscudes en l'època de l'apartat anterior.

Les contribucions dels empresaris catalans no s'articulaven únicament com a suport econòmic, sinó també com una forma d'estratègia política. Tal com analitza Carles Santacana (2008), part de la burgesia catalana, si bé acomodada al règim franquista, mantenia la convicció que la restitució d'un autogovern català podia esdevenir un capital polític i econòmic a mitjà termini. D'aquí la seva disposició a finançar de manera discreta la institució a l'exili, alhora que mantenien un equilibri amb la seva col·laboració amb el règim. És a dir, s'aprofitaven de les possibilitats econòmiques que el règim els brindava i començaven a pensar en el futur, en la comunitat imaginada, encara poc realista. A banda dels empresaris, el coneixement i reconeixement popular de Tarradellas a la Catalunya de postguerra era prou limitat. No existien (perquè no podien) manifestacions clares i evidents que reclamessin la seva restitució. I aquest fet serà rellevant en el seu retorn.

A més de les aportacions privades, hi havia una circulació de recursos provinents d'associacions de l'exili. Segons Josep M. Bricall (2003), els contactes establerts per Tarradellas a França, Mèxic i altres punts de la diàspora republicana li permetien accedir a petites sumes de diners, destinades sobretot a sufragar despeses de representació i manteniment de la delegació. No obstant això, aquests recursos eren irregulars i sovint insuficients, cosa que obligava el president a viure en condicions modestes i a fer ús de la seva pròpia fortuna personal en períodes de manca de liquiditat.

El testimoni d'Ortínez és, en aquest sentit, revelador: mostra com, sense la intervenció d'alguns empresaris i amics personals, la Generalitat a l'exili hauria quedat reduïda a una mera ficció sense capacitat operativa (Ortínez, 1993). D'aquesta manera, la connexió entre el món econòmic català i la institució exiliada estableix un vincle de continuïtat que ajuda a entendre per què, en el moment del retorn el 1977, la figura de Tarradellas encara conservava una autoritat simbòlica i institucional reconeguda. I, en certa manera, aquell polític republicà que havia, anys enrere, negociat amb la CNT i format part de les col·lectivititzacions per la indústria de guerra, ara sobrevivia, en part, per la burgesia. Paradoxes de la postguerra que configurarien el futur equilibri.

En tot cas, d'aquesta etapa, és especialment rellevant l'estratègia de preservar la idea de continuïtat institucional, que Tarradellas considerava essencial per legitimar un futur retorn. Per tornar, havia de resistir com a tal. Aquesta posició el va dur a evitar qualsevol proclama rupturista o partidista que pogués comprometre la unitat simbòlica de la Generalitat. El seu objectiu era mantenir la institució com a "dipositària de la legitimitat republicana" i preparar el camí per a una restauració legal, quan es donessin les condicions polítiques per fer-ho.

En aquest sentit, la vida política a la Catalunya interior era diferent a la de l'època republicana. El Pla d'Estabilització aprovat el 1959 va marcar un punt d'inflexió en el desenvolupament econòmic de l'Estat Espanyol i, de manera molt particular, de Catalunya. La liberalització parcial dels mercats i la captació d'inversió estrangera van afavorir una accelerada industrialització, especialment en sectors com el tèxtil (d'aquí la importància d'Ortínez), la química i l'automoció. Catalunya va esdevenir un dels principals motors del creixement, amb un increment del PIB per sobre de la mitjana estatal i una major integració a l'economia europea (Sánchez Recio, 2008).

Aquest creixement econòmic es va veure acompanyat d'una transformació profunda de la societat catalana. L'arribada massiva d'immigració procedent de la resta de l'Estat (sobretot d'Andalusia, Múrcia i Extremadura) va modificar la composició demogràfica del territori a un ritme exponencial. Entre 1960 i 1975, més d'un milió de persones s'instal·laren a Catalunya, generant una nova realitat urbana i social que va accentuar la pressió sobre infraestructures i habitatge (Santacana, 2013). Aquestes migracions van aportar mà d'obra a la indústria i contribuïren a la consolidació d'una societat més plural i complexa, marcada per tensions d'integració cultural i lingüística.

El reconeixement internacional del règim franquista, consolidat després de la Guerra Freda amb l'entrada a l'ONU (1955) i els acords amb els Estats Units (sumat al Concordat amb el Vaticà), va ser clau per generar el marc polític per a l'arribada de crèdit exterior i l'augment del turisme. Aquest últim es convertí en una font fonamental de divises i accelerarà la transformació dels costums, incidint en l'obertura cultural i en el contacte amb models socials europeus també amb el cinema (Sánchez Biosca, 2007). És en aquesta època quan es produeix un gran èxit internacional: *Viridiana* (1961) dirigida per Luis Buñuel, guardonada amb la Palma d'Or del Festival de Cannes. I produïda per Pere Portabella, que feia dos anys havia fundat la seva productora cinematogràfica *Films59*.

En conjunt, a partir de 1959, Catalunya va experimentar una modernització econòmica i social que, si bé reforçava el paper de l'economia catalana en el conjunt de l'Estat, també plantejava noves tensions en la cohesió social i en la relació entre desenvolupament econòmic i manca de llibertats polítiques.

Catalunya es movia. Canviava i evolucionava. I a l'interior apareixien líders polítics i socials que volien crear *una nova Catalunya* diria Tarradellas anys més tard en una entrevista (1985). Els de dins volien somiar a governar-se quan caigués, si és que ho feia, el règim. Tarradellas volia tornar i ser el que deia que era: president.

c. La repressió franquista de les institucions republicanes a Catalunya.

I és justament aquest panorama polític, jove i ja criat durant la dictadura majoritàriament, el que lluita contra el règim des de dins. Per això comença a guanyar una certa legitimitat i notorietat. Perquè és visible des del terreny. Després de la caiguda de Barcelona el gener de 1939, el franquisme va emprendre una ofensiva sistemàtica contra la cultura catalana. Tot i que ja el 5 d'abril de 1938, en plena guerra, s'havia publicat ja el *Decret de Unificación Administrativa* pel que feia a partits i organització administrativa, el qual va abolir formalment la Generalitat⁷ i va suprimir totes les institucions autònomes, va ser el Decret del 23 d'abril de 1938 el que va prohibir l'ús oficial de la llengua catalana i, de facto, qualsevol expressió cultural que no s'ajustés a l'ideal nacionalcatòlic i centralista del règim. La voluntat era clara: la desaparició simbòlica i efectiva de la identitat catalana (Martorell, 2010). I, també, d'aquelles altres regions de la resta de l'Estat. A través d'aquest decret i d'altres normatives repressives, es prohibeixen els símbols propis com la senyera, l'himne nacional i fins i tot els noms catalans en documents oficials (Culla, 2001). Tot havia de quedar escrit en llengua castellana.

Durant les dues primeres dècades del règim, la política comunicativa i cultural va ser totalment restrictiva. La premsa estava sotmesa a censura prèvia, i qualsevol contingut potencialment dissident era eliminat o alterat. Aquesta censura només es va començar a suavitzar amb la promulgació de la Llei de Premsa de 1966, coneguda com la *Llei Fraga*, que eliminava formalment la censura prèvia, però mantenia mecanismes de control indirecte i sancionador. Com hem comentat anteriorment, el país feia anys que s'obria a canvis socials i econòmics, i el règim, amb una nova fornada de polítics al capdavant (no sense tensions) intentava sobreviure. Aquesta llei va suposar un canvi de paradigma discursiu, però no una veritable obertura democràtica (Preston, 2012). L'Estat, doncs, buscava una modernització formal de la seva imatge internacional, però continuava reprimint durament la dissidència. Per ser, cal semblar, pensaven, també, en aquest cas. És aquí on cal inscriure el paper de la nova fornada d'editorials catalanes, unes publicacions que comencen a desafiar la dictadura i que es comencen a alinear amb la idea que a Catalunya falten referents del present per mirar al futur, deixant més de banda el passat. En el context del franquisme tardà, les editorials i les revistes culturals van esdevenir agents fonamentals per a la resistència intel·lectual i la normalització de la cultura catalana, encara de forma incipient. Aquestes plataformes editorials van servir, malgrat la censura, com a canals per a la transmissió de pensament crític, renovació ideològica i reconstrucció de referents, tant

⁷ En aquest punt és pertinent destacar que la Generalitat republicana, malgrat la seva curta trajectòria, va proveir-se de funcionaris i funcionàries que havien d'exercir les funcions de gestió i funcionament de la institució. Amb aquest decret, també, quedaven sense efecte les seves relacions laborals, ja que els seus llocs ja no obeïen a ningú. Sovint se silencia aquesta circumstància.

literaris com polítics. El finançament d'aquestes iniciatives, en alguns casos, estaven vinculades a figures destacades de l'empresariat, com és el cas de Banca Catalana (liderada per la família Pujol). I crec que resulten interessants de destacar perquè estaven generant un clima procliu per al naixement dels primers moviments a favor de recuperar les institucions i cultura catalanes. Perquè els referents es construeixen, també, amb les històries que es llegeixen i publiquen.

Una de les primeres editorials a destacar, segons Santacana (20163), és *Nova Terra*, fundada l'any 1958. L'origen de la seva activitat editorial se situa novament en l'àmbit religiós, reiterant la importància del cristianisme democràtic, ja present a altres contextos europeus. Aquesta editorial publicava tant en català com en castellà i va desaparèixer simbòlicament l'any 1978. *Nova Terra* abordava temes relacionats amb una nova mirada sobre la religió, així com debats socials contemporanis. La publicació d'autores com Maria Aurèlia Capmany en el camp de la ficció va permetre visibilitzar veus renovadores en un moment històric en què no existien referents literaris catalans consolidats després de la Guerra Civil. Un primer pas endavant, ja que escrivien dones i en català.

En contraposició, *Edicions 62* ocupa un lloc central dins el relat de l'antifranquisme cultural. Dirigida per Josep Maria Castellet, aquesta editorial va esdevenir un projecte global que aspirava a posar la cultura catalana al mateix nivell que la resta de cultures europees. Si volem esdevenir governats per nosaltres mateixos, hem de poder haver articulat un pensament. El seu objectiu no era només publicar llibres, sinó generar les condicions per a una nova Renaixença que rearticulés l'ús del català com a llengua de debat, assaig i creació. Va assumir un paper fonamental en la consolidació d'una cultura moderna i predemocràtica, integrant tant ficció com assaig, i propiciant la introducció de nous corrents de pensament mitjançant traduccions al català. Aquest fet va ser clau per la normalització lingüística i per l'obertura intel·lectual, amb obres de Gramsci, Freud o altres pensadors del segle XX. El projecte de la Biblioteca Bàsica Catalana n'és una mostra paradigmàtica. Tanmateix, una crítica rellevant que se li pot fer és la seva escassa atenció a la recuperació de la memòria històrica catalana, un dèficit que la distanciava del relat identitari i històric del país. Potser, perquè aquesta nova generació, volia posar una certa distància amb el passat republicà.

Una altra editorial esmentada per Santacana és *Ariel*, que va optar per publicar majoritàriament en castellà i centrar-se en la història recent, evitant les arrels més llunyanes del passat català. La seva estratègia d'arribar al públic universitari, especialment amb el projecte *Ariel Quincenal*, intentava acostar el pensament crític a les masses joves. No obstant això, aquest projecte no va triomfar del tot, i la seva contribució queda emmarcada

més en la recepció de pensament internacional que no pas en la reconstrucció d'un discurs nacional català.

En una posició més modesta, però significativament rellevant, trobem l'editorial *Pòrtic*, que (a diferència de les anteriors) combinava el catalanisme que tornava de l'exili amb la promoció de nous noms emergents en la ficció. Aquesta editorial representava una síntesi entre passat i futur, una aposta per una cultura catalana contemporània que no oblidés els orígens ni les figures exiliades, però que tampoc renunciés a les noves veus d'un país que volia reconstruir-se culturalment. Els fets són poc casuals en aquesta època i, el fundador de *Pòrtic* va ser Josep Fornas, una de les altres figures a l'ombra sovint oblidades, però que tenia present l'exili perquè va ser un estret col·laborador de Josep Tarradellas, que l'informava de tot el que s'estava movent, gairebé cada dia, a l'interior del principat. Fornas tenia un gran interès en el passat, com demostra la seva col·lecció de cartells de l'època republicana.

Pel que fa a les revistes culturals, aquestes van viure tensions internes entre la funció culturalista i la voluntat de compromís polític. Un primer exemple és la revista *Destino*, creada ja abans de la fi de la guerra (a Burgos, el 1938, cosa tampoc no poc casual) però que durant el franquisme va tenir una línia que combinava l'aposta per redactors joves i la voluntat de reflectir una vida cultural barcelonina en reconstrucció. Tanmateix, la seva perspectiva sovint oblidava la història democràtica del país i es limitava a una representació parcial del catalanisme cultural. En efecte, res era casual en aquest cas.

D'una altra naturalesa va ser la revista *Serra d'Or*, vinculada a l'abadia de Montserrat, que va ser una publicació de referència per a la cultura catalana. Aspirava a refundar un discurs catalanista que integrés diferents sensibilitats ideològiques i generacionals. A diferència de *Destino*, *Serra d'Or* volia pensar en el futur sense deslligar-se del passat immediat, intentant consolidar un espai de normalització cultural. Ara bé, cap als anys setanta, la revista patí una crisi interna important: un grup d'impulsors va dimitir, segons Santacana, per considerar que la publicació havia esdevingut massa culturalista i elitista, excloent perspectives crítiques més properes a l'assaig polític i social. No és casual el vincle amb Montserrat, que en aquell moment era un bressol de catalanitat molt reivindicat per una part del catalanisme, com era el cas de Jordi Pujol. És a Montserrat on s'acabaria fundant Convergència Democràtica de Catalunya, per exemple.

Finalment, cal destacar *Tele/Estel*, una revista amb una vocació explícita de recuperar la memòria històrica i de denunciar el silenci imposat pel franquisme. Pretenia rescatar "la memòria de personatges oblidats en el llarg parèntesi de silenci forçós". Tot i això, la revista

es trobava fortament condicionada per la censura, i això li limitava greument la capacitat d'incidència. La dificultat de mantenir-se en l'àmbit exclusivament cultural, sense poder traspasar cap línia política, va restringir una mica l'impacte discursiu que hauria pogut tenir en un context de més llibertat.

En aquest context de repressió persistent, les comunicacions polítiques clandestines van esdevenir fonamentals. Diversos col·lectius (obers, estudiantils, intel·lectuals, eclesiàstics, o directament, els *maquis*) s'organitzaven en xarxes *semiclandestines* de distribució de butlletins, manifestos i publicacions autoeditades (Sánchez Agustí, 1999). L'aparició de revistes com *Serra d'Or*, la presència de parròquies progressistes, i l'activitat editorial *semiclandestina* crearen un ecosistema cultural de resistència que va possibilitar el manteniment d'una consciència nacional i democràtica entre sectors de la societat catalana. Eren els temps dels fets de Palau, en els quals es va repartir papers amb una de les característiques nacionals catalanes.

Aquest ferment polític i cultural va culminar amb la formació, l'any 1971, de l'Assemblea de Catalunya, una plataforma unitària que reunia partits polítics clandestins, sindicats, entitats culturals i representants de l'Església amb l'objectiu de recuperar les llibertats democràtiques, l'amnistia i l'autonomia de Catalunya.

Una figura clau en aquest entramat va ser el nostre secundari en aquest treball: el cineasta Pere Portabella. El seu perfil, amb vincles amb l'avantguarda cultural, el catalanisme i l'antifranquisme, el convertia en un interlocutor idoni per articular consensos. Portabella, que provenia d'un entorn burgès i culturalment actiu, es va decidir comprometre. En aquest treball veurem com el seu paper no va ser només el de moderador de l'Assemblea de Catalunya.

El seu compromís no era només simbòlic. Com a membre de la Comissió Permanent de l'Assemblea, va contribuir activament a consolidar una cultura política deliberativa, oberta a la pluralitat ideològica i fidel als objectius de llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia. Aquest esperit, construït des de la clandestinitat, va ser fonamental per preparar la transició institucional posterior i per legitimar el retorn de la Generalitat. I això, ho van fer possible els mitjans de comunicació que havia fundat el mateix règim franquista. El règim no només es va implosionar a les Corts.

d. Una mirada a la comunicació política del règim i de la Transició.

L'any que ens ocupa en aquest treball, el 1977, es caracteritza per la presència d'elements nous i rellevants que trenquen amb les dinàmiques comunicatives pròpies del franquisme.

Ja no es vivien únicament els temps d'un règim que es volia explicar a si mateix, que aspirava a ser l'única veu autoritzada per interpretar (i controlar, perquè no dir-ho) la realitat davant la ciutadania espanyola. El context havia canviat: la societat començava a reclamar transparència, participació i reconeixement. I els mitjans eren clau. La població volia ser part activa del relat col·lectiu, no només espectadora passiva del discurs oficial.

En aquest nou escenari, la comunicació va esdevenir un instrument fonamental per gestionar el pas cap a la democràcia. Ja entrarem a analitzar el paper cabdal que hi va tenir la figura d'Adolfo Suárez, un polític que coneixia bé el poder dels mitjans, ja que havia ocupat, entre altres càrrecs, la presidència de Televisió Espanyola. La seva experiència en l'àmbit comunicatiu li va permetre construir un relat de canvi que cercava la complicitat ciutadana i que va resultar clau per a la seva legitimitat.

Ara bé, per entendre plenament aquest moment de transició, cal mirar enrere i analitzar com havien funcionat els mecanismes de comunicació del règim, especialment dos dels seus instruments més potents: el NO-DO i TVE. Com arriben aquestes estructures, concebudes per consolidar el franquisme, a un moment de transformació política profunda com el de 1977? Aquesta mirada retrospectiva és tant rellevant com necessària, ja que foren precisament aquestes mateixes institucions les encarregades de retransmetre moments tan simbòlics com el retorn del president Josep Tarradellas. Així doncs, cal entendre com aquestes plataformes, nascudes per al control ideològic, van evolucionar també canals de transició i canvi. Calia entendre quina era la cultura audiovisual que tenia la majoria de la població espanyola del moment per tal de saber a quin públic s'adreçaven.

Segons el defineix Sánchez Biosca (2007), el NO-DO va ser: (...) *el único caudal de información audiovisual disponible hasta la llegada de la televisión.*

Tot i això, la seva creació (com a dispositiu fonamental del règim franquista per difondre la seva ideologia) es remunta a l'any 1942, en plena postguerra, sota l'impuls del ministre Ramón Serrano Súñer. Amb el nom de *Noticiarios y Documentales*, aquesta eina audiovisual es va concebre com un mecanisme no només de propaganda, sinó també de legitimació simbòlica, capaç d'articular una memòria col·lectiva al servei del franquisme. La seva funció va anar més enllà de la mera transmissió d'informació; pretenia instaurar una mirada única sobre el món, una lectura oficial i hegemònica de la realitat.

Tanmateix, la lectura d'aquesta funció política del NO-DO es veu avui reforçada per la distància crítica i la disponibilitat d'un corpus ampli d'analitzadors audiovisuals. En aquell moment, però, la seva penetració ideològica es vestia de normalitat, d'informació

aparentment neutra, quan en realitat operava sota una estratègia narrativa perfectament dissenyada. El NO-DO no només seleccionava què mostrar i què ocultar, sinó que dramatitzava la quotidianitat del règim, enaltia la figura del dictador i silenciava qualsevol dissidència. Aquest ús sofisticat de la imatge (que fa un temps va tornar a l'agenda cultural en el marc del seu 80è aniversari) obliga a considerar-lo com un artefacte central en la construcció del franquisme, molt més complex del que es podria pensar en una primera anàlisi. Així, lluny d'un instrument propagandístic rudimentari, el NO-DO funcionava com un veritable aparell de producció simbòlica, capaç de consolidar un imaginari col·lectiu i de fixar, per dècades, els contorns de la realitat autoritzada pel règim.

Anem a pams, perquè l'origen real com el coneixem realment seria: (...) *el día 4 de enero de 1943, los primeros cines de España abrían su programa con la proyección de un material inesperado: un noticiario de unos diez minutos de duración que repasaba lo que ese franquismo a la sazón apresado entre las garras de la guerra mundial consideraba «actualidad nacional»* (Sánchez Biosca, 2009).

És cert, però, que va estar lligat a un element que el règim ja havia usat durant la mateixa Guerra Civil. Simplement, el que s'estava fent ara és implantar un mecanisme per informar de la versió oficial dels fets que passen i van passant al llarg de les setmanes. Allò de semblar que tens el poder, malgrat que el tinguis o no. Si relates la teva versió, les altres serà més complicat que entrin en joc. Més encara si no en permets d'altres. I ho vinculaven, molt *oportunament*, a un dels esbarjos més habituals en aquella època, fins i tot encara amb la guerra viva, com eren les sales de cinema. Si qualsevol ciutadà o ciutadana volia distreure's i sortir d'aquella època a través del setè art havia de passar per aquesta *penyora* per tal de tenir *el mundo entero al alcance*. I és que, en aquell fràgil inici, tal com sosté Araceli Rodríguez Mateos (2005), el que es pretenia no era només explicar a les persones que vivien a Espanya el canvi de règim polític que es produïa, sinó que també existia la voluntat de reafirmar el seu valor a l'exterior. La idea era clara, però, amb la seva creació es volia lluitar contra la proliferació de la llibertat de pensament i en contra del pluralisme informatiu. Si dificultes l'accés a la informació i, constantment, reps només un relat, molts dels ciutadans, preocupats per altres coses molt més bàsiques en aquell moment, a poc a poc, comencen a no plantejar-se el que veuen, a veure l'element comunicatiu com un bri de llum del què passa fora de les fronteres espanyoles. Va ser aquest relat el que, a poc a poc, esborrava la memòria col·lectiva de l'època republicana, de l'època de l'autonomia catalana. I les notícies de l'exili, evidentment, no hi tenien cabuda. Però, com i què comunicava aquest noticiari, perquè s'ha analitzat molt sovint sobre *el què*, establint similituds i diferències en la seva extensa cronologia en un o diversos elements concrets, però s'ha

analitzat menys la capacitat de producció que va arribar a tenir l'empresa pública per tal de copar tots els papers de l'auca, el de creació, ideació, filmació, revelat i distribució de les peces audiovisuals.

Més enllà de la creació, el NO-DO va viure una conjuntura històrica molt concreta: no hi havia abans de la seva creació gairebé cap element comunicatiu filmat que fos informatiu, sinó que tots aquests elements eren escrits. Amb la seva creació es generava la idea que, en el món modern d'aquella època les idees s'explicarien (i no s'equivocaven) amb imatges audiovisuals. Es generava, doncs, una dicotomia perversa: el règim portava una modernitat tecnològica sense precedents a l'Estat, però era un contingut controlat exclusivament per aquest mateix ens. De fet, aquest control regulat és una peça clau en la construcció del noticiari, perquè la censura, en contra del que es podia pensar, era un element comú per a tota publicació, fos del color que fos, també pel mateix NO-DO. Tal com descriu Rosich Argelich (2023) en el seu article, els mecanismes de producció del NO-DO tenien molt en compte la planificació per a arribar a temps a la presentació dels materials a la censura. No es podia fallar. S'ha posat en dubte sovint si realment aquesta censura s'acabava exercint com es qüestiona justament també en l'article de Rosich Argelich (2023), però hi ha un fet important i rellevant que cal mencionar per reprendre el focus d'aquest treball. Les diferents delegacions del noticiari tenien una importància molt significativa, ja que per tal d'acostar-se a tots els territoris del país, i demostrar que dins d'aquella Espanya tot hi entrava, s'havien repartit diversos treballadors del mitjà per les capitals de província més poblades. El cas de Barcelona ha patit en els últims anys una nova mirada en com es treballava, perquè la delegació catalana, gràcies a l'estudi que ha realitzat Magí Crusells sobre els documents que un dels treballadors d'aquesta delegació va preservar. En aquell treball, analitzant la documentació, es pot establir una relació de tot el que va ser gravat i enviat a Madrid per la seva emissió i el que realment va entrar a la seva versió final. És rellevant aquest fet perquè el mateix NO-DO, començava a patir les conseqüències d'una necessària descentralització. Madrid no és el pensament únic espanyol, i al sortir-ne, es poden crear nous pensaments que, tot i estar alineats en forma al règim, no ho poden estar tant en contingut. I, això, seria clau per la creació audiovisual feta a Catalunya, però, també radiofònica, perquè com diu Ricard Fernández Deu *la qualitat artística i creativa de la ràdio espanyola sempre neix a Catalunya*.

En conclusió, doncs, la cronologia del NO-DO va evolucionar paral·lelament amb els canvis polítics i socials del país. Des del seu establiment el 1942 fins a la fi del règim franquista el 1975, aquesta institució va produir i distribuir més de 2.000 noticiaris i documentals. Durant les primeres dècades, la seva missió principal era proporcionar una visió optimista i

glorificadora del règim, destacant els aspectes positius de la dictadura i ometent temes incòmodes. Amb el temps, el NO-DO va experimentar canvis en la seva estructura i contingut, adaptant-se a les noves demandes i circumstàncies sociopolítiques. No obstant això, sempre va mantenir la seva funció central com a eina de propaganda oficial. La importància del NO-DO radica, en primer lloc, en la seva influència durant el règim franquista, contribuint a la construcció d'una narrativa històrica favorable. A més de la seva funció propagandística, va oferir una visió única de la vida quotidiana, els esdeveniments històrics i els canvis socials al llarg de les dècades. Explicar l'Espanya que volem ser, més enllà de la que som. Allò de les imatges premonitòries o anticipatòries, que comentàvem a la introducció.

Un petit apunt personal. A pesar de les (lògiques) crítiques que ha rebut pel seu caràcter propagandístic, considero que el NO-DO constitueix una font inestimable per als historiadors contemporanis, proporcionant una perspectiva visual de la història d'Espanya durant aquest període. Al capdavant va ser l'única (amb poquíssimes excepcions) eina que va ser capaç de filmar l'Espanya d'aquell temps, narrant audiovisualment els carrers i les gents que vivien el dia a dia del règim. És justament per aquest motiu, que la seva influència perdura avui com a documentació històrica única, cosa que permet als investigadors explorar i entendre a fons aquesta època complexa de la història espanyola. Fa un temps, vaig tenir la possibilitat d'analitzar a fons l'arxiu d'aquesta eina comunicativa i vaig poder percebre com es mostrava aquesta vida social i cultural, en aquest cas catalana, però sempre amb la cura i el biaix necessari. Crec pertinent fer un petit apunt de com aquell aparell comunicatiu retratava (o no) la societat catalana, perquè era el que la societat catalana que rebria Tarradellas va consumir. I la societat a la que es dirigia Portabella. L'anàlisi del fons documental del NO-DO digitalitzat, entre 1964 i finals dels seixanta, mostra la pràctica absència de la llengua catalana, especialment en l'àmbit oral. No se sentia parlar en català. Fins al 1966, totes les mencions a noms propis apareixen castellanitzades, tot i la presència recurrent de Catalunya en les peces. Així, a l'episodi n.1217B s'esmenta el Premi Sant Jordi de Novel·la però sota la denominació *Día de San Jorge*. Només a partir de 1967 comencen a aparèixer alguns elements escrits en català, però sense oralitat i sense contextualització. La llengua oral era una línia vermella. Perquè li donava oficialitat.

Exemples d'això són l'episodi n.1254A, on les llums de Nadal a Barcelona mostren un *Bones Festes* sense cap menció al noticiari, o el n.1272A, on es presenta a Madrid l'exposició *Barcelona. Dos mil años de arte e historia*. La primera referència explícita en català és al n.1290B, quan es parla de "*la Volta, como se la conoce en los medios deportivos*", justificant-ne l'ús com a excepcionalitat esportiva. Altres casos destacats són el

n.1333A, on es va optar per *“los célebres xiquets con sus afamados rascacielos humanos”* en comptes de castells, o el n.1338A, que mostra una ballada de sardanes etiquetada com a *“demostración folclórica”*. Eren els temps del *regionalismo bien entendido*.

Tot plegat confirma el paper conservador del NO-DO, que minimitzava tant l'ús de la llengua catalana com la representació de la seva cultura. Si bé el noticiari recollia infraestructures, obres culturals o personalitats catalanes, el seu relat era parcial i ometia pràctiques significatives com els premis literaris en català o els cantants de la Nova Cançó. Com conclou Santacana (2021), *“lo que nunca contó NO-DO”* és tan revelador com allò que mostrava, i deixa entreveure una imatge esbiaixada de la realitat sociocultural catalana en aquelles dècades.

Però aleshores, va aparèixer un aliat, molt menys estudiat i igualment cabdal. I un dels que va ser clau en l'època de la Transició: la televisió.

No em centraré ara en aquest detall de forma extensa, però val a dir que els primers prototips de televisors ja van arribar a Espanya als anys de la Segona República. La Guerra Civil, com en tants d'altres àmbits, va suposar un trencament als tímids plans i intents d'establir proves inicials amb la novetat tecnològica. Aquestes proves es van anar endarrerint fins ben entrada la dècada dels quaranta, quan la situació econòmica ho va començar a permetre (Palacio, 2008).

“Hoy, día 28 de octubre, domingo, día de Cristo Rey, a quien ha sido dado todo poder en los Cielos y en la Tierra, se inauguran los nuevos equipos y estudios de la Televisión Española.”

Eren aquestes les primeres paraules que sonaven per primera vegada a través de la televisió a Espanya. Les oferia l'aleshores ministre de la Informació, Gabriel Arias Salgado, des d'uns minúsculs estudis situats al Paseo de la Habana de la ciutat de Madrid. Més enllà d'aquest inici, hem de destacar el seu caràcter d'anecdota en la cronologia de la televisió a Espanya. Perquè en aquell moment el senyal només va poder arribar a 50 km al voltant de l'antena de retransmissió (és a dir a Madrid capital i els seus voltants), i perquè en aquell any, només hi havia uns 600 televisors receptors a Espanya. És a dir, el fenomen de masses dels seixanta, va començar sent un aparell o oportunitat elitista. La seva rellevància és clara, però cal posar en context social i nacional aquest element. Bàsicament perquè en aquell moment es plantejava com un element de luxe, que fins i tot generava desconfiances de l'impacte que podia arribar a tenir en una societat que no creien preparada per aquest

nou mitjà (Palacio, 2001). Es creava el mitjà que narraria el final del règim, curiosament, per sostenir el règim.

Anys després la televisió es va anar estenent amb els repetidors de senyal que s'anaven ubicant a les diferents capitals de província per tal de cobrir la major part del territori nacional (i també, més endavant, a les colònies encara presents com Guinea Equatorial). Analitzarem un dels fenòmens clau d'aquests inicis: els teleclubs. Van ser especialment rellevants i es van aixoplugar dins de la Red Nacional de Teleclubs que va desenvolupar el Ministeri d'Informació i Turisme liderat per Fraga Iribarne. Aquests espais de trobada buscaven satisfer la necessitat de veure la televisió en locals de trobada de cada poble (era una mesura per no deixar enrere el món rural). De fet, és rellevant destacar pel seu visionat el programa *Tele-Club* de 1970 on s'entrevista a un grup d'homes, en un castellà de marcat accent català, que defensen la importància del teleclub a Siurana (Tarragona).

Segons García Rodicio (2019), els teleclubs gallecs, que representaven aproximadament un 20% del total a Espanya, mostren com aquests espais podien afavorir la creació d'associacions veïnals i culturals, fins i tot amb reminiscències anteriors a la Guerra Civil. Tot i això, la seva implantació va ser escassa i un dels motius principals del fracàs va ser la contradicció amb la creixent societat de consum, que fomentava l'ús individual i domèstic de la televisió. Aquest ús individual també restava potència a les protestes massives, ja que no hi havia una voluntat grupal, i això afectava també a les reivindicacions (molt tímides) per la recuperació de la Generalitat. Això quedava reflectit en anuncis de l'època, com el lema: "*No lo vea con tanta gente, compre este modelo y véalo con los suyos.*"⁸

Amb tot el que acabem de mencionar, la televisió començava a endinsar-se en el panorama espanyol, tot i que com hem dit, seria més acurat dir madrileny. No va ser fins al 1958, finals d'any, gairebé 1959, quan el senyal d'aquella TVE que estava emetent per gairebé ningú feia quasi dos anys, va poder arribar a Barcelona, repetida des de Saragossa. Aquella primera fita, popularment acceptada i que queda recollida a manuals de la història de la televisió espanyola com Palacio o Baget, va coincidir amb un fet que estava tot just a punt de succeir: el que s'ha anomenat en diverses ocasions com *l'operació Catalunya*.

Una operació, aparentment fallida, que va intentar un acostament del règim als postulats que es reivindicaven des de Catalunya. Aquells intel·lectuals que estaven vinculats a les editorials, a la nova fornada de pensament catalanista que reclamava més presència de la

⁸ Frase extreta del fragment d'un anunci a l'enllaç següent: <https://www.rtve.es/rtve/20170629/programacion-primeros-anos-tve/1573400.shtml> disponible a l'Arxiu de RTVE. (Consultat per darrera vegada el 17-06-2025).

televisió estatal. Trobo rellevant relligar aquests dos fets per tal de demostrar com un fet tècnic va ser el punt d'inici per tal de poder donar veu a una certa catalanitat a la nova televisió. Tot just el nou alcalde de Barcelona, José María de Porcioles, va prendre possessió de la seva designació (en la qual *només* s'estaria setze anys), el 1957, va voler lluitar per fer de la ciutat un espai modernitzat (segons el que s'entenia, és clar, en aquella època, i pel règim) i que mirés lleugerament a Europa, sense oblidar el seu present franquista. Un dels fets clau que aquesta operació, liderada per persones moderades i que van trobar en el nou alcalde una figura a preservar, va ser la recuperació del Codi Civil català o la transferència a la ciutat de diversos emplaçaments, com el castell de Montjuïc. Amb aquest context, les converses per saber on es podien ubicar els estudis de TVE a Barcelona no es van fer esperar i el 1958 s'arribava a un acord de cessió per part de l'Ajuntament de l'edifici Miramar que havia estat anteriorment un restaurant i que se situava en una posició privilegiada de la muntanya de Montjuïc.

Amb aquest acord, que segons González Monge (2013), va ser molt beneficiós per a TVE, l'ens es posava en marxa per condicionar l'espai per a dur a terme allà programes de televisió. Es van fer només dos platós, en aquells temps on només existien els altres estudis del Paseo de la Habana de Madrid. Amb aquests espais es van començar a desenvolupar els primers programes emesos per TVE des de Catalunya. Aquest és un fet rellevant perquè les direccions de TVE a Catalunya, del que anomenaríem el circuit català de TVE, van començar a ser respectades a la resta de l'ens per la seva qualitat tècnica i artística de tal manera que, fins i tot, algunes d'aquestes persones van acabar dirigint l'ens estatal (Palacio, 2001). Aquest poder es va fer evident en la dècada dels setanta. En la qual destacades figures del circuit català van dirigir els informatius de RNE o TVE, com el periodista Ricard Fernández Deu.

Durant la dècada de 1970, en paral·lel a la creixent reivindicació de drets culturals i lingüístics a Catalunya, van sorgir diverses iniciatives per incrementar la presència del català en els mitjans de comunicació audiovisuals. Un dels intents més destacats va ser la proposta de crear un tercer canal de Televisión Española (TVE) que emetés principalment en català. Aquesta idea, que es movia dins dels marges del règim franquista tardà (aquell que volia cedir un cert poder per tal de mantenir-lo), començava a reflectir la pressió social i política per reconèixer la pluralitat lingüística de l'Estat i la necessitat de donar cobertura als continguts culturals propis de Catalunya (Sánchez Biosca, 2007). Es començava a despertar la idea de la cultura catalana recuperada. I si l'Estat no les integrava prou, algunes persones van veure clar que es necessitava més autonomia per lluitar-ho.

Tot i que la proposta va arribar a fases avançades de planificació, diversos factors van impedir la seva materialització. D'una banda, les tensions internes dins de TVE i el control centralitzat del règim limitaven la descentralització dels canals i la programació en llengües cooficials. D'altra banda, la complexitat tècnica i econòmica d'un tercer canal, sumada a les reticències polítiques de l'administració central, acabà posposant indefinidament la iniciativa. En aquest context, la idea del tercer canal es va convertir en un precursor simbòlic de la futura creació de TV3 (1983), ja en democràcia, i va evidenciar la demanda social de mitjans en català com a instrument de preservació i promoció de la identitat cultural (Santacana, 2008).

És interessant destacar aquesta diferència implícita entre els dos mitjans, perquè tots dos seran responsables de narrar el retorn de Tarradellas ideat per Portabella, uns anys després. La modernitat de TVE, podria tenir origen justament en la seva fundació, en uns anys previs a la fase d'obertura del règim, però que la seva eclosió sí que coincideix amb els canvis socials i culturals.

Amb aquest panorama i aquest bagatge arribem a l'any 1977, on en els mitjans ja s'han començat a reinventar per ser motor (o anar a remolc) de la societat espanyola que es treu el llast de la dictadura. En aquest sentit, es creen mitjans nous, com ara *El País* o *Avui* (en català). I, contribueixen a renovar amb una nova fornada de periodistes que ajuden a percebre i entendre quin és el moment que es viu al carrer. En aquest sentit, Ricard Fernández-Deu, que va arribar a dirigir i presentar el primer telediari en català *Miramar* m'explicava com semblava que *en aquell moment, persones normals fèiem coses extraordinàries*. I, en aquest sentit, ell advoca perquè des de TVE Catalunya es va anar consolidant una imatge de prestigi, de saber fer que *semblava que aquí es feien millors programes, de millor qualitat tècnica*. Perquè la renovació i el *boom* del moment va comportar aquesta renovació de cares, no sense lluites entre la vella guàrdia i la nova generació, és clar.

4. El referent més immediat. Anàlisi formal del retorn de Lluís Companys el 1936.

Després de la victòria electoral a Catalunya per part del Front d'Esquerrres, les coses van canviar ràpidament. La imatge, com mencionava anteriorment, del govern empresonat i la Generalitat suspesa temporalment, s'havia convertit en una imatge icònica (que podeu consultar a l'annex de nou). Havia servit per anar generant l'expectativa del retorn, del retorn del president. M'és interessant analitzar aquest moment per poder fer un possible paral·lelisme amb el retorn de Tarradellas. Justament, va ser rellevant la troballa fortuïta d'una cinta que contenia la pel·lícula d'aquest moment i va poder ser recuperada per part de Joaquim Campa fa cinc anys a través de Footage Farm, una web especialitzada en imatges d'arxiu històriques. En un treball més extens, seria pertinent recuperar tots els materials disponibles d'aquella jornada per construir el retorn complet, de forma audiovisual.

Anem als fets previs. La mateixa nit del 21 de febrer (1939), Lluís Companys i els consellers empresonats van ser alliberats. El trasllat cap a Còrdova i després cap a Madrid fou seguit amb entusiasme popular. Segons relats de l'època, Companys va haver de sortir al balcó d'un hotel a Còrdova per dirigir unes paraules als ciutadans que l'aclamaven, afirmant: "l'obra de la República serà model de tolerància, perquè la tolerància és flor exquisida de la democràcia" (Pagès, 2021, p. 211). Començava així la idea del retorn.

El 28 de febrer, el president va ser rebut a Barcelona per una multitud congregada a la plaça de Sant Jaume. Des del balcó del Palau de la Generalitat, confirmat novament pel Parlament en el seu càrrec, va pronunciar un discurs que ha quedat com un dels més emblemàtics del republicanisme català. Hi destaca una actitud de reconciliació i compromís amb el poble:

"Catalans:

Compreneu que he de fer un esforç per a superar l'emoció d'aquests instants i poder-vos dirigir la paraula. És el meu poble, el nostre poble, és aquesta plaça i és aquest balcó...!

Tornarem a reprendre la nostra tasca després d'unes hores doloroses i amargues. Per la voluntat, per l'afecte i per la simpatia de la sagrada onada popular som altra vegada aquí.

Venim per servir els ideals. Portem l'ànima amarada de sentiment, res de venjances, però sí un nou esperit de justícia i reparació. Recollim les lliçons de l'experiència. Tornarem a sofrir, tornarem a lluitar, tornarem a vèncer. (Grans aplaudiments)

Difícil és la tasca que ens esguarda; però us dic que estem segurs de les nostres forces, que ens portaran cap endavant per Catalunya i per la República”⁹

L'anàlisi del discurs, pot ser rellevant perquè ens mostra que per ell, i en aquell moment social encara, la paraula que esperona el poble allà congregat és la de *catalans*. I té molt en compte l'ús de la paraula *poble*. Una paraula que sovint és usada en política per demostrar una idea compartida, una unió. Aparentment, aquest discurs es pronuncia en un clima favorable (tot i que l'oposició d'una part de l'Estat a la victòria d'esquerres a les eleccions era palpable des del primer moment), però per les paraules i frases com *tornarem a sofrir*, *tornarem a lluitar* o *difícil és la tasca que ens esguarda* ens situen en un clima tens, un clima d'extrema fragilitat de la Generalitat que tot just tenia la promesa de poder tornar a estar activa. Val a dir, que diverses fonts posen en dubte si Lluís Companys va dir realment la paraula *vèncer* en aquell moment. És rellevant, perquè aquesta frase seria una de les que més es transmetria de forma oral entre la població, com bé retrobarem més endavant.

Aquest discurs, en el seu context immediat, implicava un retorn no només físic sinó polític de la Generalitat, entesa com a institució legítima i sobirana dins de l'ordre republicà. Però, ara, posem una mirada a l'anàlisi cinematogràfica del document que hem pogut observar.

1. Context de producció

- **Autor/autoria:** En aquest sentit, no podem determinar amb exactitud qui va enregistrar aquest moment. Per la seva disposició en els espais, podria semblar una gravació duta a terme per una persona assistent. En aquest cas, però, hauria de tenir un poder adquisitiu elevat i uns coneixements tècnics, ja que en aquell moment no era un bé de masses. Tot i que, com demostra la cinta, està en moviment constant, i podria haver estat algun membre de la mateixa comitiva.
- **Objectiu i públic destinatari:** L'objectiu del mateix sembla ser documentar a través de la gravació aquest mateix moment que viu la persona que hi grava.

2. Estructura narrativa

- **Personatges:** En aquesta cinta hi apareix una comitiva política, encapçalada pel cotxe descapotable del president Companys i la resta de consellers alliberats. Es fa servir l'acte com una posada en escena col·lectiva, tot i donar protagonisme a la presidència.

⁹ (Companys, citat a Pagès, 2021, p. 214)

- **Arquitectura simbòlica:** La comitiva apareix al mig, entre molta gent aglutinada als dos costats. En aquest sentit, podem remetre a la idea de com el retornat s'introdueix de nou *al poble*. En la part davantera de la mateixa comitiva s'hi poden observar guàrdies en formació muntada a cavall i també en motos. Aquest fet és rellevant, ja veurem, més endavant, el motiu.

3. Imatge i composició visual

- **Plans i enquadraments:** La majoria dels enquadraments són plans generals que tenen molt present la comitiva en la seva composició, que la mantenen al centre. Els plans més curts, que ens ensenyen i transmeten les emocions de les persones filmades d'una manera més propera, es van intercalant a poc a poc.
- **Moviments de càmera:** Tota la gravació conservada es correspon amb un *tràveling* (és a dir, un moviment on la càmera es mou juntament amb la imatge, no només la imatge, com seria una panoràmica). És possible, com he apuntat anteriorment, que la càmera estigui muntada a sobre d'un dels vehicles frontals de la comitiva, ja que no arribem a veure mai l'inici de la mateixa del tot.
- **Llum i color:** la pel·lícula conservada és en blanc i negre i no ha patit cap procés de acoloriment posterior.
- **Vestuari, escenografia i *atrezzo*:** És rellevant destacar com les persones congregades tenen banderes (podríem identificar senyeres, així com alguna estelada per la seva estrella al centre de la part superior) i també alguna pancarta penjada (amb lemes diversos com ara *salut i llibertat* o altres que simplement donen la benvinguda al president i els consellers). El vestuari de la comitiva és elegant, sobri, però que està clarament vinculat a la imatge del poder de l'època.

4. So i discurs

- **Música:** No existeix cap música afegida en la peça conservada de major qualitat. En l'altra peça conservada, d'una qualitat molt inferior, s'ha afegit una música anacrònica.
- **Veu en off o narrador:** No identifiquem cap veu en off ni narrador. La imatge és neta.
- **Diàlegs o discursos:** Davant de l'absència de so conservat no podem determinar aquest ítem. Malgrat que la primera pel·lícula sonora va ser *El cantant de jazz* el 1927, moltes de les pel·lícules (i càmeres de gravació) encara no tenien mecanismes per enregistrar-lo. O una altra possibilitat és que s'hagi extret la pista

d'àudio en algun moment en aquests anys. De tota manera, són opcions que no podem afirmar i que requeririen una investigació més extensa.

5. Muntatge i ritme

- **Ordre de les imatges:** Les imatges guarden un muntatge cronològic, si bé és cert que no estan completes del tot. Podem observar com s'inicia amb el recorregut ja començat, a la que podem identificar com a ciutat de Barcelona.
- **Transicions:** En aquest cas, i tenint en compte la tècnica present a l'època, les imatges no semblen tenir unes transicions excessivament treballades. Es veu en l'exemple de com en un moment gairebé es perden els cotxes de la comitiva, però es manté la imatge sense tallar-la.
- **Ritme narratiu:** El ritme de les imatges fa empatitzar amb el moment d'exaltació, de moment d'energia col·lectiva. Ho fa a través del moviment continu que hem descrit, a través dels enquadraments on es pot observar la gent del voltant expectant.

6. Càrrega simbòlica i ideològica

- **Representació del poder:** El poder es mostra amb l'ús de la cavalleria, del cotxe descapotable (que va usar des de la població de Gavà, on el tren que els portava va fer una aturada) que demostra la confiança en la població que l'acompanya malgrat el clima tens evident, en l'ús del balcó de la Generalitat (el mateix que havia usat el president Macià el 1931 o ell mateix el 1934) amb l'emblema de la mateixa institució penjat a la balconada que dona a la plaça de Sant Jaume.
- **Imaginari nacional o cultural:** Com ja he mencionat anteriorment, es fa una unió entre el poble de Catalunya (com a mínim, el congregat en aquell espai, tot sigui dit) i apareix amb elements identitaris de la cultura catalana.

7. Recepció i circulació

- **Difusió:** No podem establir quina va ser la difusió posterior de la cinta, necessitaríem una investigació específica per determinar-ho. Dècades després va aparèixer en venda en un espai d'internet, anomenat *Footage Farm*.
- **Relectures:** Sembla pertinent parlar de què una de les vegades que aquesta cinta ha estat usada en una altra producció ha estat la de *Aidez l'Espagne* de Pere Portabella. Aquesta peça, de tan sols cinc minuts de durada, remet a aquesta cinta de retorn amb uns trenta segons de durada. La pel·lícula, encarregada pel Col·legi

d'Arquitectes de Catalunya amb motiu de l'exposició antològica dedicada a Joan Miró l'any 1969, va generar una intensa polèmica sobre la conveniència de projectar-la en el marc de l'exposició. Davant aquesta controvèrsia, la posició de Pere Portabella va ser taxativa: “o es projecten les dues pel·lícules o cap”. Finalment, es van projectar tant Miró com *Aidez l'Espagne*. El film es va construir a partir de la combinació d'imatges d'arxiu cinematogràfic de la Guerra Civil espanyola amb gravats de Miró de la sèrie Barcelona (1939-1944). La projecció culmina amb el *pochoir* de l'artista conegut amb el títol *Aidez l'Espagne*. Amb aquest fet podem afirmar que, com a mínim, Pere Portabella era coneixedor de la cinta del retorn de Lluís Companys. És a dir, havia practicat gairebé un *Found Footage* de manual.

Vista de la senyera que penja del balcó del palau de la Generalitat el 1936.

Vista de la senyera que penja del balcó de la Generalitat el 1977.

6. Els símbols en el retorn de Josep Tarradellas. La influència de Pere Portabella.

Arribats a aquest punt, ens trobem a mitjan 1976. Fa poc menys d'un any que la dictadura ha començat a trontollar amb la mort de Francisco Franco i s'obre una escletxa cap al futur. Sobretot, una gran part de la població espanyola es planteja cap a on va ara el país. Moltes persones volien anar cap a la democràcia, però la pregunta en molts casos era com arribar-hi. Com fer un pas d'un règim a un altre.

a. Els preparatius del retorn i la Catalunya política del moment.

I aquí emergeix el cinema com a representació del moment. Amb la producció de peces com *Informe general sobre algunas cuestiones de interés para una proyección pública*. La pel·lícula constitueix una síntesi de les filmacions clandestines i d'alt contingut polític que Portabella i el seu entorn havien desenvolupat durant els anys previs. Realitzada poc després de la mort del general Franco, l'obra adopta l'aparença d'un documental, però utilitza recursos propis de la ficció cinematogràfica. Es tracta, així, d'una peça coherent dins d'una trajectòria fílmica orientada a explorar els límits de la representació audiovisual. *Informe general* reflexiona sobre les formes de la futura representació política en el marc de la Transició espanyola, assumint una clara vocació democràtica que, tanmateix, va restar marcada per la seva pràctica «invisibilitat» durant tres dècades. Les diferents intervencions que s'hi recullen convergeixen en una sola pregunta fonamental: *com transitar d'una dictadura a un estat de dret?* Els petits passos que es feien (i que es fessin) havien de tenir en compte moltes inquietuds, moltes sensibilitats. I Catalunya era un territori a tenir en compte.

La constitució de l'Assemblea de Catalunya el novembre de 1971, com mencionàvem en apartats anteriors, va representar un dels moments clau de l'oposició antifranquista a Catalunya. L'objectiu era establir un organisme unitari que aplegués les diferents sensibilitats polítiques, sindicals, culturals i eclesiàstiques que compartien la voluntat de posar fi a la dictadura i recuperar les llibertats democràtiques. Com sosté Molinero (2018), l'Assemblea va ser *el projecte unitari més ambiciós de l'antifranquisme català*, amb una voluntat explícita de transcendir les divisions ideològiques i posar per davant les demandes compartides. L'Assemblea de Catalunya no era només una suma de sigles, sinó un espai plural on hi confluien: comunistes i socialistes (PSUC, MSC, ERC), Nacionalistes (FNC, ERC), Demòcrates cristians (UDC), Moviment obrer i sindical (CCOO, USO), Cultura i

església (Òmnium, Caputxins, intel·lectuals i cineastes). La presència de figures com Benet, Reventós, Gutiérrez Díaz, Cornudella, Espar Ticó, Xirinacs, Portabella i García-Nieto mostra com es van articular àmbits molt diversos. En molts casos, la composició d'aquesta assemblea responia a la nova fornada de personalitats que havien bastit una lluita contra el règim des de la Catalunya interior. Personalitats vinculades a l'acció directa però també a la paraula i la voluntat d'arribar a acords. L'exili queda al costat en aquesta composició, per una raó evident de localització geogràfica, però, també en l'àmbit discursiu. Comença una certa construcció d'un món interior envers a un món que va ser interior i ja no ho és, a causa de l'exili forçat.

L'estructura de l'Assemblea es va bastir sobre un programa mínim articulat en quatre punts essencials: l'amnistia per als presos polítics, l'exercici de les llibertats democràtiques, l'Estatut d'Autonomia com a expressió de l'autogovern català i la coordinació amb altres pobles de l'Estat en el camí cap a la democràcia (Santacana, 2008). En cap cas, de moment, es demanava el retorn explícit del president de la Generalitat a l'exili, Josep Tarradellas, que recordem que era poc reconegut de forma mediàtica a Catalunya. Aquest fet indignava profundament al president, que se sentia menystingut per aquesta manera de fer, com descriu de forma recurrent en els seus escrits i la seva correspondència amb Ortínez, per exemple.

Tot i la seva diversitat interna, l'Assemblea de Catalunya va aconseguir una capacitat de mobilització notable en els primers anys de la dècada dels setanta. La seva acció pública va esdevenir, sens dubte, una eina fonamental per visibilitzar el rebuig al règim i consolidar una xarxa de col·laboració entre sectors socials molt diversos. Aquesta capacitat d'articular una plataforma comuna explica, en part, que l'Assemblea sigui considerada una peça clau en el procés de transició democràtica a Catalunya (Ysàs, 2004).

I, és aquí, amb aquest brou, quan Manuel Ortínez pensa en el retorn de Josep Tarradellas. Fins aquest moment, haureu notat que no s'ha fet menció d'aquesta reivindicació, precisament perquè gairebé ningú la feia evident de forma pública. Com s'ha anat comentant, es va voler fer la *nova Catalunya* per part de les noves generacions.

Ortínez (1993) recorda que l'any 1976 la monarquia espanyola encara no estava plenament legitimada des del punt de vista democràtic, ja que era vista per molts com a *hereva del franquisme*. Per això, segons ell, calia establir un mecanisme de reconeixement mutu entre Catalunya i la monarquia: només si Catalunya acceptava la institució monàrquica es podria consolidar, i només si la monarquia reconeixia la Generalitat es podria assegurar un encaix

democràtic de Catalunya dins d'Espanya. Com ell mateix resumeix, la clau era que *la monarquia reconegui la Generalitat i la Generalitat reconeixerà la monarquia*. En el llenguatge modern, ho veuríem com un *win win* per les dues parts, aparentment.

Vull posar en valor com les coses grans, sovint, apareixen en llocs petits, desconeguts i particulars. Ortínez situa aquesta reflexió en el context d'un cap de setmana a Calella de Palafrugell, quan, conversant amb Josep Pla (amb qui Josep Tarradellas mantenia un contacte estret) i Josep Quintà (pare d'Alfons Quintà, per cert), es va reafirmar en la idea que calia trobar una fórmula d'estabilitat per a Catalunya i evitar així el risc de violència política, molt present en aquells anys marcats pels assassinats i atemptats (cal recordar el de Carrero Blanco, feia només tres anys). Insisteix que el seu interès pel retorn de Tarradellas no venia d'una ambició personal, sinó de la convicció que aquesta era la millor manera de garantir una transició pacífica i d'integrar Catalunya dins el nou règim democràtic. Al final, aquest empresari representa una manera de fer comuna: la de trobar una estabilitat per continuar fent negocis. Sigui quina sigui.

Per això, el setembre de 1976 viatja novament a Saint-Martin-le-Beau per reunir-se amb el president a l'exili i exposar-li la seva proposta: hi ha una finestra d'oportunitat perquè torni. Sol·licita la seva autorització per transmetre-la a Adolfo Suárez, convençut que la figura de Tarradellas era l'única amb prou legitimitat històrica per fer de pont entre la Catalunya republicana i la nova etapa monàrquica. Segons Ortínez, *la monarquia no es consolidarà si Catalunya no declara que l'accepta*.

Tanmateix, ell mateix (i també ho reconeix Tarradellas a les seves memòries) reconeix que la situació era complicada. El Govern espanyol no tenia cap obligació legal de restablir la Generalitat, i a més hi havia el precedent de la Segona República, quan l'Estatut de 1932 havia estat acceptat amb gran resistència, com hem vist, i abolit durant la Guerra Civil. L'anticatalanisme d'una part de l'Estat encara era viu i, com explica, molts sectors franquistes no entenien ni acceptaven la idea de tornar a concedir institucions d'autogovern. Al final, els vençuts, eren vençuts per part dels guanyadors, i donar una concessió com aquesta potser seria restar potència a la seva victòria a la guerra.

Un altre obstacle (gens menyspreable) era el desconeixement generalitzat de la figura de Tarradellas. Fins i tot la majoria dels catalans tenien només una idea vaga de la seva existència a l'exili i del seu paper institucional. Ortínez subratlla que *cap dirigent polític català no atorgava el 1976 al president Tarradellas la importància que representava i que havia de confirmar amb esclat pocs mesos després*.

A finals de 1976, el general Andrés Casinello, un destacat militar molt ben vinculat amb la CIA, va elaborar un informe reservat sobre Catalunya encarregat pel govern de Suárez. Les comunicacions d'Ortínez havien tingut èxit. Aquest text va ser un punt d'inflexió perquè establia que només hi havia una via viable per garantir l'estabilitat política: el retorn de Josep Tarradellas i la restitució de la Generalitat.

L'informe advertia que no es podia confiar la representació de Catalunya a plataformes sorgides al si de l'oposició. Sobre en el si de Montserrat, Casinello afirmava que era un nucli que *camina en una direcció marxista* i que havia esdevingut un centre massa autònom i polititzat. Pel que fa a Òmnium Cultural, el general en desconfiava profundament, considerant-lo *un instrumento de los franquistas catalanes* i, per tant, poc creïble com a alternativa democràtica. Òmnium mai va ser, segons Tarradellas, un aliat pel seu retorn.

L'anàlisi tampoc era gaire més positiva respecte a les figures emergents. De Jordi Pujol, Casinello deia que era *"el joven mejor preparado de su generación"*, però que estava envoltat d'un entorn de nous rics que generava recel i que el feia políticament feble.

En contraposició, el document, que trobareu al complet transcrit a l'annex, era clar en la seva recomanació: Tarradellas havia de ser l'interlocutor. Casinello subratllava que era *el único que puede garantizar una mínima estabilidad* i que només ell reunia la legitimitat històrica i institucional per dialogar amb l'Estat i amb la societat catalana. De fet, d'ell, en va extreure aquesta informació: *El Sr. Albert no es federal ni federalista. Cree que Cataluña debe hacer un contrato con el Estado español a base de dar la menor cantidad de molestias a los castellanos (...) En ningún caso Cataluña ha de desgastar su posición adoptando posiciones románticas y de escaso porvenir (...) Hay que evitar la producción de estados pasionales catastróficos. Dijo repetidamente que l'Esquerra había logrado el Estatuto por una sola causa: la amistad personal que unió a Macià con Alcalá Zamora (...). La cuestión consiste, pues, según el Sr. Albert, en resolver el problema con la menor cantidad posible de estragos morales (...).* El *Sr. Albert* era el nom en clau de Tarradellas, per posar en context el secretisme de l'operació.

Aquest diagnòstic coincidia amb la mateixa estratègia del president a l'exili, que sempre havia insistit que "la Generalitat era ell" i que no podia diluir-se en plataformes alternatives. Les peces començaven a encaixar. El pes de l'informe va acabar convencent Suárez que, com a mínim, calia negociar amb Tarradellas. Si un general com Casinello li estava recomanant, és que s'havia de caminar cap aquí. I és aquí on entén que ell hi pot guanyar. Al final, tot és la voluntat d'algué per consolidar el seu poder. Des de dos vessants diferents.

En aquells moments, els principals partits polítics catalans estaven centrats en la seva pròpia reorganització i no eren especialment partidaris de recuperar la figura del president a l'exili.

De fet, en aquells moments, Jordi Pujol va participar activament en la creació de les reformes polítiques, perquè La Moncloa el veia com un interlocutor vàlid, fins i tot, inofensiu. Cal dir que la joventut de Jordi Pujol s'entenia amb la d'Adolfo Suárez. El 29 de novembre de 1976, el president Adolfo Suárez es va reunir amb José María Gil-Robles, cap de l'Equipo Demócrata Cristiano del Estado Español, i van acordar la creació d'una comissió negociadora que reunís representants de l'oposició i del govern per establir les bases del procés de la Transició. L'objectiu era clar: garantir la legalització dels partits polítics, assegurar les llibertats públiques i preparar la convocatòria d'eleccions generals lliures, que finalment tindrien lloc el 15 de juny de 1977.

A aquella trobada amb Suárez hi van assistir també Joaquín Ruiz-Giménez (Izquierda Democrática), Juan Ajuriaguerra (PNB), Antón Cañellas (UDC), Vicente Ruiz Monrabal (Unión Democrática del País Valenciano) i Fernando García Agudín (Partido Popular Gallego). La reunió no va sorgir del no-res: tant Suárez com els principals líders de l'oposició ja havien mantingut contactes previs per perfilar una Comissió reduïda que pogués actuar amb un mandat comú. L'1 de desembre, setanta dirigents polítics de diversos partits i organitzacions van acordar-ne la composició, designant deu representants.

El 10 de desembre, al despatx de Joaquín Satrústegui, es va formalitzar la denominada Comissió Negociadora de l'Oposició. En formaven part Satrústegui (liberals), Antón Cañellas (democristians, i representant català), Francisco Fernández Ordóñez (socialdemòcrates), Felipe González (PSOE), Enrique Tierno Galván (PSP), Santiago Carrillo (PCE), Jordi Pujol (CDC, com l'altre representant de Catalunya), Julio de Jáuregui (PNB) i Valentín Paz Andrade (galleguista independent). La premsa, pel nombre de membres, la va batejar popularment com la Comissió dels Nou.

La presència comunista va ser motiu de controvèrsia. El govern de Suárez no veia amb bons ulls la participació de Santiago Carrillo, tot i que no la va impedir formalment. Per evitar tensions, Carrillo va renunciar temporalment a la seva cadira i fou substituït per Simón Sánchez Montero. No obstant això, després del seu arrest el 22 de desembre i la seva posterior alliberació el 30 de desembre, Carrillo s'hi reincorporaria sense més obstacles.

Per agilitzar els contactes, Suárez va suggerir la creació d'un grup encara més reduït, la Comissió dels Quatre, formada per Felipe González, Cañellas, Jáuregui i Satrústegui. Tot i

això, el veritable canal de comunicació van ser els anomenats “carters”, emissaris que traslladaven acords directament al president. Els primers a exercir aquest paper foren Tierno Galván i Jordi Pujol, que es van reunir amb Suárez el 23 de desembre, obrint oficialment el diàleg entre govern i oposició. Pujol guanyava pes, i sobretot, podia establir contacte, conversa directa.

Les primeres propostes de la Comissió es resumien en set punts clau:

1. Reconeixement legal de tots els partits polítics i sindicats.
2. Garantia de les llibertats polítiques i sindicals.
3. Dissolució immediata de l'aparell del Movimiento i neutralitat de l'Administració.
4. Concessió d'una amnistia política completa.
5. Accés equitatiu als mitjans de comunicació estatals.
6. Negociació de les normes de funcionament del procés electoral.
7. Reconeixement polític de les nacions i regions de l'Estat. I en aquest punt entrava la futura autonomia de Catalunya i com s'havia de construir.

Amb el temps, el govern Suárez aniria cedint parcialment a aquestes demandes. Es van aprovar reformes legals sobre associacions polítiques, sindicats i dret de vaga (febrer-març de 1977), es va ampliar l'amnistia (març de 1977) i, finalment, es va legalitzar el PCE (9 d'abril de 1977). Paral·lelament, el Movimiento Nacional es desmantellava i s'integrava dins l'Administració.

Tanmateix, a mesura que s'acostaven les eleccions del 15 de juny de 1977, la Comissió va anar perdent rellevància: els partits polítics preferien centrar-se a diferenciar-se dels seus rivals i preparar-se per a la competició electoral. La Comissió Negociadora, que havia estat clau en els primers passos de la Transició, es va dissoldre de manera natural davant la nova etapa que s'obria amb les urnes. I l'*operació retorn* havia quedat estancada. Hi havia tantes coses a posar sobre la taula del moment polític que va quedar al marge. Fins un dia clau.

b. El detonant: les eleccions de juny del 1977.

Tot inici cinematogràfic té un detonant que fa esclatar l'acció. És a partir d'aquest moment quan la trama comença a funcionar. Fins ara, s'ha conegut el món ordinari dels personatges, els antagonistes i les problemàtiques amb el seu passat. Però ara tot canviava. Les primeres eleccions democràtiques del juny de 1977 van marcar un punt d'inflexió en la política catalana. Els resultats esperaven la força del catalanisme, però també van aportar algunes sorpreses: la victòria va ser pel Partit dels Socialistes de Catalunya, amb gairebé el trenta per cent dels vots, que sumat als resultats del PSUC (vora el vint per cent), deixaven en un altre pla els bons resultats del Pacte Democràtic de Catalunya, liderat per Jordi Pujol, i el de la Unión de Centro Democrático, de Suárez. Les esquerres guanyaven. I a l'Estat no. Allà ho feia l'UCD. Suárez tenia un problema amb Catalunya, com a mínim de tirada electoral. La fragmentació de l'espai catalanista i l'absència d'una institució que simbolitzés la unitat del país reforçaren la percepció que el restabliment de la Generalitat era un pas imprescindible per articular Catalunya dins la nova democràcia. En aquest escenari plural i competitiu, la figura de Josep Tarradellas adquiria un valor singular: exiliat, resistent i alhora desvinculat de la dinàmica partidista immediata, podia esdevenir un símbol de consens (Santacana, 2013). Era, doncs, el moment propici per reprendre l'anomenada "operació retorn", en la qual interessos polítics particulars coincidien amb una necessitat col·lectiva.

El president del govern espanyol, Adolfo Suárez, havia estat inicialment reticent a negociar amb Tarradellas. La seva estratègia de reforma política pretenia controlar els ritmes de la Transició i evitar gestos susceptibles de ser llegits com una concessió davant les demandes territorials. Tanmateix, els resultats electorals de 1977 van evidenciar que la consolidació del nou sistema democràtic requeria incorporar el catalanisme polític, però, potser podia trobar la manera de liderar-ho o capitalitzar-ho. Pressionat pels partits catalans i per una societat civil mobilitzada, Suárez va comprendre que Tarradellas podia actuar com a pont: era un president legítim i històric, però al marge de la política partidista, i podia simbolitzar el reconeixement de l'autogovern sense qüestionar el marc constitucional encara en construcció (Gallego, 2008). I aquí va entrar en joc l'home del partit de Suárez a Catalunya: Carles Sentís.

En aquest context, la pedagogia democràtica també va esdevenir un instrument central. El govern va fer reportatges propagandístics per familiaritzar la població amb el funcionament de les eleccions, després de més de tres dècades sense pràctica democràtica. Figures mediàtiques provinents del franquisme, però compromeses amb la Transició, com l'actor

Antonio Ferrandis, van ser utilitzades com a prescriptors¹⁰. Aquesta necessitat de “reaprenentatge” electoral il·lustra la distància temporal respecte de la Segona República: molts ciutadans no l'havien viscuda, i per a una part important de la població el referent democràtic pràcticament havia desaparegut de la memòria col·lectiva. En aquest buit simbòlic, la Generalitat esdevenia el marc natural per reconstruir la continuïtat històrica de l'autogovern.

Finalment, els resultats de les eleccions de 1977 van ser determinants: sense la victòria de les esquerres a Catalunya, el replantejament del retorn de Tarradellas hauria estat molt més incert. La seva reincorporació no responia únicament a una operació simbòlica, sinó també a una estratègia política: controlar, a través de la seva figura institucional, el procés cap a una autonomia encara indefinida però ja inevitable.

- c. L'arribada a Madrid i la trobada amb Suárez: dominar el relat de la conversa encara sense imatges.

El matí del 27 de juny de 1977, Josep Tarradellas tornava a trepitjar Espanya després de 38 anys d'exili. L'avió que el portava a Madrid no era només un mitjà de transport, sinó el preludi d'una escena política carregada de simbolisme. De fet, aquell vol, va estar pagat per Luis Olarra, un empresari basc a qui Ortínez coneixia molt bé, i que va recollir Carles Sentís (qui volia capitalitzar el retorn, en certa manera) a Barcelona. En aquell vol, Tarradellas va deixar anar una frase que demostrava la seva consciència del moment històric i del pes del relat: *Si fracasso serà dramàtic per Catalunya, no?* És aquí, quan, fins i tot, dubta si el detindran a l'arribada. Ell no tenia ni passaport, se'l van fer expressament per aquesta ocasió, com explicarà Sentís. Al final tot anava, altra vegada, del poder. O de semblar que el tenia. En aquest cas, de la situació que estava per venir.

Tarradellas, que hem vist que feia anys que desitjava aquest moment, sabia que el resultat del seu viatge no era només personal, sinó que podia condicionar el futur de Catalunya en la nova etapa democràtica. Per això, des del primer instant, es va preocupar de controlar no tan sols el fons de les negociacions, sinó també la forma i la comunicació. I ell era un absolut desconegut per Catalunya, però, encara més, per Madrid.

Un cop instal·lat a casa d'Ortínez a la capital, i abans de veure's amb Adolfo Suárez, ja advertia als seus col·laboradors que el relat era tan important com l'acord. Per això volia veure's amb tothom i dur a terme reunions. Al final, si la seva figura aglutinava figures

¹⁰ Podeu consultar el reportatge oficial per tal de veure la concreció de les explicacions que es duïen a terme en aquestes campanyes. Enllaç a: <https://www.rtve.es/play/videos/documentales-color/aprenda-usted-votar/2890320/>

rellevants, ningú el podria posar en dubte com a líder (o costaria més). I, també, era una manera per donar a conèixer una figura oblidada. Al final, Tarradellas s'estava posicionant en el panorama mediàtic madrileny, no només polític, com deia, per primer cop, i no podia semblar tou. No era una trobada privada: era una escena política que havia de ser explicada, i ell volia ser qui la definís. Aquesta obsessió es va fer evident durant la reunió a La Moncloa, quan va interrompre i va recordar al president espanyol: *José Tarradellas no ha venido a hablar con usted. Aquí está el presidente de la Generalitat.*

Amb aquestes paraules, no només reivindicava la institució que amb prou feines havia mantingut, sinó que establia el marc de la conversa: ell no era un particular negociant amb Suárez, sinó el màxim representant d'una institució històrica. Suárez va reaccionar amb duresa: *Usted no es nadie. Usted es lo que yo digo que es. Nada más.* L'equilibri de poder continuava, i Suárez acabava de guanyar unes eleccions amb gran suport a tot l'Estat, menys a Catalunya, com hem vist.

Malgrat la contundència de la resposta, Tarradellas no va cedir. Conscient que la seva força residia en mantenir el simbolisme i el relat, va formular la seva guia estratègica: *Si Catalunya no puede ganarlo todo, piensa, que gane el máximo posible.* I ell creia que a través de la Generalitat seria més fàcil aconseguir.

Aquesta màxima, que repetia als seus col·laboradors, demostrava la seva combinació d'ambició i pragmatisme: avançar tant com fos possible, sense perdre de vista que el relat era també un camp de batalla. Per això, fins i tot en els detalls, va mantenir-se ferm. Si no podia ser reconegut com a president al comunicat, almenys va imposar una fórmula que preservava la dignitat institucional: *Si en el comunicado no podía presentarse como presidente, podía aparecer como 'Honorable'.* Fora de Catalunya potser no tenia una significació tan forta, però dins, marcava que sí que es legitimava la seva figura.

Aquest acord aparentment menor era, en realitat, una victòria simbòlica: mostrava que ell decidia com se l'anomenava i, per tant, com es percebia la seva autoritat. Al sortir de la primera trobada, va dir que tot havia anat molt bé, quan en realitat havien topat molt entre els dos. No va ser fins a la trobada amb el rei Joan Carles I (ajornada unes hores per la negativa de part de la cúpula militar, com ara Coloma Gallegos) que les coses es van desencallar per trobar un primer acord, els acords Suárez-Tarradellas (que podeu consultar a l'annex). Era un primer pas. L'acord en el desacord.

A dalt, Suárez i Tarradellas es reuneixen per primera vegada.

El rei Joan Carles I es mostra espantat per l'expectació generada en un clar acte de voler destensar la situació.

Tarradellas es va reunir amb figures destacades de l'oposició democràtica. En aquest cas, amb Felipe González (PSOE).

La lliçó que deixa aquest episodi és clara: en política, dominar el relat i ser el primer a comunicar és tan decisiu com els continguts d'una negociació. En realitat, aquí, Tarradellas ho va entendre millor que ningú. I era qui començava a veure com fer el seu retorn. Va aconseguir que, més enllà dels acords concrets, quedés la imatge d'un president que tornava de l'exili per restituir la Generalitat, imposant les paraules, els títols i el relat amb què seria recordat. Però que només tornaria a Catalunya si tenia sentit. Tenia molt present com hi va sortir: com a vençut.

- d. La generació de les expectatives. Les diferents entrevistes a França i a Espanya.

Ja s'havien vist i teníem el primer acord. Però Tarradellas va marxar a França. Faltava el com, més enllà del què. I faltaven fets. En termes de relat, es generava una expectativa del seu retorn: no tornava a la primera que podia, sinó quan per ell era el millor moment.

En primer lloc, cal situar els pactes preliminars de juliol de 1977 entre Tarradellas i el president del Govern espanyol, Adolfo Suárez. Les converses, tal com va recollir *La Vanguardia* en un dossier commemoratiu quaranta anys després, van establir un primer marc d'entesa que permetria fer possible el retorn d'una institució abolida per decret franquista el 1938. El relat periodístic va subratllar la importància de l'acord, que no només obria una porta institucional sinó que també transmetia la idea que el Govern central assumia la necessitat d'una restitució històrica (La Vanguardia, 2017). Tarradellas parlava amb els mitjans, no tenia un carisma exagerat, però, acostumava a ser clar i donar titulars concrets, directes.

Posteriorment, durant els mesos d'agost i setembre de 1977, es van produir les anomenades reunions de Perpinyà (i alguna a París, com podeu consultar a l'annex amb detall), on Tarradellas es va entrevistar amb els representants del Govern espanyol. Entre aquests, José Manuel Sánchez-Terán va tenir un paper central com a emissari de Suárez. El 28 de setembre de 1977, *El País* publicava la notícia de l'acord assolit, destacant que la Generalitat seria restablerta de manera provisional mitjançant decret. Aquest fet era presentat com un pas decisiu cap a la normalització democràtica i com la culminació d'un procés de reconeixement polític després de dècades de negació institucional (El País, 1977). L'acord hi era. Però Tarradellas no tornava. Si aquest acord s'hagués produït amb ell a Barcelona ja, mai hauria pogut retornar, perquè ja ho havia fet.

El moment culminant d'aquestes negociacions va ser el 30 de setembre de 1977, quan el Govern espanyol va aprovar el Reial decret de restabliment de la Generalitat provisional. Tal com va assenyalar *La Vanguardia*, aquest text legal no només recuperava una institució democràtica, sinó que també derogava de manera explícita el decret franquista que l'havia suprimit el gener de 1939. El podeu llegir amb detall a l'annex. L'acte jurídic, per tant, combinava una dimensió política de consens amb un gest clar de reparació històrica que connectava la memòria de la Guerra Civil amb el nou context democràtic (La Vanguardia, 2017). Era una ruptura clara. S'inscrivía dins la llei, sí, però, reconeixia la legitimitat d'una de les coses que havia *justificat* el cop d'Estat del 1936. Els vençuts guanyaven una victòria, com a mínim, simbòlica. Però ho demostraven al carrer. Amb l'anomenada (no hi ha xifres que avalin aquesta dada amb certesa, però tot sumava al relat) *manifestació del milió*, que havia coincidit amb la Diada de l'onze de setembre.

Aquest procés s'ha d'entendre, també, dins el clima més ampli dels Pactes de la Moncloa¹¹, signats a l'octubre del mateix any, quatre dies després del retorn. S'havia d'anar per feina. Si aquests pactes eren l'expressió de la necessitat de consens per afrontar la greu crisi econòmica i per establir la jove democràcia, el restabliment de la Generalitat participava de la mateixa lògica: la recerca de punts d'acord que transcendissin les diferències ideològiques. En aquest sentit, la restauració de la institució catalana s'inscrivía en una cultura política de pacte que caracteritzava la Transició i que es vivia com a indispensable per superar la fractura del franquisme.

El retorn d'un president exiliat, com en el cas de Josep Tarradellas, exigeix una gestió acurada de la comunicació per crear expectatives i captar l'atenció mediàtica. Les entrevistes concedides tant al poble francès de Saint-Martin-le-Beau com a Madrid poden funcionar com a instruments clau per construir una tensió narrativa i emocional, imprescindibles per mobilitzar l'interès públic i preparar el terreny per a un retorn amb impacte. I tenien significacions diferents.

A Saint-Martin-le-Beau, les trobades amb periodistes ofereixen l'oportunitat de projectar una imatge propera i humana del president en l'exili. Normalment, a casa seva, obrint les portes, sent generós. Declaracions sobre l'experiència viscuda, els sacrificis personals i el vincle emocional amb Catalunya poden despertar empatia i identificació, reforçant la percepció que el retorn serà un moment carregat de significat històric i emotiu. I més, si encara no és clar que podrà tornar. El relat ha de subratllar la paciència, la resiliència i la vocació de servei públic de Tarradellas, qualitats que alimenten un clima d'anticipació i respecte.

A Madrid, tant la primera vegada com la prèvia al retorn oficial, les entrevistes completen aquesta estratègia en situar el president exiliat dins el marc polític espanyol. Amb un discurs mesurat i reflexiu, però ric en simbolisme, es poden generar expectatives sobre la seva futura influència i el paper que assumirà en la Transició. De fet, sovint se'l llegia com un home amb *sentit d'Estat*. Així el defineix encara, fins i tot, Rodolfo Martín Villa. Declaracions

¹¹ Els Pactes de la Moncloa van ser un conjunt d'acords polítics, socials i econòmics signats el 27 d'octubre de 1977 al Palau de la Moncloa de Madrid, entre el Govern d'Adolfo Suárez, els principals partits polítics representats a les primeres Corts democràtiques i diverses organitzacions socials i sindicals. El seu objectiu era afrontar conjuntament la greu situació econòmica que vivia Espanya en el context de la crisi internacional dels anys setanta, i alhora establir les bases d'estabilitat política necessàries per a la consolidació de la democràcia després de la dictadura franquista.

En el terreny econòmic, els pactes pretenien frenar la inflació, que en aquell moment superava el 25%, reduir el dèficit exterior i recuperar la confiança dels inversors. Per això es van introduir mesures com el control de la despesa pública, la reforma fiscal, la moderació salarial i la creació d'un marc de concertació amb els sindicats. Els acords econòmics buscaven repartir els sacrificis entre empresaris, treballadors i administració, i establir un primer pas cap a una economia més competitiva i estable.

En l'àmbit polític, els pactes van tenir un valor simbòlic fonamental. Representaven la voluntat de consens i diàleg entre forces molt diverses, des de la UCD de Suárez fins al PSOE i el PCE, passant també per nacionalistes com CiU o el PNV. Aquest clima de pacte contrastava amb la cultura política de confrontació que havia marcat el franquisme i era percebut com la condició indispensable per avançar en la redacció de la futura Constitució de 1978.

calculades, que facin referència a trobades amb líders polítics o a la necessitat de consens, poden provocar curiositat i especulació, tot teixint un relat capaç d'atrapar tant periodistes com ciutadans.

Finalment, el criteri comunicatiu ha d'evolucionar amb el temps: en els primers moments, quan gairebé ningú no el coneixia, calien portes obertes i proximitat; l'últim dia, en canvi, la consigna havia de ser clara: que ningú el molesti, perquè ara ja podria parlar a casa. Exemple d'aquest cas és la seqüència següent d'entrevistes oferides a RTVE: la primera encara a Saint Martin le Beau amb un to cordial, proper i d'obertura (s'havia d'explicar), la segona just abans d'entrar a l'avió per marxar (on demana que el deixin tranquil, en un to visiblement emocionat) i la darrera a Madrid, just abans d'agafar un avió per tornar a Catalunya.

Font: Arxiu RTVE.

e. L'inici: l'arribada a l'aeroport.

El diumenge 23 d'octubre de 1977, cap a les 17:00 hores, el DC-9 "*Ciudad de Mahón*" de la companyia Iberia va aterrar a l'aeroport de Barcelona-El Prat (aquell que ara duu el seu nom), procedent de Madrid. A bord hi viatjava Josep Tarradellas, el president de la Generalitat a l'exili, que tornava a Catalunya després de gairebé quatre dècades de dictadura i exili forçós. A la pista, i sobretot a l'exterior de l'aeroport, l'esperava una multitud entusiasta que l'aclamava amb crits de "*Tarradellas, president!*" i amb banderes estelades i senyeres que omplien l'ambient de color i emoció. La rebuda era organitzada per Pere Portabella i el primer a rebre'l seria l'alcalde del Prat de Llobregat. Després els senadors i parlamentaris presents a la mateixa pista. El poder rebria al poder.

Cal destacar que el vol va arribar amb retard a causa d'una amenaça de bomba que finalment va resultar falsa, però que mostra el clima de tensió i incertesa en què es desenvolupava la transició política espanyola. Encara eren temps convulsos, amb els recels d'un aparell franquista que no havia desaparegut del tot i amb el temor d'atemptats terroristes o de possibles desestabilitzacions.

Un cop a pista, ja amb la vara de comandament a les seves mans, el president va ser part de la comitiva que anaven formant els diversos periodistes i reporters gràfics que s'amuntegaven. Sense voler-ho, sense pensar-ho, deixar l'espai lliure perquè tots els mitjans, més de 500 acreditats, hi poguessin entrar, ajudava a fer la sensació d'una autèntica estrella mediàtica.

Els peus de Tarradellas pujant a l'avió. Tot estava carregat de simbolisme. Font: RTVE.

Font: Agència EFE. Josep Tarradellas apareix després d'una llarga espera. És la primera vegada que és a Catalunya després de 38 anys. Fa una pausa i saluda. Les fotos esperen.

f. El recorregut: connectar amb la població.

I, és que, és així com ho va definir el mateix Portabella en els seus manuscrits, que podeu consultar en part (en una difícil lectura) a l'annex. L'itinerari del retorn del president Josep Tarradellas a Barcelona el 23 d'octubre de 1977 constitueix un dels episodis més significatius de la Transició espanyola, sense voler-ho, tant per la seva dimensió política com pel seu valor simbòlic i emocional. Era l'exemplificació de l'única ruptura que estava succeint a l'Estat. I de l'única continuïtat republicana. L'espai urbà de la capital de Catalunya es converteix en un escenari de representació en el qual cada carrer, cada avinguda i cada gest ritual són carregats de significats que connecten amb la història recent de Catalunya i amb els processos socials que havien transformat el país al llarg de les dues dècades anteriors.

El recorregut, després del primer parlament a l'aeroport, comença a l'autovia, l'actual C-32, vinculada a l'àrea metropolitana de Barcelona. Aquesta entrada no és neutra: remet a un territori que havia estat protagonista de profundes transformacions socials i urbanístiques.

Durant els anys seixanta i setanta, els barris perifèrics com Bellvitge esdevingueren símbols d'una Catalunya nova, marcada per les migracions internes provinents sobretot d'Andalusia, Extremadura o Castella-la Manxa. Els discursos oficials del NO-DO van voler presentar aquesta realitat com a mostra d'una integració harmònica, amb imatges de famílies amb fills anomenats Jordi i Núria, però rere aquesta representació hi havia també la tensió de la marginació urbana i la reivindicació dels nous moviments veïnals. Que el recorregut presidencial s'iniciés en aquest entorn permet llegir una metàfora potent: Tarradellas no només tornava a la capital, sinó a una Catalunya que ja no era la mateixa de 1939, sinó un país plural, divers i transformat socialment. I ara veia com aquella mateixa Catalunya, que havia tingut present a l'exili, el rebia també.

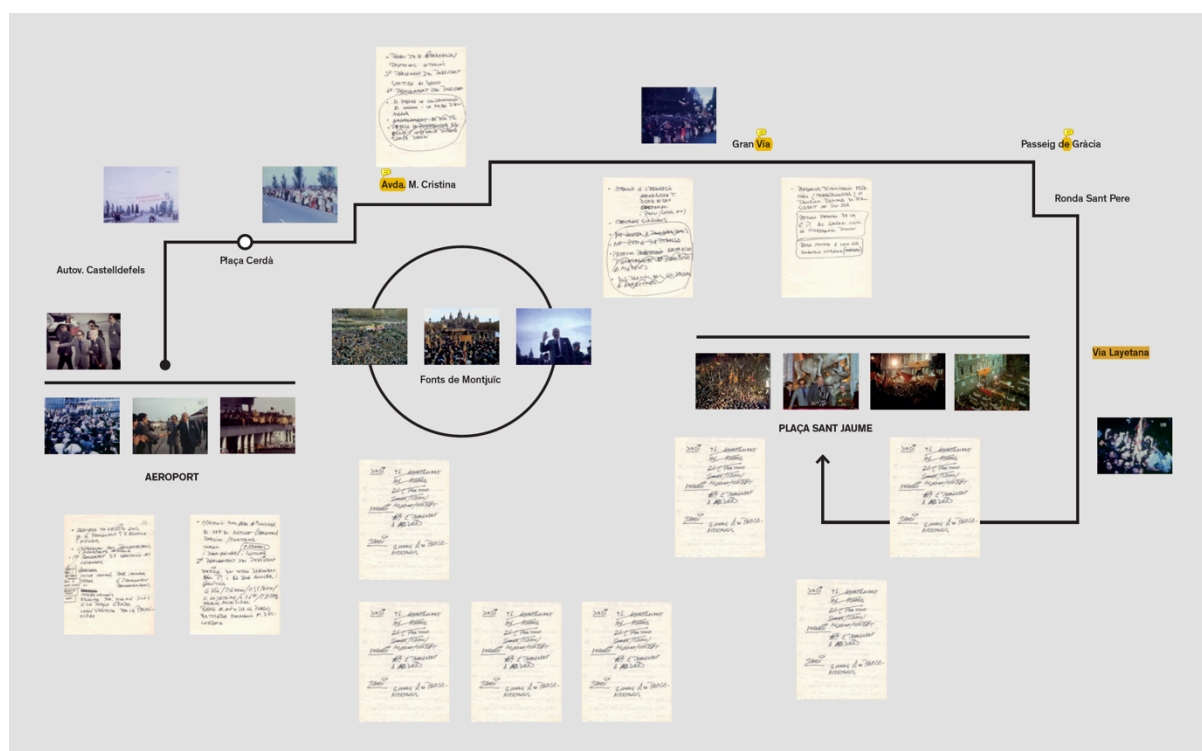
L'arribada a l'Avinguda Maria Cristina afegeix un altre nivell de significació. Aquest espai monumental, vinculat a les grans exposicions internacionals i a celebracions oficials, esdevé el lloc de trobada entre el president i el poble. La multitud reunida simbolitza la legitimitat popular, mentre que la rebuda institucional encapçalada per l'alcalde Josep Maria Socias Humbert representa la legitimitat política en el marc d'una ciutat que es projecta cap a la democràcia. L'ús d'aquest escenari reforça la idea de cerimònia d'Estat, d'acte solemne que traspasa el caràcter polític per esdevenir un ritual col·lectiu de retrobament amb les institucions catalanes.

El pas per la Gran Via de les Corts Catalanes articula el nucli de la ciutat moderna. El trajecte des de la plaça d'Espanya fins a la plaça de Catalunya funciona com a metàfora del camí llarg i complex de la recuperació de l'autogovern. I es passa de llarg per anar al rovell de l'ou. A l'origen. És també a la Gran Via on es produeix un dels moments més simbòlics: el canvi de cotxe a l'altura de la Gran Via amb Urgell, quan Tarradellas puja al Lincoln descapotable de color blau, trencant amb el protocol de color negre elegant. Aquest gest no és un simple detall logístic, sinó un ritual de pas, un recurs escenogràfic que dramatitza la magnitud de l'ocasió. El vehicle descapotable permet la visibilitat, la comunió visual amb el poble i la construcció de la figura presidencial com a líder accessible i solemne alhora.

El Passeig de Gràcia, per on continua el recorregut, exemplifica la connexió amb la burgesia clàssica barcelonina, històricament vinculada al catalanisme polític i cultural. El context arquitectònic del modernisme i la imatge de bulevard burgès projecten una continuïtat amb les arrels històriques del país i amb el paper de les elits econòmiques en la reconstrucció de l'autogovern. Aquesta dimensió es reforça amb el pas per Ronda Sant Pere i la Via Laietana, carrers que connecten l'Eixample amb el nucli antic i que, simbòlicament, enllacen la modernitat amb la tradició, el progrés amb la memòria històrica. Tot estava calculat.

El tram final del recorregut, pel carrer Jaume I fins a arribar a la plaça de Sant Jaume, concentra el valor més gran del ritual polític. La plaça és el cor institucional del país, on conflueixen l'Ajuntament i el Palau de la Generalitat, i per tant esdevé el destí natural del retorn presidencial. L'arribada al "cap i casal" no és simplement un final de trajecte, sinó la culminació d'un procés històric de més de trenta-vuit anys d'exili. El recorregut urbà s'erigeix així en metàfora política i cultural: des de la perifèria industrial marcada per les migracions, passant per la solemnitat de l'entrada monumental, travessant els eixos burgesos de la ciutat i arribant finalment al centre institucional.

En definitiva, aquest itinerari no només articula un espai físic, sinó també un relat col·lectiu. Cada carrer es transforma en escenari simbòlic d'un procés històric i en eina per construir una memòria compartida. La posada en escena urbana del retorn de Tarradellas mostra com la ciutat esdevé un text que pot ser llegit en clau política i cultural, i com els rituals de l'espai públic tenen la capacitat de fixar emocions i significats duradors en la memòria històrica d'un país.

Font: cortesia de l'Arxiu Pere Portabella en la pantalla usada en l'exposició al Museu Can Framis de 2018.

Apunts manuscrits presos durant l'organització de l'arribada del president Josep Tarradellas, per Pere Portabella, 1977 © Arxiu Pere Portabella

g. La visió de Portabella: fer cinema en directe.

Font: Arxiu RTVE. L'ús del *zoom in* en l'explicació de Pere Portabella als espectadors de la retransmissió. L'emoció sempre s'ha explicat en el pla curt.

I, és que, tota aquesta cronologia no s'entendria sense la figura cabdal del cineasta. Fent un breu apunt biogràfic, Portabella era un cineasta de trajectòria compromesa, intel·lectual independent i activista constant, que es va moure amb habilitat entre els cercles artístics i polítics, convertint-se en un actor clau en moments decisius del pas de la dictadura a la democràcia. Sense militar formalment en cap partit, va presidir, en aquell moment se li deia *moderar* (Portabella, 2019), l'Assemblea de Catalunya i va esdevenir senador en les primeres eleccions democràtiques de 1977. La seva capacitat per construir consensos en un entorn plural i sovint tens, així com el seu profund coneixement del llenguatge simbòlic de la política, el van situar en el centre per la tria com a delegat de la Comissió Permanent de Parlamentaris de Catalunya. Ramon Trias Fargas, li va dir que *si havia aconseguit moderar durant set anys a cent eixelebrats, era el més indicat per resultat elegit com a artífex de la tornada*. I és gràcies a les seves declaracions, entrevistes, manuscrits i comentaris que podem afirmar que cadascun dels detalls esmentats estava planificat des del seu despatx a tocar del Saló de Sant Jordi del Palau de la Generalitat (Diputació de Barcelona en aquell moment).

Com estem analitzant al llarg d'aquestes línies, l'any 1977 representava un punt d'inflexió en la història recent d'Espanya. En aquest context, la comunicació política es va convertir en una eina estratègica i imprescindible. Aquelles persones que sabien comunicar, que sabien mirar a càmera i transmetre seguretat eren els que aconseguien guanyar i liderar. D'aquí, en part, la victòria de Suárez el juny de 1977. Calia donar forma i imatge al canvi, construir-ne una litúrgia. I aquí és on la mirada de Portabella va resultar essencial. I, en concret, la seva mirada cinematogràfica. Tot formava part d'una pel·lícula, d'una pel·lícula en directe. Però que havia d'esdevenir icònica, usant les tradicions catalanes que havien estat reprimides.

Enmig de les tensions internes entre els partits catalans, Portabella va rebre l'encàrrec de coordinar el retorn. Només tenia un mes i escaig per pensar-ho i planificar-ho. La seva tasca consistia, en paraules seves, a "dissenyar una entrada triomfal que no evoqués cap retorn al passat dictatorial", sinó que expressés de forma clara i estèticament renovadora l'arribada d'una nova etapa política.

Des del primer moment, Portabella va aplicar els seus coneixements cinematogràfics a la planificació de l'esdeveniment. Va imaginar l'arribada de Tarradellas com un pla seqüència, un únic moviment narratiu continu: des de la sortida de l'avió fins al moment en què el president descansava al seu llit a la Casa dels Canonges (aquest últim detall només el va viure ell, però). Va evitar, com avançava, elements típics de la dictadura com els cotxes negres, la presència intimidant de franc-tiradors o una posada en escena militaritzada. En lloc d'això, va apostar per un Lincoln descapotat (el mateix model amb el qual el president JF Kennedy va fer el seu darrer viatge) de color blauet, que evocava més una festa popular que un acte oficial. En paraules seves, *"com si vingués la Marilyn Monroe"*. L'aspecte del blau és interessant perquè trenca el protocol, el protocol de l'elegància del negre, associat a la dictadura. La ruptura havia de ser visible. Més enllà del símbol. De no tenir competències clares. Havia de semblar-ho.

Va mobilitzar la seva xarxa territorial, construïda durant anys a l'Assemblea de Catalunya, per garantir una recepció massiva i transversal. I, per aquest motiu va dividir el recorregut amb diferents actors socials i populars. La Federació d'Associacions de Veïns de Barcelona (FAVB) va participar activament en el desplegament de la seva força popular per convocar aquestes persones en diversos trams de la Gran Via, per exemple (ja veiem que res està inventat en la modernitat).

Va convocar castellers, sardanistes i tota mena d'entitats cíviques, sense demanar carnets de partit. En pocs dies, la resposta popular fou tan àmplia que Portabella va advertir als partits: o s'hi sumaven o quedarien al marge d'un moment històric. La cultura catalana, aquella que havia estat menyspreada, resclosa a un acte folklòric (com deia el NO-DO) havia de rebre un espai central. I ara ho hauria de narrar la mateixa TVE que ho negava. Així com el cant, constant, dels Segadors. El retorn del president implicava també, hàbilment, la legitimació per dur a terme aquestes exaltacions i mostres culturals i històriques públicament. Si la figura cabdal de la institució tornava i la institució tornava, en conseqüència, els valors que implica, implícitament, també.

La plaça de Sant Jaume es va convertir en un escenari il·luminat com un plató de cinema. Portabella va encarregar una il·luminació blanca intensa i uniforme, dirigida subtilment cap

al balcó de la Generalitat, de manera que tothom, fins i tot als racons més llunyans de la plaça, pogués veure el rostre del president. Això és rellevant en dos aspectes: un, que associava la nova arribada amb la llum, amb el futur d'esperança; i, dos, que fomentava que es poguessin realitzar els plans de reacció del públic, com veurem en l'anàlisi formal posterior de la retransmissió. Durant tota la comitiva, els cavalls de la Guàrdia Urbana, proposats pel batlle Socías i Humbert, van sumar-se als motoristes habituals, donant un aire cerimonial i elegant a l'escorta. Diu Portabella que a la comissió de seguretat organitzada per l'acte, l'alcalde va proposar-los *perquè la gent els hi té més respecte que a les motos*. L'entrada del president s'havia de percebre com un ritual de regeneració, no com la continuïtat d'un ordre caduc. I, aquí, la simbiosi amb el retorn del president Companys és calcada.

La seguretat, val a dir, va ser un dels punts més delicats. Les autoritats policials, acostumades a mesures estrictes i tancades, es mostraren profundament escandalitzades pel pla. Un cap de la Guàrdia Civil va advertir-lo que hi podia haver un atemptat i li va preguntar a Portabella, directament, si se'n feia responsable. Portabella va acceptar. El seu convenciment era que la millor seguretat seria la presència massiva de la ciutadania, no la distància entre el poder i el poble. Tarradellas explica com, quan Portabella li va dir si havia d'anar amb descapotat o no, ell va respondre ràpidament que sí, que així ho farien, tot i saber que suposava un risc. La seva única condició, la de Portabella, era clara: si el govern espanyol imposava que algun dels seus ministres l'acompanyés en el cotxe, no hi hauria retorn. Sabia que, en cinema, els coprotagonistes deixen sempre algú amb més pes i la jerarquia en aquell cas, hauria perjudicat Tarradellas. Si tornava sol, també, s'associava una imatge de poder, de *jo he estat capaç de tornar*. A diferència de Companys, Tarradellas no anava acompanyat amb un seguici de consellers. Ell era la Generalitat.

L'escena del retorn, quan finalment es va produir, superà les expectatives. Tarradellas, acompanyat de la seva esposa Antonieta i de Portabella al cotxe, contra el que estava plantejat inicialment, va viure amb emoció la rebuda. Quan va veure com els oficials el saludaven pel trajecte i com les banderes catalanes vestien els carrers, va agrair-ho amb gestos discrets però plens de significat. Portabella, al seu costat, recorda com el president li va estrènyer la mà, emocionat. Era la constatació més evident que allò tirava endavant.

L'arribada al Palau de la Generalitat va culminar amb el reconegut "Ja soc aquí", pronunciat des del balcó, envoltat per una multitud entusiasta. Fer un discurs en un lloc que encara guardava una significació evident de l'època republicana era una tasca complexa. Havia de ser ressignificat amb el nou president, i no podia fer un discurs instaurat en una època

passada. Tarradellas tenia present Macià. En aquest sentit, Sentís (2002) ja recordava el següent:

Va ser en la seva primera sortida, quan més alta era l'expectació, que Tarradellas va pronunciar la frase que el va fer famós: "Ciutadans de Catalunya, ja soc aquí!". La primera era una expressió absolutament meditada. Tarradellas potser no en tenia moltes, d'idees, però les que tenia eren precises i clares. I ell, que durant tot l'exili havia estat perfectament informat del que passava a Catalunya [es refereix al fet que usant 'Catalans' temia que part de la immigració del període franquista no se sentís al·ludida, i d'aquí l'ús de 'Ciutadans'], recordava que Macià començava sempre els seus discursos amb aquella expressió "Catalans!". [...] Tarradellas tenia un gran sentit de la història i no deixava res a l'atzar.

Però Esculias (2012) ens fa un apunt encara més interessant sobre aquest fet concret:

La idea de lligar-se a la figura de Macià i també de l'ús de 'ciutadans', però, no era pròpiament seva. Tarradellas l'havia tret d'una carta, el febrer de 1959, de Josep Fontbernat. Aquest havia estat membre de l'Estat Català de Macià i després diputat al Parlament per ERC i a l'exili havia mantingut una correspondència ingent amb Tarradellas essent, des d'Andorra, un dels seus col·laboradors més actius.

La connexió, doncs, que hem anat narrant amb els canvis socials i culturals que es produïen a la Catalunya interior va ser clau per saber llegir el canvi. De catalans i no només catalans. I Portabella (2017) reafirma que aquell crit no havia estat pactat amb ningú, ni va consultar cap paper durant el seu trajecte. El president va improvisar en les vegades posteriors al balcó. En sortir una segona i una tercera vegada al balcó, la seva presència es consolidava com una icona de la nova etapa. El protagonista estava funcionant. En aquest sentit, els mitjans tècnics hi ajudaven. Allò quedaria enregistrat i s'estava veient en directe per televisió. Les anteriors al·locucions al balcó no tenien la possibilitat tècnica en igualtat de condicions. I això potser li jugava al favor.

La participació de Pere Portabella en tot aquest procés mostra com, en moments decisius de la història, la política i la cultura poden convergir per produir una litúrgia col·lectiva de gran força simbòlica. La seva capacitat per entendre l'escena, per mobilitzar la societat i per pensar el poder més enllà de les estructures formals, el situen com una figura imprescindible en la memòria democràtica de Catalunya. Per aquest motiu, sostinc que Portabella tenia present el retorn de Companys en les formes, en la manera de fer un retorn a la pàtria per part del *màrtir* que ha patit exili. Però, Tarradellas tenia present a Macià en el contingut, en el to més discursiu. Aquesta simbiosi va comportar el resultat final.

h. Anàlisi formal de la retransmissió de RTVE: un President per tots els
ciutadans de Catalunya.

I, és que, tot plegat s'havia de poder veure per aquelles persones que no hi serien presents. L'encarregada de retransmetre en directe el retorn del ja president Josep Tarradellas va ser la delegació de TVE a Catalunya (en aquell moment, sovint anomenada encara TVE Barcelona, per la ubicació dels estudis a Miramar, però, també, perquè Barcelona no era una demostració tan evident de catalanitat com Catalunya). Actualment, el seu arxiu conserva prop de més de dues hores de la citada retransmissió, dividida en dues parts. Manca una part rellevant, des del moment previ a l'arribada de la comitiva a la plaça Sant Jaume fins al moment en què aquest mateix seguici puja a la balconada. En un estudi més extens, es podria arribar a investigar en quina ubicació pot estar aquella cinta o indagar els motius de la seva absència. En aquest sentit, comencem una anàlisi amb detall de com aquella televisió que va ajudar el règim a consolidar-se, esdevenia una part rellevant de l'únic moment de ruptura de la Transició, esdevenint una segona ruptura.

El pes més important el trobem d'inici amb la careta de desconexió del senyal central emès des de Prado del Rey i que ens mostra estampes barcelonines per donar pas a la careta del programa, que podeu consultar a l'annex, on es pot observar una clara declaració d'intencions, amb Els Segadors de fons, i la senyera en primer terme. La capacitat de gestió i producció que van oferir els recursos de Miramar van donar independència, com explica Ricard Fernández Deu, a esquivar les possibles reticències que poguessin aparèixer en una televisió (i corporació) que es movia a diverses velocitats depenent de la persona o el càrrec. Ens fixarem, doncs, en el contingut pròpiament de l'acte de retorn, ja que l'emissió especial va diferenciar diversos espais, com ara una entrevista a Ibañez Escofet (persona propera a Tarradellas, però amb la que també havíem xocat profundament¹²).

1. Context de producció

- **Autor/autoria:** Les dues peces formen part de la sèrie Arxiu TVE Catalunya, i recullen la retransmissió en directe del retorn de Josep Tarradellas per "assumir la presidència de la Generalitat de Catalunya". En tant que servei públic estatal, TVE opera amb un perfil institucional: documenta l'esdeveniment i, alhora, dota d'oficialitat la restauració simbòlica de l'autogovern. L'edició publicada a RTVE Play

¹² Una mostra clara de la gran amistat que existia entre el periodista Ibañez Escofet i Josep Tarradellas la trobem transcrita a les memòries de Manuel Ortínez (1993), en la qual l'encara president a l'exili expressa el seu profund malestar amb les situacions polítiques que es viuen a la Catalunya interior. Coincideix en temps i forma amb l'elecció de Jordi Pujol per la comissió dels nou i, Tarradellas, el menciona explícitament, de qui desconfia dels seus propòsits. La trobareu a la pàgina 230.

(2009) preserva la realització d'emissió de 1977. Podem ubicar al responsable editorial de la retransmissió: Joan-Anton Benach.

- **Objectiu i públic destinatari:** L'objectiu immediat és informar en directe i commoure/legitimar: fer testimoni del retorn i fixar un relat de restitució institucional, adreçat a una audiència catalana (idioma de l'emissió: català) i al públic estatal interessat per la Transició.

2. Estructura narrativa

- **Temps i durada:** La 1a part cobreix l'arribada i els primers trams del dispositiu públic; la 2a part continua la retransmissió fins a la culminació institucional (Plaça Sant Jaume / Palau). L'ordre de la informació no sempre és lineal. Malgrat que es va enregistrar l'arribada a l'aeroport, per exemple, es va mostrar posteriorment, com una crònica editada. Aquest fet pot estar condicionat a les qüestions logístiques de producció, però dona joc a l'arribada i a endarrerir el moment d'ensenyar-la, com si fos una estrella d'èxit.
- **Personatges:** El protagonista principal és Josep Tarradellas; el seu carisma i el protocol (comitiva, escortes, autoritats) construeixen autoritat, sens dubte. La multitud actua com a coprotagonista coral que certifica la legitimitat social del retorn; els periodistes/locutors encadenen el fil narratiu i tradueixen l'emoció en sentit polític. De fet, la transparència d'aquests és evident, com quan just abans de l'arribada de la comitiva a Av. Maria Cristina, el locutor demana disculpes als espectadors per si en algun moment se li trenca la veu, o es mostra emocionat. Aquest element ajuda a donar sentit a la transversalitat del moment, la neutralitat objectiva s'aparcia uns instants per parlar el que se sent directament.
- **Arquitectura simbòlica:** Clarament, la retransmissió ens mostra com el recorregut ideat per Portabella i tota la posada en escena segueix un arc ritual: retorn (aeroport) → processó cívica (recorregut) → epifania (balcó i "Ciutadans de Catalunya, ja soc aquí"). És un ritual de pas de l'exili a l'exercici visible del poder. És com l'últim viatge abans del poder anhelat. És aquí quan ressonen les paraules que sostenia Tarradellas, que deia que no tenia sentit venir com *un ciutadà més*.

3. Imatge i composició visual

- **Plans i enquadraments:** Predominen plans generals i grans plans generals per mostrar les masses (amb l'espera a l'aeroport, però també a avinguda Maria Cristina, Plaça Sant Jaume), alternats amb plans mitjans i primeríssims plans de Tarradellas, normalment activats a través del zoom in, i autoritats en moments clau (descens de l'avió, aparició al balcó). L'efecte és doble: escala històrica (multitud) + intimitat carismàtica (rostre/gest). Sosté Servià (2022) que Tarradellas volia tenir un cert control de l'angle de les càmeres, que sempre fos en contrapicat. Diu la teoria cinematogràfica que aquest angle, és a dir, quan la càmera se situa en un llinar inferior a la persona i l'enfoca, provoca la sensació i l'emoció que aquella persona és gran, més valenta o més corpulenta. És un dels angles més usats en pel·lícules de superherois, per posar un exemple clar.¹³
- **Moviments de càmera:** Els propis d'una unitat mòbil de l'època dels setanta: panoràmiques per abastar l'escena i zooms per focalitzar; moviments prudents condicionats per plataformes fixes i punts elevats (torres, façanes). Aquest llenguatge dinamitza l'espai sense desorientar, mantenint sempre l'eix simbòlic (origen→destí). Cal posar en relleu que a la mateixa casa s'havia instaurat un estil, liderat pel realitzador Valerio Lazarov¹⁴, on el zoom permetia donar dinamisme, modernitat i agilitat al ritme televisiu.
- **Llum i color:** Llum natural d'exterior (tarda), amb tendència a gamma neutra/suau pròpia del vídeo/film televisiu de l'època i la compressió d'arxiu. De fet, la retransmissió ocupa dos moments lumínics diferents: la tarda i la nit. La nit sempre ha estat associada amb l'elegància, *la gala dels actes importants*. La neutralitat tècnica potencia la lectura documental (no hi ha dramatització cromàtica afegida). De fet, ja hem comentat en l'apartat anterior el color blau, que segons Eva Heller (2000), l'associem a la fantasia, a la divinitat, l'harmonia, la simpatia. I que per més del 45% de la població és el color preferit.

¹³ Per posar-ho en relleu, recomano la visualització de la peça següent, corresponent a un fragment de l'obra cabdal del director Orson Welles (*Citizen Kane*, 1941) i que ens ubica en com aquesta angulació provoca l'efecte mencionat. D'exemples, però, en trobaríem moltíssims. Enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=ClcQP2mfdi4> (Consultat el 30 d'abril de 2025).

¹⁴ A tall de donar una mostra molt breu i orientativa de la importància d'aquest realitzador en la modernització del llenguatge televisiu dels seixanta i setanta a Espanya, es pot consultar la peça que va fer la propia RTVE el dia de la seva mort. Enllaç: <https://www.rtve.es/noticias/20090811/lazarov-el-realizador-que-catapulto-la-television-en-los-anos-70/288589.shtml> (Consultat per darrera vegada el 19 d'agost de 2025).

- **Vestuari, escenografia i *atrezzo*:** la majoria dels membres de la comitiva (de manera totalment desproporcionada, homes) responen a l'estereotip protocol·lari d'autoritats de l'època (ho veiem amb l'alcalde Socias Humbert, però també amb altres membres polítics), justament Pere Portabella és qui trenca la monocromia, amb un to ocre d'americana. La indumentària popular és heterogènia, difícil de classificar o estandarditzar per la quantitat de gent que apareix, però el que podem analitzar són els elements o les marques simbòliques de les quals s'acompanyen: com són senyeres, pancartes de benvinguda (algunes que creuen barris de nova creació sortint de l'aeroport, d'aquesta nova Catalunya, estan escrites en castellà).
- **Escenografia institucional:** la façana del Palau de la Generalitat com a "escenari" de restitució. És rellevant destacar que l'emblema que resta penjat durant tot el parlament sembla ser el mateix que el de 1936 amb Lluís Companys, però no les senyeres del costat. Aquests elements codifiquen identitat nacional i recuperació institucional.¹⁵

4. So i discurs

- **Música:** No hi ha banda sonora extradiegètica destacada: pesa el so d'ambient (aclamacions, murmuri de multitud) i la paraula política (locució/entrevistes/discurs). Això reforça l'efecte de document viu, no d'embolcall emotiu artificial. De fet, una de les imatges més impactants és la presència de més de 3000 representants dels orfeons catalans a Montjuïc.
- **Veu en off o narrador:** La veu periodística actua de guia informativa, amb registre contingut, però valoratiu en els moments solemnes; és una instància institucional que orienta la lectura (què mirem, per què importa). Les locucions van a càrrec de: Joan Lluch Minguell, Toni Moreno i Ricard Fernández Deu, en directe des de l'interior del Palau de la Generalitat.
- **Diàlegs o discursos:** Pel que fa a la retransmissió, els únics discursos que existeixen són a càrrec de Josep Tarradellas, donant un valor simbòlic exclusiu a la seva figura. És clau la declamació *Ciutadans de Catalunya, ja soc aquí*, nucli de la peça i tancament de sentit (identitat + retorn + legitimitat). De fet, sense el *ja soc aquí*, Tarradellas ja menciona el *ciutadans de Catalunya* a la seva arribada a l'aeroport. Fet que ens permet constatar com tenia d'arrelat que la societat havia canviat.

¹⁵ Tal com explica el mateix Portabella en diverses ocasions (2002, 2017), a la plaça Sant Jaume es van penjar senyeres i banderes espanyoles el dia abans, a proposta de l'Ajuntament de Barcelona. En veure-les, el cineasta va trucar a l'alcalde Socias Humbert i li va demanar que les havien de treure. L'endemà, després de retirar-les de nit per no aixecar cap recel, ja no estaven al seu emplaçament.

En un altre sentit, val la pena mencionar un altre discurs, gravat prèviament, que apareix en la retransmissió. El de Pere Portabella. En ell, el cineasta explica tot el que hem estat detallant a bastament en l'apartat anterior, en poc més de tres minuts desgrana la seva argumentació, el seu desig i el seu paper.

- **Silencis:** I si hem mencionat el que es diu, encara és més rellevant allò que no es diu, en una emissió en directe. Els silencis tensos d'espera (plaça i aeroport) alternen amb esclats d'aclamació; aquests buits sonors funcionen com espais d'expectativa i carreguen d'aurèola l'aparició del president.

5. Muntatge i ritme

En ser una retransmissió en directe, l'anàlisi del seu muntatge perd, en certa mesura, el sentit. Però, de totes maneres, n'analitzarem el desenvolupament de la realització multicàmera que ofereixen les unitats mòbils desplegades.

Prevalen talls nets i canvis de càmera en directe: les transicions marquen canvis d'espai i escenari més que no pas girs argumentals, intensificant el pas perifèria→centre (aeroport→Generalitat). A nivell de ritme, podríem definir-lo de pausat/cerimonial en la 1a part (esperes, desplaçaments), i amb un clar *increscendo* fins al clímax del balcó.

6. Càrrega simbòlica i ideològica

El poder es mostra com a ritual (comitiva, símbols, balcó) i com a contracte social visualitzat en la multitud: una autoritat que emergeix del reconeixement públic. L'arquitectura urbana també esdevé escenari de legitimació, ja que és la capital del país, Barcelona, la que rep i dona la benvinguda. I el recorregut, com hem mencionat el mateix de Companys, passa per la iconografia de la ciutat des de la plaça Espanya fins a la de Catalunya (gens casual) passant la Via Laietana i acabant al veritable cor de la ciutat.

Aquestes imatges en mostren fins a quin punt l'audiovisual pot ser una eina de legitimació política i, alhora, de construcció simbòlica de la memòria col·lectiva. El retorn no és només narrat com un esdeveniment institucional, sinó que esdevé un relat carregat d'emocions, construït gràcies a l'ús del muntatge i de la posada en escena. Podem afirmar com el documental i els formats audiovisuals, en general, de no-ficció no es limiten a reflectir la realitat, sinó que la modelen, seleccionant i organitzant imatges que generen interpretacions i ressonàncies emocionals.

La dialèctica entre individu i col·lectivitat és especialment evident en l'ús dels enquadraments: els primers plans de Tarradellas, que reforcen la seva autoritat i presència

carismàtica sense perfecta, elegant o canònica amb el que hauria de ser, es juxtaposen amb plans generals de la plaça Sant Jaume plena de ciutadans. Aquest contrast contribueix a crear una figura gairebé mítica, on el líder és alhora protagonista i símbol d'una comunitat. En aquest punt, val la pena recordar la reflexió de Elsaesser (2016) sobre el paper del cinema en la fixació d'imaginari col·lectiu: les imatges tenen la capacitat de convertir moments concrets en mites polítics i culturals, precisament perquè seleccionen i amplifiquen els instants que ressonen emocionalment.

El muntatge juga aquí un paper fonamental, ja que l'ordre i el ritme amb què s'organitzen les escenes permeten generar un crescendo emocional que culmina en el discurs del balcó. L'absència de certes veus o perspectives (com la de grups polítics o socials que no compartien la mateixa visió reconciliadora) també és reveladora: els silencis i omissions, com recorda Renov (2004), són part de la retòrica audiovisual i contribueixen a definir el relat oficial. D'aquesta manera, el retorn de Tarradellas es presenta com un moment d'unitat i esperança, invisibilitzant altres tensions polítiques del moment.

En definitiva, el programa exemplifica la manera en què el cinema i la televisió poden convertir la política en una experiència viscuda emocionalment. No només s'hi transmet informació, sinó que es construeix un imaginari nacional i cultural compartit que persisteix en la memòria col·lectiva. L'audiovisual, amb la seva capacitat d'afectar l'espectador mitjançant la selecció, el muntatge i la repetició, transforma un esdeveniment històric en un mite cultural que encara avui forma part del relat democràtic català.

A continuació es mostra una seqüència del recorregut del retorn del president Tarradellas a través de la retransmissió de TVE que acabem d'analitzar. En aquests fotogrames, podem veure amb detall els plans triats, les pancartes, el suport popular, l'emoció explicada amb el pla curt i un seguit de detalls, com Jordi Pujol agafant protagonisme un cop dalt del balcó, potser de manera premonitòria com sempre va tenir clar Tarradellas.

i. Anàlisi formal de la cobertura del NO-DO n.1814.

Cal tenir present que la primera referència a Catalunya al NO-DO apareix molt abans. Però, de quina manera, perquè concretament al número 43, on es parla de Barcelona amb la fórmula “*Ciudad Condal*”, un recurs recurrent en el llenguatge del règim franquista. Aquesta dada és rellevant per comprendre la magnitud del canvi de paradigma que representa el reportatge del número 1814.

En aquesta peça, la locució qualifica l'exili de Tarradellas com una “*vida sosegada y tranquila en unión de su familia*”, una descripció que minimitza el caràcter polític del seu exili. El tractament que se li atorga oscil·la entre “*Señor*”, “El Honorable Josep Tarradellas” i, finalment, “*Presidente de la Generalidad*”, reconeixent-li així un estatus institucional que havia estat negat durant el franquisme, perquè la institució havia estat abolida i perseguida, com hem vist. El relat audiovisual reforça la idea d'un “*homenaje multitudinario y caluroso de toda Cataluña*”, posant en imatge que la realitat social caminava en aquesta direcció de reconeixement i legitimitat.

Un altre element significatiu és la inclusió de l'himne “Els Segadors”, que, tot i ser mencionat com a *canción*, no sona completament. La censura sonora simbolitza la persistència d'una línia vermella respecte de l'ús explícit dels símbols catalans, encara present. De manera

similar, la narració continua utilitzant denominacions castellanitzades, com "*Plaza de San Jaime*", seguint la lògica lingüística habitual del NO-DO.

Pel que fa als discursos, no se'n recull cap en català. Aquesta absència respon, segurament, a la continuïtat de la política informativa del règim, que havia impedit històricament la presència explícita de la llengua catalana al NO-DO. Cal tenir present que aquest mitjà no descentralitzava les seves emissions, a diferència de TVE, i, per tant, a la resta de l'Estat no haurien pogut seguir del tot el discurs. Tarradellas hi apareix com a "Señor Tarradellas" i amb els "*símbolos distintivos de su cargo*", especialment en el moment en què se li lliura l'emblema de Macià, un gest carregat de significat històric.

El seu breu discurs, pronunciat en castellà (terme emprat pel narrador, que evita l'ús de "*español*", reconeixent indirectament la coexistència de diverses llengües dins l'Estat, com a novetat en el que havia estat el *noticario español*), subratlla la compatibilitat de l'autogovern català amb la unitat d'Espanya. El relat es clou amb una opinió explícita del locutor, que projecta un horitzó polític definit per un "*futuro de concordia*".

En conjunt, el NO-DO n.1814 ofereix una representació híbrida: per una banda, mostra signes de reconeixement institucional i social cap a Tarradellas i la Generalitat; per l'altra, manté les estratègies lingüístiques i simbòliques heretades del franquisme, fet que evidencia la naturalesa de la Transició com un procés de continuïtats i adaptacions més que no pas de ruptures absolutes.

El règim estava esquerdant-se, però els seus mitjans perduraven. Tant Televisió Espanyola, com el NO-DO, que justament va ser integrat, que no absorbit encara, per l'ens de radiotelevisió pública, perquè encara mantenia independència i mitjans propis. Des de feia anys no era obligatori el seu ús en sales de cinema, però algunes encara el reproduïen. I aquest mitjà va recollir el retorn del president Tarradellas.

El Noticario 1814 (datat a finals d'octubre i difós a inicis de novembre de 1977), com hem vist, integra en una mateixa peça l'arribada a l'aeroport, el recorregut entre la multitud, la jura del càrrec i seqüències de vida pública universitària, tot plegat cosit amb una locució en castellà que enalteix la "*normalidad democrática*" emergent. Analitzant més enllà del contingut, la peça construeix un muntatge cerimonial: plans generals que exhibeixen densitat popular; plans mitjans de Tarradellas saludant; contraplans institucionals on apareixen símbols d'Estat (banderes, forces de seguretat, protocol). Dos moments hi són crucials: (1) la jura davant del president Adolfo Suárez, que el noticiari codifica com un acte d'homologació estatal (legitimitat que ve "des del centre" i es transfereix "a la perifèria"), i (2)

la visibilització de l'emblema històric de la Generalitat (el segell heretat de Macià que Tarradellas va fer comprar, com dèiem, el poder sempre s'exemplifica amb un element que l'atorga, un element especial) com a prova material de continuïtat. El llenguatge del NO-DO, hereu d'una retòrica de noticiari oficial, abandona gairebé del tot l'èmfasi en la dissidència i privilegia el relat de continuïtat pactada, amb la multitud com a fons legitimador però sense concessió a marcs antagonistes.

Finalment, la selecció temàtica i el muntatge del NO-DO n.1814 (que incrusta la "jura" de Tarradellas entre altres notícies de normalitat com ara protestes estudiantils o rèptils) mostra una estratègia pròpia del noticiari: absorbir l'excepcional en l'ordinalitat per projectar estabilitat, alhora que fixa els símbols restaurats en el catàleg visual de la nova etapa. En conjunt, aquí el NO-DO no sols documenta un retorn; el performen: legitimen institucions, consoliden lideratges i sedimenten un repertori de signes (balcó, emblema, vara de comandament, multitud) que, des d'aleshores, serveix de gramàtica per a la commemoració pública del restabliment autonòmic. Fidel al seu estil.

Fer aquesta anàlisi ens permet veure la velocitat dels canvis que es produïen en aquells instants. El mateix mitjà que havia obviat la llengua catalana, l'exili i havia folkloritzat les diferents tradicions catalanes, ara, ho cobria, amb el mateix to i el mateix estil, però sense obviar la realitat que estava passant. No va existir una ruptura en el nom, en el mitjà en si, però, sí que es va trencar la falta de llibertat de cobrir-ho.

j. Impacte social del moment de retorn del president de la Generalitat.

L'arribada de Tarradellas va ser preparada i anticipada per la premsa generalista com un esdeveniment d'ordre d'Estat. Hem vist els mitjans audiovisuals, però ara donarem una ullada a la premsa. A *El País*, la portada del 23 d'octubre de 1977 ja en marcava l'abast, combinant el relat d'agenda (visites prèvies al rei i a Suárez) amb la promesa d'un "gran recibimiento" ciutadà a Barcelona; el diari hi llegia la restitució de la Generalitat com "un paso decisivo en la historia de Cataluña" (*El País*, 1977, 23 d'octubre). En termes d'anàlisi del discurs, aquesta anticipació periodística opera com un pre-framing: situa el públic davant d'un ritual de reconciliació i normalització, més que no pas d'una ruptura. Uns dies abans ja s'havia fixat la centralitat de Tarradellas dins la lògica institucional de la preautonomia, amb èmfasi en la seva excepcional trajectòria i edat, cosa que n'augmentava el valor simbòlic de "pont" entre la legalitat republicana i el nou marc democràtic (*El País*, 1977, 30 de setembre).

La cobertura de *La Vanguardia*, més vinculada a la burgesia catalana (tant la crònica de 25 d'octubre de 1977 com la memòria hemerogràfica posterior) va cristal·litzar el *frame* emotiu del “retorn entre tanta multitud” i la frase icònica “Ciutadans de Catalunya: Ja soc aquí!”, que el diari va destacar en titular i imatge, associant el gest al restabliment de llibertats i a la dignitat institucional retrobada (La Vanguardia, 1977, 25 d'octubre; Amiguet, 2022). L'ús de fotografies de masses i de plans del balcó de la Generalitat reforça una estètica de la presència col·lectiva que projecta la legitimitat des de la plaça cap al palau —una inversió visual interessant respecte del franquisme, on l'autoritat “que baixa” s'imposava sobre la multitud. En clau comparativa, el conservador *ABC* ha subratllat el to pactista de Suárez (protegint l'Estat) i ha llegit el retorn com a símbol de “reconciliación”, un llenguatge consistent amb el seu editorial conservador i amb l'estratègia governamental de fer del restabliment una operació d'Estat (ABC, 2019).

Si comparem codis i gramàtiques, la premsa diària opera amb polifonia (titulars informatius i cròniques humanes que incorporen expectatives i emoció), mentre que el NO-DO produeix monofonia estatal: una veu en off que interpreta, selecciona i ordena el sentit. Una veu que guia (potser per on vol que siguis guiat). En ambdós casos, però, el ritual és l'eina narrativa: el trajecte, el balcó, la fórmula de possessió, l'entrega simbòlica del comandament i la presentació dels signes heràldics. El País destaca la seqüència processual (reconeixement a Madrid → retorn → escenificació a Barcelona) (El País, 1977, 23 d'octubre); La Vanguardia amplifica la icona verbal i el *pathos* de la plaça (La Vanguardia, 1977, 25 d'octubre).

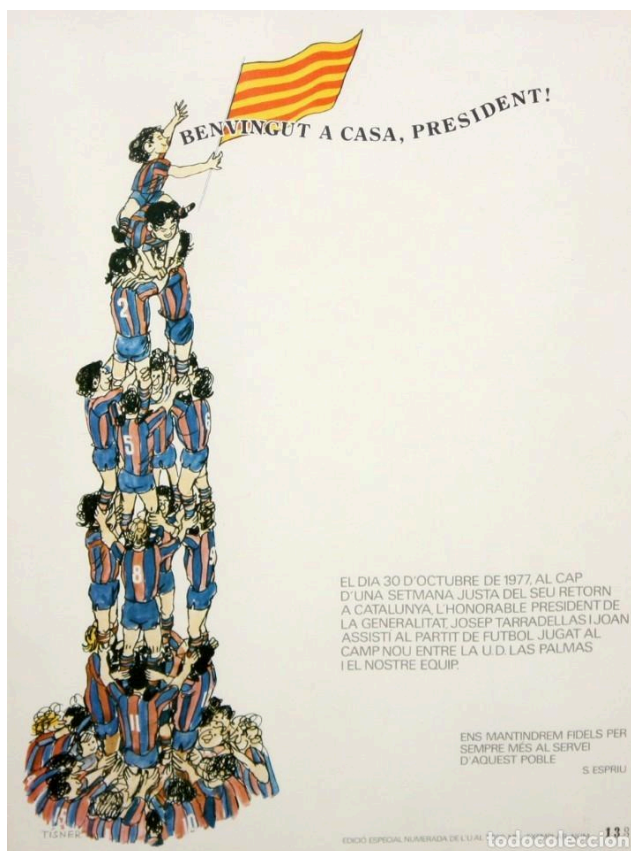
En termes de recepció, aquestes peces contribueixen a instituir un imaginari de consens en temps real. S'estava construint el relat de la Transició, i això era rellevant. L'esdeveniment no és només informat; és instituït com a “moment fundacional” per la manera com se'l narra: la premsa encapçala la dimensió ciutadana i emotiva. Aquesta doble òptica ajuda a entendre per què la fórmula “Ja soc aquí!” ha perdurat com a logograma de la Transició a Catalunya: curta, *oralitzable* i lligada a imatges de gran potència (balcó, plaça, estendards), resulta idònia per a la repetició mediàtica i la memòria (La Vanguardia, 1977, 25 d'octubre; Amiguet, 2022). Al final, va ser un dels primers *claims* de la política espanyola. Darrerament ja n'hi havia hagut d'altres: *puedo prometer y prometo* de Suárez (assessorat per Ónega, cal recordar).

Vinculat amb el pes social del retorn, el 30 d'octubre de 1977 va tenir lloc un dels episodis més emotius, perquè Catalunya havia canviat i el futbol havia esdevingut un fenomen de masses on calia fer acte de presència. Una setmana després de la seva arribada oficial a

Barcelona, el president Josep Tarradellas va assistir al partit que el FC Barcelona jugava contra la UD Las Palmas al Camp Nou. Ell, havia mostrat com era el soci des del 1919.

Quan Tarradellas va sortir a la llotja, l'estadi, ple amb prop de 100.000 espectadors, es va posar dempeus i el va ovacionar llargament. Els crits, els aplaudiments i les banderes catalanes van convertir aquell moment en un acte polític i popular de primera magnitud. Molts afeccionats van viure-ho com la confirmació visible que la Generalitat havia estat restablerta i que l'autogovern català tornava a ser una realitat.

El president va correspondre als aplaudiments amb gestos sobris i va saludar la multitud (podeu trobar a l'annex d'aquest treball una fotografia amb la panoràmica del moment). La seva presència al Camp Nou va reforçar la imatge de consens i unitat que el seu retorn havia despertat des del 23 d'octubre, quan va proclamar des de la plaça Sant Jaume que "ja era aquí". I seguia aquí, vinculant ara una institució moderna amb el seu nou govern. Era una jugada política. Aquell vespre, més enllà del resultat esportiu (el Barça va guanyar el partit), el que va quedar en la memòria col·lectiva va ser l'emoció compartida d'un estadi que va actuar com a plaça pública.

Font: anunci publicat a la pàgina web *Todocolección* per la venda d'un cartell original dibuixat per Tísner per aquella ocasió.

7. Epíleg: del retorn a la formació del primer govern de la Generalitat. De la persona al col·lectiu.

Un cop retornat, calia posar a treballar la nova Generalitat. La presa de possessió de Josep Tarradellas com a president de la Generalitat restaurada va tenir lloc el 24 d'octubre de 1977 en un acte carregat de simbolisme i de legitimitat institucional. En una cerimònia solemne al Palau de la Generalitat, Adolfo Suárez va fer entrega personal al president Tarradellas del bastó de comandament, marcant la confluència entre la legalitat republicana del catalanisme a l'exili i la nova legalitat constitucional emergent. Aquell moment va ser especialment punxant perquè Jordi Pujol, només uns dies abans, s'havia proclamat "President de tots els catalans", però va ser Tarradellas qui va encarnar institucionalment la Generalitat. L'emblema original de la Generalitat —el mateix escut que havia fet servir Francesc Macià— també es va exhibir amb solemnitat, reforçant la continuïtat institucional interrompuda pel franquisme.

Després d'aquest acte fundacional, Tarradellas va patir una situació física molt fràgil. Amb setanta-vuit anys d'edat i després d'una llarga etapa d'exili i activitat política intensa, va caure malalt i va haver de ser ingressat en una clínica de Barcelona amb una afecció tipus gripal. Segons *El País*, el dia 6 de novembre de 1977:

el presidente de la Generalitat de Cataluña permanece internado en la clínica San José, de Barcelona, en un estado que fue calificado médicamente...de 'grave'

Diagnosticant-se una bronconeumònia séptica i complicacions renals.¹⁶ En els dies següents, la premsa informava sobre una “brusca mejoría” i una evolució favorable del seu estat, encara que es recomanava una convalescència profunda.¹⁷ El 18 de novembre, finalment, *El País* anunciava que Tarradellas havia abandonat la clínica i tornava a la Casa dels Canonges, amb bones paraules: “está muy bien y dispuesto a trabajar como el primer día de mi regreso”.¹⁸

Aquella fragilitat va posar de manifest la dependència del lideratge polític en gran manera d'una sola persona, i va generar un període d'incertesa sobre la capacitat del govern provisional per avançar en els objectius d'autonomia i estabilitat. No obstant això, Tarradellas va reprendre ràpidament el fil de la seva tasca representativa i institucional.

¹⁶ El País. (1977, 6 de novembre). *El presidente de la Generalidad, Josep Tarradellas, fue ayer hospitalizado en Barcelona*. El País. https://elpais.com/diario/1977/11/06/espana/247618822_850215.html

¹⁷ El País. (1977, 8 de novembre). *Tarradellas mejora de su bronconeumonía*. El País. https://elpais.com/diario/1977/11/08/espana/247791622_850215.html

¹⁸ El País. (1977, 18 de novembre). *Tarradellas abandonó la clínica*. El País. https://elpais.com/diario/1977/11/18/portada/248655602_850215.html

Durant les setmanes següents, va mantenir reunions amb els principals actors polítics catalans, com ara els líders de Convergència Democràtica de Catalunya, el Partit Socialista de Catalunya–Congrés i el PSUC, amb la idea de crear un govern ampli i plural. El 5 de desembre de 1977, finalment, es va constituir el primer Consell Executiu de la Generalitat restaurada. Aquest govern va estar integrat per forces polítiques diverses, mostrant la voluntat de Tarradellas de bastir una institució autònoma efectiva i amb un alt grau de consens. Existien consellers amb cartera (és a dir, amb responsabilitats polítiques de gestió) i consellers sense cartera (és a dir, purament de representació política). Tarradellas va afirmar que no estaria disposat a cedir als comunistes la conselleria de finances, probablement influït per la seva experiència a l'època republicana, on van sorgir diferències. Malgrat aquest comentari, no va deixar d'integrar-los. La composició del Consell Executiu va ser la següent¹⁹:

És rellevant destacar com aquest govern era dels primers de tota l'Europa Occidental (després de la Segona Guerra Mundial) que comptava amb polítics obertament declarats comunistes, com ara els membres del PSUC: Antoni Gutiérrez. Per posar només en context, en aquells mesos mateix s'havien obtingut a Portugal vora el 18% dels vots per part del Partit Comunista de Portugal, fet que espantava a algunes línies polítiques més conservadores. Aquest fet va estar molt mal vist per part del Govern de l'Estat, ja que no entenien per quin motiu Tarradellas els volia integrar. Ell ho feia, o això afirmava, per la unitat. I ells havien restaurat a Tarradellas per por justament a la victòria de les esquerres. Ara l'operació tenia un punt menys de sentit, pensarien en alguns despatxos (i redaccions) de Madrid.

Aquesta arquitectura institucional, tan deliberadament transversal, responia, com he anat sostenint des de la seva trajectòria a la Generalitat republicana, a la voluntat de Tarradellas de construir un govern d'unitat que transcendís l'esquema partidista i que servís com a eina de reconstrucció institucional i d'integració simbòlica del país. Ell havia associat la recuperació de la institució a la seva persona i associar ara la unitat de tots els partits en ell mateix era una jugada arriscada, però des del punt de vista polític, podia resultar interessant.

La formació d'aquest primer executiu va ser una fita major. Fins aleshores, la Generalitat restaurada havia existit gairebé només com a projecte simbòlic. Amb el Consell Executiu, es dotava de cos operatiu, tot i que encara de poques funcions concretes i competències.

¹⁹ Generalitat de Catalunya. (1977, 5 de desembre). Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya (DOGC Núm. 1, 5 de desembre de 1977). Recuperat de Wikimedia Commons: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/5e/Diari_Oficial_de_la_Generalitat_de_Catalunya_%28DOGC%29_n%C3%BAm_1_Dilluns%2C_5_de_desembre_de_1977.pdf

Narcís Serra afirma en alguna ocasió que aquelles primeres reunions eren una espècie de *fer volar coloms*. Tot i això, en aquella època es va aplicar la doctrina que les coses, per ser, abans havien de semblar. El nou govern no només tenia una missió representativa, sinó que assumia competències reals en àmbits com cultura, ensenyament, economia i sanitat. Sobretot, les pròpies de les diputacions. Es convertia així en un actor efectiu del procés de transició política, capaç de dialogar amb el govern espanyol, d'impulsar polítiques pròpies i de canalitzar les demandes d'una societat catalana en ple procés de politització i de recuperació democràtica. Mesos després, d'aquest mateix Consell Executiu en sortiren decrets com el que recuperava l'ensenyament en català, la creació de l'empresa pública Ferrocarrils de la Generalitat o el primer mapa sanitari de Catalunya.

A més, l'aposta per la transversalitat política no només resseguia la lògica d'un consens àmpliament compartit, sinó que també buscava legitimar la mateixa figura de Tarradellas, que, tornat de l'exili i sense vincle directe amb els partits emergents de l'interior, necessitava articular una estructura de govern que no fos percebuda com a personalista ni aliena al teixit polític català contemporani. En aquest sentit, el Consell Executiu va funcionar com a pont entre l'autoritat històrica de la Generalitat republicana i les noves forces polítiques que havien pres protagonisme durant el franquisme i en la lluita per la democràcia.

Aquest primer govern va representar, per tant, molt més que una estructura administrativa provisional: va esdevenir el laboratori institucional de l'autogovern recuperat, el banc de proves d'una nova cultura política basada en el diàleg, la diversitat ideològica i el compromís compartit amb l'autonomia. Va ser en aquest espai de fragilitat i de refundació que la Generalitat va començar a actuar de nou, no només com a símbol, sinó com a institució viva, capaç d'impulsar polítiques, generar consensos, sense entrar en la discussió de l'Estatut de Sau, i articular la nova Catalunya democràtica que s'estava construint.

8. Conclusions: com construir un relat des de les imatges i perdurar en el temps.

En l'actualitat, el paper que juguen les xarxes socials en la configuració del coneixement col·lectiu i de la memòria històrica és d'una magnitud que difícilment hauríem pogut imaginar en dècades anteriors. Em preguntava a l'inici d'aquest treball, unes quantes línies enrere, quina capacitat tenen les imatges de transcendir el seu temps. La immediatesa de la informació, que es difon de manera fragmentada, descontextualitzada i sovint mancada de context, produeix una sensació de vertigen constant. De fet, ens porta a preguntar si podem assumir tal magnitud d'informació. Aquesta saturació de dades, imatges i discursos impedeix, en molts casos, que puguem digerir allò que consumim i, sobretot, que puguem establir un relat crític i profund sobre el passat i el present. Tal com apunta Ingrid Guardiola (2018), vivim en una societat en què "la imatge no només documenta o testimonia, sinó que genera realitats paral·leles i immediates que condicionen la nostra manera d'habitar el món" (p. 56). Aquesta acceleració constant dificulta la possibilitat d'una transmissió pausada de la memòria, un procés que requereix temps i context. I aquest treball ha vinculat, com es proposava, imatge i memòria. Perquè, en el retorn del president, la frase de *ja soc aquí* potser ha resultat la triomfadora de la jornada, però, hem vist que el relat cinematogràfic que l'acompanyava va ajudar a farcir la seva imatge i legitimitat. Com deia Berger, *la imatge procedeix la paraula*.

En obrir aquest treball amb la pregunta sobre el paper dels records i les imatges històriques en les generacions posteriors, ja quedava apuntada aquesta tensió: d'una banda, la necessitat de retenir i transmetre; de l'altra, la temptació d'oblidar ràpidament, engolits per un flux d'informació que no deixa espai per a la reflexió. El retorn de Josep Tarradellas el 23 d'octubre de 1977 constitueix un cas paradigmàtic en què la imatge (la seva veu des del balcó, la multitud congregada, o com deia el simbolisme de la frase "Ciutadans de Catalunya, ja soc aquí") esdevé memòria col·lectiva. Aquest record s'ha transmès com una icona, gairebé com una seqüència cinematogràfica condensada en pocs segons. Però la transmissió d'aquest moment en el present xoca amb la manera com consumim avui les imatges: ràpidament, amb múltiples filtres i reinterpretacions, i sovint sense la densitat històrica que requereixen.

És aquí on pren, com hem pogut demostrar a bastament, rellevància la figura de Pere Portabella. Amb el seu bagatge cinematogràfic i el seu coneixement profund del llenguatge audiovisual, va entendre com poques persones el poder de la imatge en la construcció del relat polític i històric. El va ajudar el seu passat com a productor i com a director. Perquè el passat personal en aquella època també ajudava a situar-te en el present de canvis. Portabella, que va combinar cinema i política, va saber llegir que la transmissió del retorn de

Tarradellas no podia limitar-se a una simple notícia o a una instantània: calia dotar-la d'una forma narrativa capaç de perdurar. El seu paper no s'ha de veure només com a creador, sinó com a mediador cultural: algú que transforma l'esdeveniment en símbol i que, a través del llenguatge cinematogràfic, ajuda a fixar-lo en la memòria col·lectiva. En aquest sentit, el seu treball anticipa la reflexió sobre com les imatges no són neutrals, sinó que estan sempre carregades d'ideologia i intencionalitat. Com ja hem anat repetint al llarg del treball, abans de tenir el poder, sobretot, ha de semblar que el tens.

Marina Garcés (2017), quan reflexiona sobre la *condició pòstuma* de la nostra època, apunta que vivim en un temps en què l'excés d'informació no ens fa més savis, sinó més vulnerables. Segons ella, la immediatesa i l'acumulació constant de relats creen un buit de sentit, ja que la velocitat amb què es consumeix la informació impedeix que es pugui establir un coneixement compartit i crític. Aquesta idea connecta directament amb la necessitat de repensar com transmetem les imatges històriques a les noves generacions. Potser hauríem de començar a imaginar una nova manera, adaptada al món actual, per reaprofitar moments que ara serien *virals* i no ho van ser. En lloc de convertir-les en meres icones desconnectades del seu context, cal reintroduir-les en un relat més ampli, que permeti entendre la seva significació en el moment i la seva vigència avui.

Si comparem la situació actual amb l'ús que Portabella feia del cinema i de les imatges, observem un contrast radical. Mentre ell treballava amb la consciència que una seqüència podia marcar una generació i que l'articulació de la imatge havia de ser coherent amb el relat polític, avui la dispersió de fragments visuals a les xarxes socials dissol ràpidament aquest efecte. L'esdeveniment es converteix en *trending topic*, i en qüestió d'hores és substituït per un altre relat. Aquesta volatilitat qüestiona la capacitat de les xarxes per generar memòria i planteja si no estem més aviat condemnats a l'oblit accelerat.

La reflexió, per tant, exigeix entendre que el paper de la imatge històrica no és immutable: depèn del suport en què circula, del context polític i cultural, i de la manera com les generacions posteriors la fan seva. I, aquí, la història té un poder incalculable. Perquè pot ajudar a entendre com hem arribat fins aquí. És molt més fàcil d'entendre ara, després de fer aquest treball, aquell fet simbòlic dels dos aeroports principals de l'Estat. Cal saber preguntar el *per què* i cal poder estar en condicions de respondre. Davant la immediatesa de les xarxes socials, la tasca d'intel·lectuals i creadors com Portabella, Guardiola o Garcés adquireix un valor encara més gran. Ens recorden que la imatge no només ha de ser consumida, sinó interpretada; no només ha de ser contemplada, sinó pensada; i que la memòria, si vol tenir un paper transformador, no pot quedar reduïda a l'efímera viralitat d'un flux digital.

L'anàlisi del retorn del president Josep Tarradellas el 1977 ha permès observar com els gestos polítics i les imatges públiques poden adquirir una força simbòlica capaç de marcar èpoques i d'esdevenir referents col·lectius. En un moment d'incertesa i redefinició institucional, la seva figura va emergir com a pont entre la legalitat republicana exiliada i la nova realitat democràtica en construcció. Aquesta operació política no es pot entendre, com hem anticipat de forma pionera en aquest treball, plenament sense recuperar les arrels del passat: el precedent del retorn de Lluís Companys a Catalunya el 1936, després del triomf del Front d'Esquerres, ja havia establert un patró de càrrega simbòlica i d'esperança institucional que el retorn de Tarradellas va reactivar i actualitzar, ara sota els codis propis d'una nova etapa marcada pel llenguatge audiovisual. I és evident que Portabella coneixia aquest mateix relat.

Les imatges, en aquell moment de transició on tot semblava possible, transcendien la seva pròpia naturalesa informativa per convertir-se en artefactes de memòria. No només informaven; interpel·laven, cohesionaven, projectaven futur.

La força d'aquests símbols va generar una onada d'admiració transversal. Figures intel·lectuals, sectors de la societat civil, mitjans de comunicació i fins i tot actors polítics de l'Estat van coincidir a valorar l'acte com una fita històrica, demostrant com la recuperació institucional podia ser també un acte de reconciliació i modernitat. L'executiu de consens que es va formar a continuació va contribuir a consolidar aquesta imatge, mostrant que el simbolisme podia anar acompanyat de governabilitat efectiva. En aquell context, ser present i comunicar-ho era una condició de possibilitat per existir políticament.

Hem pogut observar com el seu retorn va ser fruit de la seva persistència i del context polític concret. *Ser al lloc correcte, en el moment correcte.* És indubtable que sense el seu convenciment, no hauria pogut mantenir la institució, malgrat les nombroses dificultats que hem pogut anar descobrint. I sense la victòria electoral de les esquerres únicament a Catalunya, el context no li hauria brindat la finestra d'oportunitat perquè fos escoltat. I, tampoc, en aquell context, no hauria estat possible sense la possibilitat d'amplificació de la seva figura que va propiciar la RTVE, un mitjà que hem pogut anar posant en context fins arribar a la retransmissió (que avui seria titllada de sectària, sens dubte) que es va fer del retorn. Al final, era una època on aquelles persones que volien, s'escoltaven. I això ja era molt.

Avui, en un món on la superproducció visual és constant, cal tornar a interrogar-nos sobre la capacitat de les imatges per construir sentit. Potser arriben més lluny (gràcies a les tecnologies digitals), però no per això arriben més enllà. Les imatges del retorn de

Tarradellas, per contra, han perdurat perquè condensaven una història, una promesa i un horitzó compartit. En elles, el passat no era només record, sinó projecte. En un moment de canvi, de repensar sobiranes i representacions, la reflexió sobre aquest episodi ens obliga a no oblidar allò que vam ser i a comprendre com les imatges (ben construïdes, carregades de memòria i sentit) poden continuar alimentant el debat públic i la consciència col·lectiva.

Les imatges en aquella època, un moment de canvis i on tot podia ser possible, com hem vist, transcendien. I ho feien en aquell moment, fins i tot, perquè el retorn d'un vençut gràcies als guanyadors va tenir una posada en escena d'heroi. Les paradoxes del moment, de la història i dels *perquè*s. I tot això és el que transcendia. Però, no només ho feien físicament, sinó que eren capaces de perdurar. D'esdevenir reflexives. En la nostra actualitat les imatges, potser, arriben més lluny, tot i que no necessàriament arribin més enllà. Fent aquesta mirada al passat històric del nostre país, persisteixo en la meva voluntat de recordar allò que vam ser, allò que va passar. Per entendre on som.

Agraïments

Vull expressar el meu sincer agraïment a totes aquelles persones i institucions que han fet possible aquest treball.

En primer lloc, al Dr. Andreu Mayayo, per la seva generositat, la seva guia rigorosa i les seves valuoses orientacions històriques que han contribuït de manera essencial a l'enfocament d'aquest estudi. A la Dra. Dolors Sanahuja, pel seu suport constant i per ajudar-me a repensar els límits entre la història i la comunicació, ja des de l'aula de l'ESO. També vull agrair al Ricard Fernández Deu, per les seves aportacions crítiques i la seva visió política de la Transició.

El meu reconeixement al Dr. Roger Canals, que m'ha ajudat a pensar en clau visual i antropològica, obrint camins interpretatius que han enriquit profundament l'anàlisi simbòlica d'aquest treball. Al Dr. Salvador Alsius, per la seva experiència i el seu coneixement en l'àmbit de la comunicació institucional, i a Marcel Mauri, per la seva mirada compromesa i la seva capacitat d'articular les emocions amb el pensament crític de la política.

També agraeixo la col·laboració i la disponibilitat de l'Arxiu Pere Portabella i de l'Arxiu RTVE, que m'han permès accedir a materials audiovisuals fonamentals per a la recerca, i sense els quals la dimensió simbòlica i mediàtica de la Transició no hauria pogut ser explorada amb la profunditat necessària. Igualment de forma especial a l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià i a l'Arxiu Municipal de Barcelona, posar a l'abast de tothom arxius de la nostra història més recent. Altrament rellevant l'aportació de l'arxiu de l'Agència EFE.

Al Joaquim Campa, que després d'abordar-lo per un simple missatge per una xarxa social m'ha fet arribar el vídeo que necessitava.

I a la família, amics i amigues, que han suportat la càrrega de les meves converses al voltant d'aquests temes.

Aquest treball és, en part, resultat del diàleg amb totes aquestes veus. Gràcies per acompanyar-me. *No prometo no (re)tornar-hi.*

9. Bibliografia i referències

Amat, J. (2017). *La confabulació dels irresponsables*. Anagrama.

Amat, J. (17 d'agost de 2017). *Tarradellas: reunión en Madrid*. *La Vanguardia*.

<https://www.lavanguardia.com/politica/20170817/43604584499/tarradellas-reunion-madrid.html>

Arxiu de la Filmoteca Española.

Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

Arxiu personal de Joaquim Campa per la filmació recuperada del retorn del president Lluís Companys.

Arxiu Pere Portabella.

Arxiu de l'Agència EFE.

Arxiu TVE Catalunya. *El president Josep Tarradellas torna a Catalunya* (resum 00:25:21). RTVE Play. RTVE.

Arxiu TVE Catalunya. *El retorn del president – 1era part* (01:30:33). Publicat a RTVE Play (22.10.2009) [emissió original: 23.10.1977]. RTVE.

Arxiu TVE Catalunya. *El retorn del president – 2ona part* (00:43:27). Publicat a RTVE Play (22.10.2009) [emissió original: 23.10.1977]. RTVE.

Arxiu TVE Catalunya. *Especial previ al retorn de Josep Tarradellas*. RTVE Play. RTVE.

Arxiu TVE Catalunya – Giravolt. *La Generalitat, a prop* (23.08.1977). RTVE Play.

Argelich, R. R. (2023). *El noticiario del NO-DO: un breve estudio radiográfico*.

FILMHISTORIA Online, 33(2), 23-46. <https://doi.org/10.1344/fh.2023.33.2.23-46>

Balló, J., & Pérez, X. (2015). *La llavor immortal: Els arguments universals en el cinema*. Anagrama.

Berger, J. (2000). *Maneres de mirar* (J. González Beramendi, trad.). Gustavo Gili.

Bricall, J. M. (2003). *Memòria d'un silenci: El govern Tarradellas (1977-1980): una certa manera de fer política*. Rosa dels Vents.

Bricall, J. M. (1985). *Aproximación a los decretos de S'Agaró*. *Studia Historica. Historia Contemporánea*, 3, 75–91. Universitat de Salamanca.

https://gredos.usal.es/bitstream/handle/10366/79963/Aproximacion_a_los_decretos_de_S%C2%B4Agaro.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Canals, R. (2023). *La imatge que mai no acaba: Un viatge per l'antropologia visual, des del cinema etnogràfic fins a la intel·ligència artificial*. Gedisa.

Cardús, P. (2017, 22 d'octubre). Pere Portabella: "Els últims franquistes van ser més valents i intel·ligents que Rajoy i el seu govern". *VilaWeb*.
<https://www.vilaweb.cat/noticies/pere-portabella-els-ultims-franquistes-van-ser-mes-valents-i-intelligents-que-rajoy-i-el-seu-govern/>

Carrión, M. G. (2013). Lugares de entretenimiento, espacios para la nación: cine, cultura de masas y nacionalización en España (1900-1936). *Ayer*, 90, 115-137.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4267463>

Colominas i Ferran, J. (Ed.). (2018). *Memòria d'una determinació: 40è aniversari del retorn a Catalunya del President Josep Tarradellas*. Diputació de Barcelona.

Culla, J. B. (2015). Companys, un personatge complex. *Serra d'Or*, (669), 18.

El País. (1977, 28 de setembre). Acuerdo total en Perpiñán sobre la Generalitat provisional. *El País*.
https://elpais.com/diario/1977/09/28/espana/244249226_850215.html

Elsaesser, T. (2016). *Film history as media archaeology: Tracking digital cinema*. Amsterdam University Press.

Esculies Serrat, J. (2012). *Josep Tarradellas (1899-1936): Dels orígens a la Guerra Civil* [Tesi doctoral, Universitat Pompeu Fabra]. TDX.
<https://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/97041/tje.pdf>

Esculies, J. (2018). A *Memòria d'una determinació. 40è aniversari del retorn a Catalunya del president Josep Tarradellas* (pp. 45–66). Diputació de Barcelona.

Esculies, J. (2020, 19 de maig). Els Fets del Palau: l'eclosió d'un nou catalanisme. *Ara Andorra*.
https://www.ara.ad/misc/fets-palau-musica-1960-eclosio-catalanisme_1_3165122.html

Fontana, J. (2006). *La construcció de la identitat: reflexions sobre el passat i sobre el present*. Barcelona: Base.

Froix, J. D. (2008). La única excepció al monopoli del castellano en la cultura de masses franquista: el cas de la televisió en català. *Comunicación: Revista Internacional de Comunicación Audiovisual, Publicidad y Estudios Culturales*, 6, 143-158.

http://www.revistacomunicacion.org/pdf/n6/articulos/10_la_unica_excepcion_al_monopolio_del_castellano.pdf

Fundació Vila Casas. (2018, 7 de febrer). Pere Portabella — Cinema, art i política [PDF]. Fundació Vila Casas.

https://www.fundaciovilacasas.com/upfiles/documentspremsa_img/files/A11733.pdf

Gallego, F. (2008). *El mito de la transición. La crisis del franquismo y los orígenes de la democracia (1973-1977)*. Crítica.

Garcés, M. (2017). *Nova il·lustració radical*. Barcelona: Anagrama.

Geli, C. (8 de desembre de 2015). *Los demonios catalanes de Tarradellas*. *El País*.

https://elpais.com/ccaa/2015/12/08/catalunya/1449607586_282848.html

Geertz, C. (1980). *Negara: The Theatre State in Nineteenth-Century Bali*. Princeton University Press.

Guardiola, I. (2018). *L'ull i la navalla. Un assaig sobre el món com a interfície*. Arcàdia Editorial.

Kantorowicz, E. H. (1957). *The King's Two Bodies: A Study in Mediaeval Political Theology*. Princeton University Press.

La Vanguardia. (2017, 30 de setembre). La restauració de la Generalitat: 40 anys del decret de Suárez. *La Vanguardia*.
<https://www.lavanguardia.com/politica/20170930/431640676663/enfoque-40-aniversario-restauracion-generalitat-catalunya-referendum-1o.html>

La Vanguardia. (2017b, 23 d'octubre). Y llegó Tarradellas. *La Vanguardia* (hemeroteca).
<https://blogs.lavanguardia.com/hemeroteca/y-llego-tarradellas>

Martín Ramos, J. (2018). *A Memòria d'una determinació. 40è aniversari del retorn a Catalunya del president Josep Tarradellas* (pp. 67–89). Diputació de Barcelona.

Martorell, D. C. I., & Faura, N. (2010). *El català als mitjans de comunicació*. Editorial UOC.

Molinero, C., & Ysàs, P. (1998). *Productores disciplinados y minorías subversivas*. Siglo XXI.

Molinero, C., & Ysàs, P. (2018). *La Transición. Historia y relatos*. Siglo XXI.

Navarro, V. (2002). *Bienestar insuficiente, Democracia Incompleta. Sobre lo que no se habla en nuestro país*.

Nichols, B. (2010). *Introduction to documentary* (2a ed.). Indiana University Press.

Nora, P. (Ed.) (1984). *Les Lieux de Mémoire*. Gallimard.

Ortínez, M. (1993). *Una vida entre burgesos. Memòries*. Edicions 62.

Palacio, M. (2001). *Historia de la televisión en España*.

Portabella, P. (2016). *L'assemblea de Catalunya. Set anys i un dia*. Nous Horitzons, (213), 240-241.

Portabella, P. (2024). *Impugnar les normes. Intervencions sobre art, cinema i política* (E. Riambau, coord.). Galaxia Gutenberg.

Preston, P. (2012). *El holocausto español: Odio y exterminio en la Guerra Civil y después*.

Renov, M. (2004). *The subject of documentary*. University of Minnesota Press.

Rodicio, J. J. G. (2019). Los teleclubs (1964-78) se preparan para ser asociaciones democráticas de primera hora: el caso gallego. *Las huellas del franquismo: pasado y presente*, 1565-1591.

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7217877>

Rodríguez Mateos, A. (Coord.). (1990). La oposición al régimen de Franco: Estado de la cuestión y metodología de la investigación (Vol. 2). UNED.

Rosich Argelich, R. (Coord.). (2023). 80º Aniversario del noticiario del NO-DO (1943-2023). Filmhistoria Online, 33(2). <https://doi.org/10.1344/fh.2023.33.2>

RTVE Catalunya. (2012, 22 d'octubre). "35 anys del retorn de Josep Tarradellas...". RTVE.

RTVE Catalunya. (2022, 19 d'octubre). "45 anys del retorn de Tarradellas: imatges per la Història". RTVE.

- Sánchez-Agustí, M., Martínez-Rodríguez, R., Miguel-Revilla, D., & López-Torres, E. (2019).** Ideas de los jóvenes españoles acerca del pasado reciente: El caso de la Transición a la democracia. *El Futuro del Pasado*, 10, 215–255.
<https://doi.org/10.14516/fdp.2019.010.001.008>
- Sánchez Biosca, V. (2007).** *Las culturas del tardofranquismo*. *Ayer*, 68, 89–110.
- Sánchez Biosca, V. (2007).** *España en armas: el cine de la guerra civil española: ciclo de cine*. ISBN 84-7795-474-7.
- Sánchez-Biosca, V. (2009).** Los lugares de memoria franquistas en el NO-DO. *Artcultura: Revista de Història, Cultura e Arte*, 11(18), 95–108.
- Sánchez Recio, G. (s.d.).** *Sobre todos Franco. Coalición reaccionaria y grupos políticos en el franquismo*.
- Santacana, C. (2008).** “Cultura y cambios sociales en España en la década de los 60”. A G. Sánchez Recio (coord.), *Eppure si muove. La percepción de los cambios en España (1959-1976)* (pp. 189-211). Biblioteca Nueva.
- Santacana, C. (2013).** *Sobre las rupturas y las continuidades en los años sesenta*. *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 16 (13), 31–52. Universitat de Barcelona.
- Santacana, C. (2016).** *Los intelectuales, entre revolución, democracia y consumo cultural en los años sesenta*.
- Santacana, C. (2021).** Imágenes sobre Cataluña en el franquismo: el regionalismo bien entendido en las pantallas. *El NO-DO (1960-1975)*. *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, 123(3), 107–134. <https://doi.org/10.55509/ayer/123-2021-05>
- Sentís, C. (1999).** *Memòries d'un espectador*. Barcelona: Edicions Proa.
- Sense ficció. (2002).** *Operació Tarradellas: la trama d'un retorn* [Documental]. TV3.
<https://www.3cat.cat/3cat/els-homes-del-silenci/video/5765541/>
- Sinca, G. (s. f.).** El alcalde Porcioles y la operación Cataluña. *Barcelona Metropolis*.
<https://www.barcelona.cat/bcnmetropolis/2007-2017/es/calaixera/biografies/lalcalde-porcioles-i-loperacio-catalunya/>
- Solé, A., & Salicrú, J. (Dirs.). (2022).** *Tarradellas, govern d'unitat* [Documental]. RTVE Catalunya.
<https://www.rtve.es/play/videos/som-documentals/tarradellas-govern-unitat/6716757/>
- Tarradellas, J. (1989).** *Ja soc aquí. Record d'un retorn*. Planeta.
- Vilar, P. (Dir.). (1987).** *Història de Catalunya* (Vol. IX). Barcelona: Edicions 62.

Vilanova, F., & Riquer, B. de (Eds.) (1997). L'elecció de Josep Tarradellas. A *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans* (Vol. 10, pp. 98-99). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

10. Annexos

Manuscrits de Pere Portabella

Apunts manuscrits presos durant l'organització de l'arribada del president Josep Tarradellas, per Pere Portabella, 1977 © Arxiu Pere Portabella

Δ ΠΟΡΤΕΝΤ 4:51. (20') (1) (6h30)

ARRIVADA: PRES. MURIA
PORTABELLA } AVO
G. PERMANENT

DETERMIN

- 4 GOVERNADORS CIVILS
- 4 DIPUTACIÓ
- ESCUDES MOT
- PARLAMENTARI
- PARTITS POLITICS
- PARTIDERS SINDICALS
- UNIVERSITATS (ADULTS)

PROB. AUDIÈNCIA DE P. SIEZON SEAT
TATALLA DE FLORES A LA MURIA
SANTUARI D. TOTOM

c) i PARLAMENT DEL PRESIDENT
a) SEUADA DE AL. MOT G. CIVIL
b) UN PARLAMENTARI LI PRESENTA
A TOTS

✓ qui EL PRESENTA (EN EL PODIUM DEL ILS MURIA)
• EN EL PODIUM DONARÀ LS G. PERM.

TEMPS. APROX. 20'

COMITAT D. MURIA (2)

QUI VA A LA P. ESPANYA:
• EL P. I LS SIUS MURIA

P. ESPANYA:

- EL PRESIDENT, MURIA
- COTXES TRANSPORT
- 25 COTXES MOT. PARL. (GLIUE)
- G. PERM. i PARLAMENTARI

ST. JORDIS:

- GOVERNADOR CIVIL (P. ST. JORDIS)
- PARTITS i C. SINDICALS
- P. DIP.
- G. BGLISSIA

• BUS COTXES EN LS MATEIXA AUTOPISTA (22 COTXES)
• LS ALTRES COTXES PARTI. DMS CONTASSEN

• QUIVA ENSENYA PORTADA EN COTXES DEL PRESIDENT

(15') PERMANENT SEN. / P. ESPANYA

P. CERTA REUEN DE L'ESCOLTA
PER MOT. MUNICIPALS (7 MOTOS)

C. MOTIC ACCES A LA AUDA.

Mre CRISTINA (NO DI RES DELS CAMINERS)

Mre CRISTINA 40'

RECEPCIO POPULAR

- PARLAMENTARI O GP
- ESCUDES
- 3 TIRANTS ESCUDES
- D. DE S. MURIA
- ST. GENTRAL (E SIUS P. i SRA)
- COMITAT
- MEMBRES DE COTXES
- REPRE. DE LS 9 REGIONS FOLKIO
- CORAL (MIRAL LS TRINORDS)
OTIL PER PENS

• SEUADA DE P. A L'ESCUOLA
• PARAT LS PARLAMENTARI
• → → → PRESIDENT

• CORAL BUS

• PERMANENT DE 2 PENS
QUA A SANTAL DE FLORES DMS
UN LS COMITAT

Imatges

Figura 1

El Govern de la Generalitat va ser empresonat després dels Fets d'Octubre de 1934 i la Generalitat suspesa. Aquesta imatge els va convertir en màrtirs. Fins i tot es pregunta quan serà el seu retorn. Font: Arxiu Nacional de Catalunya

Figures de la 2 a la 8. Fonts: Agència EFE, *cortesia sense finalitat comercial*.

L'arribada en cotxe encara cobert a l'entorn del Museu Nacional.

La benvinguda de l'alcalde Socias i Humbert, amb Portabella dirigint la posada en escena.

La primera rebuda de Barcelona, en la qual veiem a Pere Portabella.

Vista de l'Avinguda Maria Cristina plena de senyeres.

Tres parts diferents del recorregut en cotxe descapotat per part de Josep Tarradellas.

Vista del balcó de la Generalitat que permet observar la magnitud de la il·luminació que hi arribava.

Figura 9. Vista panoràmica del Camp Nou el dia 30 d'octubre de 1977. Font: Diari SPORT.

Textos

CARTA DE JOSEP ANDREU I ABELLÓ

Barcelona, 14 de novembre de 1966

Sr. Don Manuel ORTÍNEZ MUR
Madrid

Estimat Manel,

Acabo d'arribar de Mèxic i de N.Y. on he estat unes setmanes. Aquests darrers temps no he tingut la sort de localitzar-te en els meus freqüents viatges a Madrid.

Per amics comuns tinc noves teves i sé que estàs bé i que treballes molt intensament.

Voldria parlar-te d'un afer del nostre amic Josep Tarradellas. Com saps, a fi d'any tenia un problema econòmic d'angoixa que podia derivar fins a l'embargament de la seva casa. Per resoldre el problema, es féu una LL. de 500.000 PTS. que ara amb els interessos ja puja 535.000.

Els amics de la Banca Catalana demanen que això es liquidi. Com recordaràs, parlarem amb tu de diferents solucions. Convendria que estudiéssim una fórmula, ja que, desgraciadament, jo en aquests moments no puc resoldre el problema.

Diga'm si vindràs per Barcelona pròximament o si podem veure'ns a Madrid.

Records per la teva muller. Una abraçada,

JOSEP ANDREU ABELLÓ

(Extret de les *Memòries* de Manuel Ortínez, 1993)

INFORME DEL GENERAL ANDRÉS CASINELLO

26 de novembre de 1976

Entrevista con Tarradellas (sic)

1. La persona

Tarradellas irradia dignidad. Tiene algo de unción sacerdotal o de paternidad. Todo le viene de una lejana historia y así los acontecimientos nuevos son siempre para él recuerdo de otros ya superados.

Afabilidad. Vivía una emoción muy esperada y constantemente repetía que ese era un día histórico. Hay que meterse en su estado de pobreza para entender su dignidad. La Banca Catalana le montaría un palacio pero él vive en una llanura fría del centro de Francia, con una calefacción tibia, sin baño, con muebles que ya no usan los suboficiales y sólo el lujo de una buena biblioteca y un tocadiscos. Únase una hija subnormal y una esposa callada. No hay criados ni secretarios ni nada.

A ese hombre le nombran presidente y durante veinte años nadie le hace caso pero ahora van los arzobispos, los banqueros, los políticos de todas clases a saludarle y a llamarle presidente. Probablemente pocos quieren obedecerle aunque todos busquen su refrendo.

Así es, un hombre viejo, como un viejo rey, que centra su problema en cómo conseguir el acatamiento de todos. Tampoco debe estar bien informado. Cuarenta años fuera deforman cualquier imagen y ahora aparecen todas juntas, discordantes, por los intereses opuestos de quienes las presentan.

Conmueve verle, oírle o discutir con él. Vale para una tragedia. Al final lo que desea es entrar en Barcelona y que los mozos de escuadra le rindan honores. Después querrá morirse. Es como un rey destronado hablando de la dinastía y de la corona. Pero, se insiste, hay en él una gran dignidad.

2. El ambiente de la entrevista

Había en él una gran emoción, muy poco contenida en su mujer. La entrevista fue cordial. La pobreza de todo contrastaba con el menú de la comida ofrecida. Aquel hombre vivía la historia y ese día era para él una página importante.

Charla de contacto, comida amable y después hora y media de conversación sobre el tema. Cuidado exquisito en no herir. La cárcel y el exilio no se exhibían como reto, sino como recuerdo desvaído. No se hablaba mal de nadie. Buscaba incansablemente una coincidencia afectiva. Era catalán y era español. Parecía querer rodear todo de la mayor paz y de la mayor belleza posible, y siempre la dignidad, no dicha, del que ha rechazado el dinero y del que no quiere el enfrentamiento.

Le faltaba sólo decir “hijos míos” para parecer un papa o un obispo bueno. Por eso me recordaba tanto al papa Luna, solo en Peñíscola, empeñado en un imposible, ante la amenaza del desbordamiento de los grupos políticos catalanes y sin camino ante el gobierno.

3. La exposición de Tarradellas

Tarradellas quiere la institución, la Generalitat. No ofrece ahora nada, ni recomendar el sí en el referéndum ni hace un acto en apoyo a la monarquía ni en favor del Ejército. No quiere quedarse solo, no tomar partido en una situación en que cada grupo quiere una cosa distinta. Es decir, tiene una concepción de hombre de Estado o eso quiere al menos.

Si es así, podrá pensarse cuál puede ser la consecuencia de la entrevista y si valió la pena hacerla. Hay que contestar que sí, que se ha abierto un camino que puede llevar a esas metas porque Tarradellas está convencido de la necesidad de esas mismas metas aunque no quiera expresarlo ahora. Puede ser difícil meterse en su pensamiento. Él sí es lo necesario para sus planes políticos, el Rey se afirma ante él como una realidad perdurable y el Ejército como una necesidad de entendimiento pacífico... pero los que van a verle, que él supone sus seguidores, están contra todo eso. Puede que sea la razón por la que busca de verdad ser presidente de la Generalitat en Barcelona sin más poderes que los que tiene Samaranch y con los mozos de escuadra como una forma de hacer sensible su poder moral.

Tampoco habla contra el referéndum o contra el Rey o contra el Ejército, aunque esa postura choque con la de sus visitantes.

¿Quiere ser árbitro? También se niega a constituir un gobierno en el exilio.

No quiere que el gobierno pacte con los grupos. Quiere ser el intermediario, el protagonista. Piensa que su autoridad moderará las posturas, que su institución salvará del enfrentamiento entre Cataluña y el resto de España.

Tampoco pacta con la Lliga. Sabe que los pactos anteriores fueron más nefastos a Cataluña que sus pactos con el poder. También está ahí solo, encima de la política.

Una Generalitat sin contenido entre el 14 de abril de 1931 y el Estatuto de 1932 en que se aprobó el Estatuto. Él quisiera dar el salto de imagen e instalarse en Barcelona sin más atribuciones que las de Samaranch hasta que las Cortes fijen sus nuevas atribuciones.

Propone sólo un camino: después del referéndum intercambiar ideas, explorar los puntos de vista del gobierno sobre Cataluña y los suyos y los de toda la catalán en el marco de lo aprobado en el referéndum, coincidir en el punto medio. Quiere seguir hacia adelante negociando con el gobierno.

El gobierno puede hacerle útil, incapaz de plantear otras cosas que no sean las propuestas desde los grupos. Siempre respetuoso con el gobierno y con el Rey. Me despidió deseando otra entrevista en diciembre en la que podrían verse propuestas de cada parte.

Así la entrevista puede haberle servido para alcanzar un cierto equilibrio, ahora tiene la carta del Gobierno para jugar frente a los grupos, aunque la inversa también sea cierta.

[Publicat a «El País», 1-III-1992.]

PACTE SUÁREZ TARRADELLAS

Comunicat oficial de 2 de juliol de 1977 sobre els acords Suárez-Tarradellas pel restabliment de la Generalitat de Catalunya

COMUNICADO OFICIAL DE GOBERNACIÓN

En las conversaciones entre el presidente del Gobierno, don Adolfo Suárez, y el Honorable don Josep Tarradellas se han abordado cuantos temas afectan a la situación política y a las soluciones posibles para dotar a Cataluña de la necesaria autonomía en el marco de sus instituciones históricas acordada al tiempo presente. El régimen definitivo de la autonomía ha de ser establecido por las Cortes Españolas y se espera que pueda ser facilitado mediante un procedimiento de negociación entre el Gobierno y los representantes elegidos, recientemente, en las cuatro provincias catalanas.

Se ha tratado en las conversaciones la necesidad de constituir, en el marco de la vida local, una fórmula transitoria que, apoyada en la legalidad vigente, permita ir avanzando en la solución de esa aspiración de restablecer la Generalitat como institución histórica catalana.

La Ley de Bases del Estatuto de Régimen Local posibilita la creación de divisiones territoriales distintas de la provincia, con lo que se puede restablecer la unidad institucional de Cataluña.

Para crear la institución representativa de Cataluña es necesaria la decisión asociativa de las cuatro provincias catalanas y la voluntad decidida del Gobierno, que no se demorará, pues está previsto concluir el texto articulado de la Ley de Bases antes de finalizar el mes de julio.

Dicha institución asumiría competencias atribuidas a las diputaciones o al Estado. Ello permitiría restaurar la Generalitat como representación legal y reglamentar el régimen transitorio de la misma. Se precisó por parte del presidente del Gobierno, en lo que mostró su conformidad el Honorable señor Tarradellas, que las autonomías deben ofrecerse a todas las regiones españolas, sin que las formas concretas de las mismas hayan de ser uniformes, pues, en todo caso, han de respetarse las peculiaridades sociológicas e históricas de todos los pueblos españoles, dentro de la irrenunciable unidad de España.

Madrid, 2 de julio de 1977.

PACTE INICIAL TARRADELLAS-SÁNCHEZ TERÁN

COMUNICADO DE LA ENTREVISTA DE LOS SEÑORES TARRADELLAS Y SÁNCHEZ TERÁN EN PARÍS, LOS DÍAS 10 Y 11 DE AGOSTO DE 1977

Durante los días 10 y 11 de agosto han mantenido varias entrevistas el Honorable don Josep Tarradellas y el Diputado don Salvador Sánchez Terán, Consejero del Presidente Suárez. Estas conversaciones, que se han celebrado en el hotel Crillón de París, se inscriben en el marco de las que el señor Tarradellas mantuvo en Madrid, el pasado mes de junio, con Su Majestad el Rey don Juan Carlos y con el Presidente del Gobierno don Adolfo Suárez.

Se han estudiado las fórmulas concretas que permitan un restablecimiento provisional de la institución histórica de la Generalitat, con funciones concordantes con la actual legislación.

El Honorable señor Tarradellas estudiará las fórmulas propuestas con los parlamentarios catalanes, e igualmente el señor Sánchez Terán informará al Presidente Suárez sobre el contenido de las mismas, tras lo cual se ha previsto una nueva reunión.

Las conversaciones se han mantenido en un clima de cordialidad, de sereno estudio de las importantes cuestiones planteadas y con una actitud para el encuentro de soluciones positivas.

París, 11 de agosto de 1977.

DECRET DE RESTABLIMENT DE LA GENERALITAT PROVISIONAL

Real Decreto-ley 41/1977, de 29 de septiembre, sobre restablecimiento provisional de la Generalidad de Cataluña.

TEXTO ORIGINAL

La Generalidad de Cataluña es una institución secular, en la que el pueblo catalán ha visto el símbolo y el reconocimiento de su personalidad histórica, dentro de la unidad de España.

La gran mayoría de las fuerzas políticas que concurrieron en Cataluña a las elecciones del quince de junio coincidieron en la necesidad del restablecimiento de la Generalidad.

El Gobierno proclamó en su declaración programática la necesidad de la institucionalización de las autonomías, anunciando la posibilidad de acudir a fórmulas de transición desde la legalidad vigente.

Hasta que se promulgue la Constitución, no será posible el establecimiento estatutario de las autonomías, pero nuestro ordenamiento permite realizar transferencias de actividades de la Administración del Estado y de las Diputaciones a Entidades de distinto ámbito territorial.

Por ello, el restablecimiento de la Generalidad a que se refiere el presente Real Decreto-ley no prejuzga ni condiciona el contenido de la futura Constitución en materia de autonomías. Tampoco significa la presente regulación un privilegio ni se impide que fórmulas parecidas puedan emplearse en supuestos análogos en otras regiones de España.

La institucionalización de las regiones ha de basarse principalmente en el principio de solidaridad entre todos los pueblos de España, cuya indiscutible unidad debe fortalecerse

con el reconocimiento de la capacidad de autogobierno en las materias que determine la Constitución.

La mayoría de las fuerzas políticas parlamentarias han reconocido también la conveniencia de proceder urgentemente a dicho restablecimiento.

En su virtud, y previa deliberación del Consejo de Ministros, en su reunión del día veintinueve de septiembre de mil novecientos setenta y siete, en uso de la autorización que me concede el artículo trece de la Ley constitutiva de las Cortes, y oída la Comisión de las Cortes a que se refiere el número uno de la disposición transitoria segunda de la Ley uno/mil novecientos setenta y siete, de cuatro de enero, para la Reforma Política,

DISPONGO:

Artículo primero.

Uno. Se restablece con carácter provisional la Generalidad de Cataluña, en el ámbito del presente Real Decreto-ley y hasta la entrada en vigor del régimen de autonomía que pueda aprobarse por las Cortes.

Dos. La Generalidad de Cataluña se regirá por este Real Decreto-ley y por las normas que en su desarrollo y ejecución dicte el Gobierno, y en cuanto a su funcionamiento interno, por las normas reglamentarias de régimen interior aprobadas según el apartado a) del artículo sexto del presente Real Decreto-ley.

Artículo segundo.

La Generalidad de Cataluña tiene personalidad jurídica plena en orden a la realización de los fines que se le encomiendan. Su ámbito de actuación comprende el actual territorio de las provincias de Barcelona, Gerona, Lérida y Tarragona.

Artículo tercero.

Los órganos de gobierno y administración de la Generalidad, durante el periodo transitorio, serán el Presidente de la Generalidad, que ostentará su representación legal, y el Consejo Ejecutivo, que será presidido por aquél.

Artículo cuarto.

El nombramiento del Presidente de la Generalidad se realizará por Real Decreto, a propuesta del Presidente del Gobierno.

Artículo quinto.

El Consejo Ejecutivo estará integrado, durante este periodo transitorio, por los Consejeros que designe el Presidente de la Generalidad, hasta un máximo de doce, y por un representante de cada una de las Diputaciones de las provincias catalanas. El Presidente asignará a los miembros del Consejo sus respectivas titularidades y atribuciones, en relación con las competencias que actualmente tienen las Diputaciones y con las que se

transfieran a la Generalidad por la Administración del Estado, cuando esta transferencia se produzca.

Artículo sexto.

Corresponden a la Generalidad, dentro del vigente régimen jurídico, general y local, las siguientes atribuciones:

- a) Elaborar y aprobar sus propias normas reglamentarias de régimen interior, de conformidad con lo que se establezca en el desarrollo de este Real Decreto-ley.
- b) Integrar las actuaciones de las Diputaciones de Barcelona, Gerona, Lérida y Tarragona, en cuanto afecte al interés general de Cataluña, y coordinar sus funciones en el ámbito de la Generalidad, manteniendo dichas Diputaciones su personalidad jurídica.
- c) Realizar la gestión y administración de las funciones y servicios que le transfiera la Administración del Estado y las expresadas Diputaciones. El Gobierno establecerá el procedimiento para realizar tales transferencias.

Asimismo, la Generalidad podrá proponer al Gobierno cuantas medidas afecten a los intereses de Cataluña.

Artículo séptimo.

Los acuerdos y actos de la Generalidad de Cataluña serán recurribles ante la Jurisdicción Contencioso-Administrativa y, en su caso, suspendidos por el Gobierno, de conformidad con la legislación vigente.

Artículo octavo.

Los órganos de gobierno de la Generalidad establecidos por este Real Decreto-ley podrán ser disueltos por el Gobierno por razones de seguridad del Estado.

Artículo noveno.

Se autoriza al Gobierno para dictar las normas precisas para el desarrollo y ejecución de lo establecido en este Real Decreto-ley.

DISPOSICIONES FINALES

Primera.

El presente Real Decreto-ley, del que se dará inmediata cuenta a las Cortes, entrará en vigor el mismo día de su publicación en el «Boletín Oficial del Estado».

Segunda.

Queda derogada la Ley de la Jefatura del Estado de ocho de abril de mil novecientos treinta y ocho.

Tercera.

Queda derogado el Real Decreto, trescientos ochenta y dos/mil novecientos setenta y siete, de dieciocho de febrero.

Cuarta.

La Generalidad provisional restablecida no asume mas derechos y obligaciones que los derivados del presente Real Decreto-ley.

DISPOSICIÓN TRANSITORIA

Mientras permanezca en vigor el régimen provisional de la Generalidad, el Presidente de la misma asumirá también las funciones, competencias y atribuciones de la Presidencia de la Diputación de Barcelona.

Dado en Madrid a veintinueve de septiembre de mil novecientos setenta y siete.

JUAN CARLOS

El Presidente el Gobierno,
ADOLFO SUÁREZ GONZÁLEZ

DECRET DE NOMENAMENT DEL PRESIDENT JOSEP TARRADELLAS

REAL DECRETO 2596/1977, de 17 de octubre, por el que se nombra a don Josep Tarradellas Joan Presidente de la Generalidad de Cataluña.

Los artículos tres y cuatro del Real Decreto/ley cuarenta y uno/mil novecientos setenta y siete, de veintinueve de septiembre, configuran y regulan el cargo de Presidente de las Generalidad de Cataluña, que ha quedado restablecida en virtud de dicho Real Decreto-ley. Por tanto, y habiendo sido informado el Consejo de Ministros en su reunión del día quince de octubre de mil novecientos setenta y siete, a propuesta del Presidente del Gobierno, Vengo en nombrar Presidente de la Generalidad de Cataluña, con las atribuciones y derechos regulados en el Real Decreto ley cuarenta y uno/mil novecientos setenta y siete, de veintinueve de septiembre, a don Josep Tarradellas Joan.

Dado en Madrid a diecisiete de octubre de mil novecientos setenta y siete.

JUAN CARLOS

El Presidente del Gobierno, ADOLFO SUAREZ GONZALEZ

DISCURS DEL PRESIDENT TARRADELLAS EN LA SEVA TORNADA AL PALAU DE LA GENERALITAT

"Ciutadans de Catalunya: ja sóc aquí!

Ja sóc aquí! Perquè jo també vull l'Estatut. Ja sóc aquí! Per compartir les vostres penes, els vostres sacrificis i les vostres joies per Catalunya. Ja sóc aquí! Per treballar amb vosaltres per una Catalunya pròspera, democràtica i plena de llibertat. Ja sóc aquí! Per aquesta Catalunya que s'ha de posar a treballar més que mai per fer-la ben forta i pròspera. Perquè sigui un exemple per a tots els pobles d'Espanya. Per fer més forta que mai la unitat que hem fet en les hores difícils de la nostra lluita i que ens ha portat al triomf. Ja sóc aquí! Que junts, amb tots aquells catalans i no catalans que durant tants anys i tants anys han lluitat per poder arribar a un dia amb aquest esclat de joia i d'entusiasme, puguem fer, com he dit abans, més pròspera, més forta la nostra Catalunya. Ciutadans de Catalunya: permeteu-me que us demani que en aquests moments de joia també tinguem la serenitat de reflexionar i de veure les greus responsabilitats que cauen sobre nosaltres. Creiem que aquest triomf que hem tingut ha estat gràcies al sacrifici de tants i tants ciutadans que han donat la seva vida per Catalunya. Ciutadans de Catalunya: voldria que en aquests moments de joia i de responsabilitat, penséssiu que tenim altres deures fora de Catalunya. Nosaltres hem de ser l'avançada del benestar, de la prosperitat i de la democràcia de tots els pobles d'Espanya. I permeteu-me, per acabar, que us digui que del fons del meu cor surt el més profund reconeixement per la vostra fidelitat, per la vostra fe en el nostre poble, en la llibertat i en la democràcia. Grans mercès a tots! Visca Catalunya!"

Barcelona, 23 d'octubre de 1977

DISCURS DEL PRESIDENT TARRADELLAS EN LA SEVA PRESA DE POSSESSIÓ

Excel·lentíssim senyor president del govern;

Senyors;

Amb aquest acte tanquem un llarg parèntesi: el d'un període històric en què no ha estat possible que un president de la Generalitat de Catalunya prengués possessió del seu càrrec en aquest històric palau. Aquest fet invita a una reflexió sobre el significat d'institució en la història de Catalunya. Aquesta història es confon amb la seva Generalitat, que ha fet possible el manteniment de la seva personalitat política dintre unitats més àmplies. A través de la Generalitat s'ha anat construint el dret públic de Catalunya, del qual, des de la seva etapa medieval, podem destacar en primer lloc el sentiment de llibertat i, juntament amb aquest, el de lleialtat. L'un no es pot comprendre sense l'altre. Els catalans han estat sempre – des de la seva formació com a poble – fidels al sentit de la llibertat: la seva i la

d'altres pobles d'Espanya. Respectada la seva llibertat, Catalunya ha sabut correspondre amb lleialtat. Per això, Pere III, en albirar terres catalanes procedents dels seus altres reialments, podia exclamar: "Oh, terra beneïda poblada de lleialtat".

La segona aportació catalana durant la Generalitat medieval fou la idea del pactisme. Pacte, en primer lloc, entre el poble i el seu príncep. Un clàssic del pensament polític català, Francesc Eiximenis, assenyalava que la "fidelitat" és sobiranament necessària per al bon establiment de la cosa pública. El meu malaguanyat amic, el professor Vicens Vives, ens convidava a meditar sobre aquest sentiment pactista de la nostra mentalitat que significa fugir de les abstraccions, apropar-se a la realitat de la vida humana i establir la més estreta responsabilitat col·lectiva i individual en el tracte de la cosa pública. Catalunya no va abandonar mai, ni tan sols en les pitjors circumstàncies, la voluntat d'autogovernar-se. Creada la Mancomunitat sota la presidència de Prat de la Riba i restaurada la Generalitat sota les presidències de Francesc Macià i de Lluís Companys, va demostrar la seva capacitat per a autogovernar-se i ho feu en un sentit modern i eficaç de la funció pública. Aquesta voluntat d'autogovern, tenaçment reivindicada pel poble de Catalunya, i el manteniment de la continuïtat històrica de la institució, em va permetre formular una proposta vàlida i viable que s'ha concretat en aquest restabliment de la Generalitat. Aquest restabliment que he propugnat en tot moment, interpretant la fidelitat del poble de Catalunya a les seves institucions, s'ha vist secundat per la voluntat expressada en les eleccions del 15 de juny i en la commemoració de l'11 de setembre, i per la comprensió de sa majestat el rei i del seu govern. He volgut en aquest acte recapitular el nostre passat de llibertat, de lleialtat i d'esperit de pacte, perquè ens ha fet grans a Espanya i ens ha agermanat amb els seus pobles i els seus anhels. A aquestes idees que sorgeixen del discórrer de la història, hi vull afegir les que crec que haurien d'inspirar la nostra actuació en el futur: la unitat del poble de Catalunya i l'arrelament de la democràcia a Espanya. Per altra part, l'arrelament de la democràcia a Espanya necessita una profunda transformació de la nostra vida política, social i econòmica. A aquesta tasca, hi contribuirà Catalunya des de la Generalitat per tal d'assolir una Espanya justa i democràtica. En acabar aquest acte, li prego que faci present el nostre agraïment a sa majestat el rei, que ha sabut entendre els anhels de Catalunya. Em complau molt d'estendre aquest agraïment a tot el govern que vostè presideix i a vostè mateix en particular.

Barcelona, 24 d'octubre de 1977